

Fakulta humanitních studií
Univerzita Karlova v Praze
Katedra Sociální a kulturní ekologie

Diplomová práce

Kulturní enkláva obce Horní Víška půl století po zániku –
historická interpretace na základě vegetačních příznaků

Ing. Petr Holý

Obor sociální a kulturní ekologie

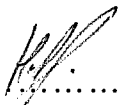
Vedoucí diplomové práce: RNDr. Jiří Sádlo, CSc.

Praha 2006

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedené literatury.

V Praze, dne 25. ledna 2006

.....

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu diplomové práce RNDr. Jiřímu Sádlovi za odborné vedení práce, připomínky ke struktuře a obsahové formě práce. Za obětavou a neúnavnou práci v terénu velice děkuji Ing. Halině Adámkové, Mgr. Karlu Strakovi, Bc. Jánů Grigerovi a jiným. Za rady a připomínky k botanické stránce této práce chci též poděkovat Ing. Martině Fialové a Ing. Halině Adámkové. Bc. Lence Česenkové velice děkuji za překlady z němčiny a Bc. Michaele Melechovské za překlad do angličtiny. Za konzultace nad obsahovou a stylistickou stránkou práce patří můj velký dík PhDr. Ivanu Ryndovi a Ing. Petru Novotnému. Akademické malířce Haně Anděrové velice děkuji za doprovodné ilustrace. Upřímné poděkování patří mé rodině, přátelům a blízkým za podporu a psychické zázemí nejen při vzniku této práce, ale také během celého studia.

Nakonec chci poděkovat všem ostatním, kteří o mou činnost projevovali zájem a posilovali tak mé úsilí při tvorbě této diplomové práce.

1	ÚVOD A CÍL PRÁCE	1
2	LITERÁRNÍ REŠERŠE A VYMEZENÍ POJMŮ	2
2.1	KRAJINNÁ EKOLOGIE	2
2.2	KRAJINA A JEJÍ DEFINICE	3
2.3	KULTURA	5
2.4	KULTURNÍ KRAJINA	6
2.5	STRUKTURA KRAJINY	8
2.6	FUNKCE KRAJINY	9
2.7	DYNAMIKA KRAJINY	10
2.8	EKOLOGICKÁ STABILITA	11
2.9	EKOLOGICKÁ SUKCESE	14
2.10	KRAJINNÁ HETEROGENITA	15
2.11	KRAJINNÝ RÁZ	15
2.12	PAMĚŤ KRAJINY	16
2.13	GENIUS LOCI	19
2.14	ARCHEOLOGIE	20
2.14.1	<i>Nedestruktivní archeologie</i>	22
2.15	VÝVOJ ČESKÉ KULTURNÍ KRAJINY	23
3	MATERIÁL A METODIKA	33
3.1	MATERIÁL	33
3.1.1	<i>Historické podklady</i>	33
3.2	METODIKA	35
3.2.1	<i>Vymezení studovaného území</i>	36
3.2.2	<i>Antropogenní relikt v krajině</i>	36
3.2.3	<i>Dřeviny jako relikt</i>	36
3.2.4	<i>Mapování vegetace</i>	36
3.2.5	<i>Zpracování map</i>	38
4	CHARAKTERISTIKA ÚZEMÍ	39
4.1	VYMEZENÍ STUDOVANÉHO ÚZEMÍ	39
4.2	PŘÍRODNÍ POMĚRY OBLASTI	41
4.2.1	<i>Geomorfologie</i>	41
4.2.2	<i>Geologické a půdní poměry</i>	41
4.2.3	<i>Klimatická charakteristika</i>	42
4.2.4	<i>Biogeografické vymezení</i>	42
4.2.5	<i>Ochrana přírody a krajiny ve studované oblasti</i>	43
4.2.5.1	<i>Přírodní park Kosí potok</i>	44
4.3	HISTORICKÉ A KULTURNÍ POZADÍ OBLASTI	47
4.3.1	<i>Region zájmového území</i>	47
4.3.2	<i>Horní Víška a její okolí ve světle starých map</i>	51
4.3.2.1	<i>První zmínka</i>	51
4.3.2.2	<i>První sedláci</i>	52
4.3.2.3	<i>Život v Horní Víšce</i>	53
4.3.2.4	<i>Obec před první světovou válkou</i>	53
4.3.2.5	<i>Odsun Němců</i>	54
4.3.2.6	<i>Slováci v Horní Víšce</i>	55
4.3.2.7	<i>Tvář vsi po zániku</i>	55
4.4	DNEŠEK A BLÍZKÁ MINULOST OBCE A JEJÍHO OKOLÍ	55
5	VÝSLEDKY	57
5.1	DŘÍVE OBÝVANÁ KRAJINA Z POHLEDU DNEŠKA	57
5.2	ANTROPOGENNÍ RELIKTY V KRAJINĚ	57
5.2.1	<i>Ruiny a rozvaliny domů</i>	57
5.2.2	<i>Kamenné zidky, terénní valy a terasy</i>	57
5.2.3	<i>Cesty</i>	58
5.2.4	<i>Drobné sakrální stavby</i>	58

5.2.5	<i>Dřeviny</i>	59
5.2.6	<i>Jiné relikty člověka</i>	61
5.3	VÝSLEDKY MAPOVÁNÍ VEGETACE	64
6	DISKUZE	80
6.1	VÝVOJ MAPOVANÝCH PLOCH	80
6.2	VÝVOJ KRAJINY	83
7	ZÁVĚR	85
	SUMMARY	87
	POUŽITÉ PRAMENY	88
	POUŽITÉ ZKRATKY	94

Abstrakt

Vývoj krajiny a vegetace v okolí Horní Vísky byly studovány od jara 2004 do jara roku 2006. Lokalita se nachází v česko-německém pohraničí okresu Tachov mezi Planou a Stříbrem. Oblast studovaného území představuje typ kulturní krajiny, která je charakteristická odsunem německého obyvatelstva po druhé světové válce. Práce popisuje současný vegetační charakter a vývoj využití ploch na části krajiny v blízkém okolí zaniklé Horní Vísky. Záměrem diplomové práce bylo rovněž otestovat metodiku geobotanické indikace na konkrétní oblasti okolí zaniklé obce.

K výzkumu historie krajiny a zaniklé vesnice posloužily mapové i písemné podklady od poloviny 17. století do dnešní doby. Využity byly historické i současné mapy, letecké snímky oblasti, staré kroniky a díla pamětníků, úřední spisy, vlastní pozorování a botanický průzkum zaniklé obce a okolní krajiny.

Ráz a využití této krajiny byl dán hospodařením německého obyvatelstva. Němci zde žili od středověkého osídlení do vystěhování po druhé světové válce. Využití této kulturní krajiny se během doby značně měnilo a částečně se zrcadlí v dnešním charakteru jednotlivých částí a biotopů. Geobotanická indikace nám dává přímé i nepřímé důkazy o lidské existenci v krajině a přibližuje nám částečně i její kulturní a duchovní stránku. Byla ověřena terénní metoda vegetační analýzy biotopů a bylo zjištěno, že je analogická a použitelná jako metoda ČERNÉHO (1979).

1 Úvod a cíl práce

Tato diplomová práce se zabývá vývojem konkrétní kulturní krajiny v posledních přibližně 150 letech, dynamikou jejího opouštění člověkem a vtiskávání stop lidské existence do krajiny a společenstev, která krajinu obývají. Vliv lidské přítomnosti na krajinu, kterou člověk využívá je značný a dojde-li k jejímu opuštění, krajina se opět uzavírá do sebe a začíná si opět žít svým vlastním životem. Někdy ji přítomnost člověka zkrášlila, jindy nikoliv. Míru šetrnosti člověka ke krajině necht' posoudí vnímavý pozorovatel sám. Intenzita vlivu člověka na krajinu přitom přímo závisí na její schopnosti opětné regenerace. Nás pak budou zajímat změny, kterými kulturní krajina v čase prošla a jejich dynamika.

Každá krajina, každé místo, má svou historii. Naprostá většina míst u nás v České republice nějak souvisí s člověkem, který ji obýval již od nepaměti a využíval ji ke své obživě. Pracoval a žil zde a zanechal zde část své duše. Díváme-li se v krajině dostatečně pozorně, něco nám napoví sama, mnohé nám prozradí pozůstatky po člověku, který ji obýval a hospodařil v ní. Tyto artefakty lidských životů a práce jsou ovšem po jeho odchodu postupem času méně znatelné a obtížněji interpretovatelné.

V případě malé zaniklé obce Horní Víška, která je spolu s jejím blízkým okolím objektem tohoto výzkumu, však čas nepokročil ještě tak daleko a máme zde řadu zřetelných důkazů lidského obývání. K dispozici jsou nám historické mapy a letecké snímky, zápisy v historických knihách a kronikách, přímo v terénu si nemůžeme nevšimnout torz nosných zdí u některých domů a starých studní. Rovněž drobné sakrální stavby nám dokládají, že zde ještě před půl stoletím žili lidé. Jinou neméně zajímavou indikační metodou výzkumu v této zaniklé vsi nám bude vegetace, která je samozřejmě existencí člověka poznamenaná a ještě po téměř padesáti letech (obec zanikla v roce 1960) nám mnohé napoví.

Cílem této diplomové práce tedy bude:

- * Dozvědět se dostupnými metodami co nejvíce o dynamice krajiny a historii zaniklé obce.
- * Zhodnotit metodu geobotanické indikace v případě historicko-archeologického zkoumání reliktního člověka z doby před padesáti lety.
- * Doplnit poznatky terénní archeologie o botanický průzkum a rozšířit tak metodický pohled na historii tohoto místa.

2 Literární rešerše a vymezení pojmů

2.1 Krajinná ekologie

Pro mou práci, rekonstrukci krajiny a rostlinného pokryvu zkoumané lokality, jsem využíval také poznatků krajinné ekologie. Tato literární rešerše prezentuje povětšinou tradiční přístupy ke krajině a k jejímu chápání, citované poznatky jsou povětšinou interpretovány jako obecně uznávané pravdy.

Krajinná ekologie je interdisciplinární obor, opírající se o poznatky ostatních věd, především ekologie a geomorfologie, ale i botaniky, zoologie, hydrologie, pedologie, antropologie, archeologie a mnoha dalších oborů.

Termín krajinná ekologie poprvé použil význačný německý biogeograf CARL TROLL v roce 1939 (*Landschaftsökologie*), inspirován možnostmi, jež nabízelo studium leteckých snímků krajiny (LIPSKÝ, 1998: 7).

TROLL (1939) ex LIPSKÝ (1998: 7) definoval takto pojatou krajinnou ekologii jako „...studium komplexní struktury vztahů mezi společenstvy¹ organismů (biocenózami) a podmínkami jejich prostředí v určitém výseku krajiny“.²

Různí autoři zaujali ke krajinné ekologii různé přístupy (LIPSKÝ, 1998: 8):

- **Biocentrický** (ekosystémový) **přístup** studuje procesy a vztahy v krajině jako interakci ekosystémů v prostoru.
- **Polycentrický** (geosystémový) **přístup** ke krajině studuje procesy v krajině jako výsledek interakce jednotlivých krajinných sfér - atmosféry, litosféry, pedosféry, hydrosféry a biosféry, včetně antroposféry.
- **Antropocentrický přístup** považuje krajinnou ekologii za „... mladý obor moderní ekologie, který se zabývá vzájemnými vztahy mezi člověkem a jím vytvořenou krajinou“ (NAVEH a LIEBERMANN, 1994) ex LIPSKÝ (1998: 9).

Rozdíl mezi krajinnou a obecnou ekologií spočívá v tom, že se explicitně zabývá (LIPSKÝ, 1998: 8):

- územím větších plošných dimenzí
- heterogenitou prostoru (zatímco obecná ekologie často uvažuje ekosystémy jako prostorově homogenní)

¹ Společenstvo je definováno jako soubor populací na určitém místě a v určitém čase.

² Nutno podotknout, že měl na mysli spíše krajinnou ekologii jako novou metodu, než jako samostatný vědní obor. Obrysy samostatného vědního oboru vytvořili až někteří průkopníci z řad geografů a biogeografů, zejména během 60. let 20. století.

- vztahy mezi vazebně spojenými ekosystémy (krajinnými elementy).

To vystihuje i MIMRA (1995) ex LIPSKÝ (1998: 8) ve své definici krajinné ekologie: *Krajinná ekologie je jedinou disciplínou, která se (explicitně) zabývá strukturou krajiny (heterogenitou prostoru) a jejími změnami v čase.*

Krajinná ekologie soustřeďuje svou pozornost na tři charakteristické rysy krajiny, kterými jsou (FORMAN a GODRON, 1993: 19):

1. **Struktura** - prostorové vztahy mezi zastoupenými charakteristickými ekosystémy či složkami v určitém krajinném měřítku. Přesněji, rozložení energie, látek a druhů organismů ve vztahu k velikosti, tvaru, počtu, druhu a prostorovému uspořádání ekosystémů.
2. **Funkce** - interakce mezi prostorovými složkami, tj. toky energie, látek a druhů mezi skladebnými ekosystémy.
3. **Změna (dynamika)** - přestavba struktury a funkce ekologické mozaiky v čase.

Všechny tyto charakteristiky se vzájemně ovlivňují a jsou provázány celou řadou složitých vazeb.

FORMAN a GODRON (1993: 31-35) také formulovali sedm hlavních principů krajinné ekologie. První dva se zaměřují na krajinné struktury, další tři na funkci a poslední dva na změnu. Těmito principy jsou princip struktury a funkce krajiny, princip biotické rozmanitosti, princip toku druhů organismů, princip přerozdělování živin, princip toku energie, princip krajinných změn a princip stability krajiny.

Krajinná ekologie se rýsuje jako nová, nastupující věda, se spíše komplexním charakterem, heterogenním obsahem a nadměru širokým záběrem, nicméně s jasným vědeckým a filosofickým základem (KOVÁŘ, 1993 ex LIPSKÝ, 1998: 8).

2.2 Krajina a její definice

Existuje nespočet definic krajiny. Záleží na tom, jak ji chápat, jak k ní přistupovat. Jinak vnímá krajinu architekt, jinak geolog, archeolog, jinak přírodovědec či historik, ekonom a zemědělec, politik nebo umělec. Ke krajině lze přistupovat z různých hledisek. Krajinu člověk vnímá umělecky, esteticky, historicky, ekonomicky, morfologicky ap. Krajina je zkrátka až příliš rozmanitá na to, abychom ji mohli vyjádřit jednoduše.

Začněme právním pojetím krajiny, kdy budeme výklad pojmu a její definici hledat v platných právních předpisech. Termín krajina najdeme v zákonu č. 114/1992 Sb. (§ 3, odst. 1, písmeno k): *Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky*. Jedná se však o definici legislativní, tedy formulovanou tak, aby byla využitelná ve správní a legislativní oblasti, kde nejsou tak striktní požadavky na její věcnou správnost, jak je tomu u odborného či vědeckého výkladu (SKLENIČKA, 2003: 9).

Slovníky nabízejí několik definic slova krajina (WEBSTER, 1963 ex FORMAN a GODRON, 1993: 12), které zahrnují:

- obraz představující pohled na vnitrozemskou scenérii,
- geomorfologické utváření určité oblasti,
- část pevniny nebo výseč přírodní scenérie, obsažené v zorném poli pozorovatele.

Ekologicky je krajina (geosystém) souborem ekosystémů. Do krajiny neodmyslitelně patří i civilizační prvky (viz legislativní definice v zákoně). Takovými prvky jsou i komunikace – silnice, železnice, ale i cesty a pěšiny, které mohou být zkoumány jako specifické liniové ekosystémy (MÍCHAL a PETŘÍČEK, 1999: 128).

Jádrem pojetí krajiny je podle FORMANA a GODRONA (1993: 18) „*heterogenní část zemského povrchu, skládající se ze souboru vzájemně se ovlivňujících ekosystémů, který se v dané části povrchu v podobných formách opakuje*“. Rozloha krajiny může být různá – třeba jen několik málo kilometrů čtverečních.

ZONNEVELD (1979) uvedl následující definici krajiny: „*Krajina je část prostoru na zemském povrchu, zahrnující komplex systémů, tvořených vzájemnou interakcí horniny, vody, vzduchu, rostlin, živočichů a člověka, která svou fyziologií vytváří zřetelnou jednotku*.“ ZONNEVELD (1995) ve své knize Land Ecology dále navrhl teorii krajinné jednotky (land unit) jako ústřední koncept a základní hypotézu krajinné ekologie. Krajinná jednotka je podle něj část země (krajiny), která je v použitém měřítku relativně homogenní. Homogenní v tom smyslu, že v rámci krajinné jednotky jako celku nemohou být rozlišeny větší gradienty jednotlivých charakteristik (např. vlhkosti).

Současní krajinní ekologové tedy chápou krajinu jako ekologicky heterogenní území, složené ze specifické sestavy ekosystémů, které jsou ve vzájemné interakci (FORMAN a GODRON, 1993: 16). Interakce vzájemně se ovlivňujících ekosystémů je jádrem vědeckého pojetí krajiny a krajinné ekologie (LIPSKÝ, 1998: 14).

Autor termínu ekosystém, britský botanik A. G. Tansley, definoval tento pojem jako: „...soubor organismů a faktorů jejich prostředí v jednotě jakékoli hierarchické úrovně“ (MÍCHAL, 1992: 37).

Z výše uvedených definic vyplývá, že krajina je tvořena jednotlivými ekosystémy (složkami či jednotkami). Někteří krajinní ekologové používají pro základní složky či jednotky krajiny termín ekotop (tj. nejmenší územní jednotka, která je ještě celostní jednotkou) či biotop. Používají se též další termíny jako krajinná jednotka, buňka krajiny, geotop, facie, stanoviště aj.

2.3 Kultura

*Příroda je nerozpletitelně vetkaná do nás
samých i do naší kultury.*

GARY SNYDER

V klasické a předklasické latině se slovo **kultura** používalo v souvislosti se zemědělstvím - **kultivovat** znamenalo obdělávat, zušlechťovat, tříbit přirozený stav půdy; jako vůbec první přenesl tento pojem z oblasti zemědělství do oblasti společenské Cicero, který v Tuskulských hovorech metaforicky hovoří o filosofii jako o kultuře ducha.

Britský antropolog Edward Burnett Tylor definoval kulturu ve svém díle Primitive Culture: „Kultura je komplexní celek zahrnující náboženské a etické hodnoty a systémy, právní předpisy, poznání, umění a všechny zvyky a schopnosti, kterými jedinec disponuje jako příslušník společnosti a které si osvojil učením.“ (TYLOR, 1958: 1).

Definice kultury od autorů KRÖBERA a KLUCKHOHNA (1952) z knihy nazvané Culture zní: „Kultura se sestává z modelů, ať explicitních či implicitních, odvozených z chování a dále sloužících jako vzor modelů osvojovaných a předávaných pomocí symbolů, ustavujících rozdílné přístupy lidských skupin včetně jejich vyjádření v artefaktech; základní jádro kultury spočívá v tradičních, tj. historicky odvozených a vybraných idejích a zvláště v jim připisovaných hodnotách; kulturní systém může být na jedné straně považován za produkt jednání, na druhé zase za prvek další jednání podmiňující“.

Podle KELLERA (1995: 159) je kultura „souborem činností a výtvorů této činnosti, které lidem umožňují přežít v přírodním prostředí, spolu se souborem věr a představ, které tomuto přežití chtějí dát smysl“. V sociologii je často termín

kultura vymezován určitými znaky, které souvisí se sociálním „bytím“ člověka. Tak je kultura charakterizována jako suma specifických vzorců jednání (KELLER, 1995: 160) a pro její kumulativní charakter, kdy je schopna konzervovat informace (např. pomocí písma), jí bývá přisouzena role nositelky norem a hodnot.

V šedesátých letech 20. století se v některých antropologických směrech přestaly za kulturu považovat zjevné a pozorovatelné projevy chování a začaly se tak nazývat pouze a výhradně vnitřní pravidla, vzory a instrukce, podle kterých se ve svém chování řídíme; tento posun vyjadřuje novější definice kultury, která zní: *„Kultura je souhrn sdílených, společensky předávaných vzorců chování, myšlení a vnímání.“*

Z definic tedy vyplývá, že základní charakteristikou kultury je její historičnost, selektivnost, je vyvozována z chování a z produktů chování, je výsledkem zobecnění, je produktem a zároveň předpokladem. Kulturu se lze učit, sestává z modelů, zahrnuje ideje a hodnoty a předává se symboly.

2.4 Kulturní krajina

*Veškeré umění a lidské vědomosti mohou
být jen pouhým doplňkem přírody.
ARISTOTELES, 384 – 322 před n.l.*

Krajina je v našich podmínkách obvykle kombinací přírody a kultury. Vedle přírodní krajiny, formované pouze přírodními procesy a dnes v planetárním měřítku minimálně zastoupené, existuje na Zemi převážně kulturní krajina v různém stupni přeměny. Kulturní krajina je průsečíkem přírodních, hospodářských a sociálních procesů. Člověk svou činností může působit na krajinu pozitivně i negativně. Lidská ekonomická činnost v krajině je zaměřena na využívání přírodních zdrojů k materiálnímu prospěchu společnosti. Jejím následkem je bohužel destrukce přírody a narušení fungování krajinných procesů, ale často také zničení nebo narušení historických, kulturních, archeologických či estetických a rekreačních hodnot krajiny (LIPSKÝ, 1998: 18).

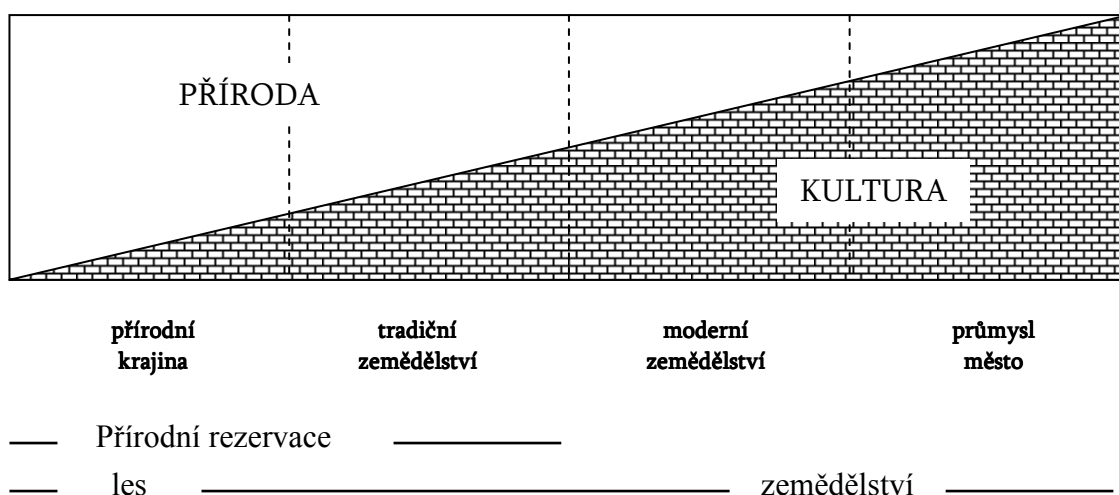
Středoevropské krajiny jsou převážně kulturní, neboť není krajiny, která by nebyla nějak ovlivněna člověkem. Zda-li je krajina harmonická až přírodní nebo devastovaná, záleží právě na míře lidského využívání, stupni poškození člověkem, resp. jeho citlivosti a šetrnosti vůči krajině (**Obr. 1**).

FORMAN a GODRON (1993: 282) dle gradientu úprav krajiny člověkem uvádí pět základních krajinných typů:

1. Přírodní krajinu (bez významějších vlivů člověka)
2. Obhospodařovanou krajinu (extenzivně kultivovaná krajina)
3. Obdělávanou krajinu (intenzivně kultivovaná krajina)
4. Příměstskou krajinu (přechod mezi městem a volnou krajinou)
5. Městskou krajinu (krajina husté lidské zástavby)

Proces přeměny přírodní krajiny v krajinu zcela přeměněnou a urbanizovanou je plynulý a mezi oběma extrémními případy existuje nespočet rozmanitých přechodů s různým stupněm ovlivnění člověkem.

Obr. 1: Krajina jako kombinace přírody a kultury (dle ZONNEVELDA, 1995)

Donedávna vládlo mínění, že krajina, aspoň ta kulturní, je výsledek lidských aktivit. Ten jednosměrný vztah by znamenal, že člověk je aktivní tvůrce, kdežto příroda pasivní objekt-produkt. Dnes je z pohledu obecné ekologie a evoluční biologie vztah člověka a přírody koevolucí, tedy vývojem, během nějž se aktéři vzájemně přizpůsobují a ovlivňují zpětnými vazbami. Stejnou měrou, jakou člověk měnil prostředí, nutilo jej prostředí k novým strategiím (SÁDLO a kol. 2005: 12-15).

Kulturní krajina je tedy svého druhu lidským artefaktem a zároveň prostředím aktivujícím člověka k určitému stylu vztahování. Důležité je, že obě složky (přírodní a kulturní) jsou provázány tak silně a v tolika úrovních, že je stěží dokážeme plně separovat. Optimální kulturní krajinu zpravidla poznáme

na první pohled - člověk a příroda se tu doplňují a výsledek je barvitější, než pouhá příroda či pouhá kultura. Takové je skoro vše, co v typické kulturní krajině venkova vidíme (SÁDLO a kol. 2005: 17).

2.5 Struktura krajiny

Pod pojmem struktura krajiny rozumíme prostorové vztahy mezi zastoupenými charakteristickými ekosystémy či složkami, přesněji rozložení energie, látek a druhů organismů ve vztahu k velikosti, tvaru, počtu, druhu a prostorovému uspořádání ekosystémů a krajinných složek (FORMAN a GODRON, 1993: 19).

Jinak řečeno, strukturu krajiny určuje ekologický typ, rozloha, tvar, původ a vnitřní heterogenita (jakožto individuální parametry), heterogenita, počet a konfigurace (jakožto parametry skupinové) krajinných elementů, resp. skladebných částí krajiny (MIMRA, 1995 ex LIPSKÝ, 1998: 40). Tuto strukturu však chápeme vždy v určitém velikostním a rozlišovacím měřítku.

Je důležité si uvědomit, že struktura krajiny má rozhodující vliv na funkční vlastnosti krajiny. Jakákoliv změna v krajinné struktuře - v prostoru i čase - mění průběh energomateriálových toků v krajině, ovlivňuje průchodnost a obytnost krajiny (LIPSKÝ, 1998: 40).

Krajinnou strukturu tvoří tři hlavní typy složek (FORMAN a GODRON, 1993: 30): **matrice** (matrix), **plošky** (enklávy) a **koridory** (liniové složky).

Pro terminologické vyjasnění je třeba uvést pojmy primární, sekundární a terciární krajinná struktura, používané např. v hodnocení krajinného rázu (LIPSKÝ, 2002: 44).

- **Primární struktura krajiny** představuje její přírodní základ nezávislý na vlivu člověka. Tvoří ji zejména geologické a geomorfologické struktury, základní tvary reliéfu, jako jsou vyvýšeniny a sníženiny, plošiny a svahy různé sklonitosti a expozice, přirozené skalní výchozy, hřbety, erozní rýhy a údolí a na ně vázaná vodní síť, půdní a přírodní vegetační pokryv krajiny. Primární struktura krajiny je dlouhodobě trvalá a z hlediska lidského věku se podstatně nemění.
- **Sekundární struktura krajiny** je vyjádřená způsobem využívání krajiny člověkem (land use neboli využití půdy) a má rovněž významný fyziognomický projev. Sekundární struktura se v souladu s činností člověka v historickém vývoji velmi rychle mění.

- **Terciární struktura krajiny** má vyjadřovat její kulturní historii, významné události s ní spojené, paměť krajiny, jakýsi duchovní rozměr, který nemusí mít bezprostřední fyziognomický projev.

Princip struktury a funkce krajiny vyjadřuje, že rozmístění a pohyb ekologických objektů v krajině (v širším smyslu – živočichové, rostliny, biomasa, energie, voda, minerální látky, člověk,...) jsou závislé na struktuře krajiny a zároveň tuto strukturu vytvářejí (LIPSKÝ, 2002: 45).

2.6 Funkce krajiny

Funkci krajiny definovali FORMAN a GODRON (1993: 19) jako interakci mezi prostorovými složkami krajiny, tj. toky energie, látek a druhů mezi skladebnými ekosystémy.

Fungování krajiny je závislé především na její struktuře. Každá změna krajinné struktury mění průběh energomateriálových a informačních toků v krajině (LIPSKÝ, 1998: 40).

Jinak řečeno, základními projevy funkce krajiny jsou způsoby pohybu energií, minerálních živin a organismů krajinou v závislosti na jejich strukturálních charakteristikách (FORMAN a GODRON, 1993: 31). Mezi základní strukturální charakteristiky krajiny patří charakter matrice, existence a typ sítí³ (Lipský, 1998: 69).

- **Pohyb v krajině** se odehrává buď maticí nebo v koridorech a jejich sítích.
- **Rychlost pohybu krajinnou maticí** závisí na její spojitosti, „pohostinnosti“, početnosti rozhraní, jejich kontrastu a průchodnosti.
- **Rychlost pohybu sítí** závisí na hustotě, spojitosti a „kvalitě“ sítě, na možnosti alternativních tras (výběr z několika možností).
- **Toky** energie, látek a druhů se odehrávají skrze různá prostředí - vzduchem, vodou, půdou, po zemi - a závisí na čtyřech hlavních přenosových mechanismech, které určují vektory pohybu (vítr, voda, živočichové a člověk).

³ Koridory se v krajině spojují a vytvářejí propojené soustavy - sítě, které obklopují ostatní krajinné složky. Sítě mají mimořádný význam pro fungování krajiny, pro toky energie a materiálu a genetickou výměnu informací (LIPSKÝ, 1998: 48)

2.7 Dynamika krajiny

Dnešní typy krajin jsou výslednicí spolupůsobení pěti základních přírodních faktorů: reliéfu krajiny, podnebí, osídlení rostlinami a živočichy, vývoje půdy a disturbance (FORMAN a GODRON, 1993: 265). Tyto faktory jsou dvojího druhu - reliéf, podnebí, vývoj rostlinných a živočišných společenstev, vývoj půdy a přírodní disturbance jsou přírodními procesy ve vývoji krajiny, lidmi podmíněné disturbance jsou antropickými a antropogenními procesy ve vývoji krajiny.

- **Reliéf** krajiny a podnebí (klima) mají ve vývoji krajiny primární postavení, vyplývající z jejich propojenosti a dlouhodobosti jejich působení. Geomorfologie (tvar reliéfu) bezprostředně ovlivňuje vzhled a vnímání krajiny prostřednictvím tak důležitých charakteristik, jakými jsou otevřenost a dohlednost, hloubka a uzavřenost, horizontální a vertikální členitost. Geomorfologické pochody silně závisí na prostředí, proto jsou tvary zemského povrchu v různých klimatických oblastech značně odlišné.
- **Podnebí.** Klimatické podmínky působí na vzhled krajiny zprostředkovaně, prostřednictvím modelace reliéfu, vegetace, vodního režimu, půdotvorných procesů a zvětrávání.
- **Osídlení dnešní krajiny rostlinami a živočichy** bylo spjato se změnami podnebí a migracemi druhů, obzvláště v období druhohorním, třetihorním a ve starších čtvrtohorách. Speciace však pokračuje ve všech typech krajin stále.
- **Vývoj půdy** směřuje v rámci klimatické zóny k jednotnému půdnímu typu bez ohledu na rozdílné geologické podloží, pokud trvá dostatečně dlouhý nerušený vývoj. Tento vývojový proces je základem fylogenetické klasifikace půd.
- **Disturbance** lze rozdělit do dvou základních skupin: disturbance přírodní a disturbance antropogenní, resp. antropická. Přírodní disturbance (např. sopečná činnost, tornáda, přirozeně vzniklé požáry) jsou nejen silně ovlivněny heterogenitou krajiny, ale také samy heterogenitu vytvářejí. Mají své nedílné místo ve vývoji krajiny. Lidské činnosti, které působí v krajině jako antropické (antropogenní) disturbance, jsou z hlediska geologického i fylogenetického vývoje změnami náhlými a nepředvídatelnými. Antropogenní narušení má za následek snižování početnosti, nebo dokonce vymizení určitých populací. Naopak omezenému počtu populací lidská činnost prospívá a ty pak prožívají populační explozi. Obecně platí, že mírné disturbance značně zvyšují heterogenitu krajiny. Silné disturbance mohou heterogenitu jak zvyšovat, tak snižovat (FORMAN a GODRON, 1993: 452).

Krajina se v každém časovém okamžiku nalézá ve vztahu dynamické rovnováhy, tj. je objektem dvou proti sobě působících sil - **vývoje** a **disturbancí**. Tento stav samozřejmě nevylučuje, aby se základní krajinné charakteristiky jako jsou vertikální struktura, horizontální struktura a velikost zrna rapidně změnily, jestliže jedna skupina sil převáží nad druhou (FORMAN a GODRON, 1993: 435).

Na krajinné struktuře bezprostředně závisí ekologická stabilita krajiny, což vystihuje princip stability krajiny (FORMAN a GODRON, 1993: 34-35) i Míchalovo pojetí ekologické stability (MÍCHAL, 1992).

2.8 Ekologická stabilita

Tradiční pojetí **ekologické stability** prezentuje ve své definici MÍCHAL (1992: 179): „*Ekologická stabilita je schopnost ekologického systému přetrvávat i za působení rušivého vlivu a reprodukovat své podstatné charakteristiky v podmínkách narušování zvenčí. Tato schopnost se projevuje minimální změnou za působení rušivého vlivu nebo spontánním návratem do výchozího stavu. Tato definice zahrnuje dva značně rozdílné aspekty, přičemž přítomnost jednoho z nich stačí k tomu, abychom hovořili o ekologické stabilitě.*“ Dále upozorňuje na to, že stabilitu nelze chápat mechanicky jako neměnnost. Podstatou stability jakéhokoliv otevřeného systému je jeho schopnost udržovat vlastní **dynamic-kou rovnováhu**, tj. udržovat se prostřednictvím modifikace vnitřních procesů bez podstatných změn vlastní struktury nebo vracet se do výchozího „rovnovážného“ stavu, jakmile skončí působení podnětu, který otevřený systém z tohoto stavu vychýlil.

Löw (1995: 10) dělí ekologickou stabilitu na vnitřní a vnější.

- » **Vnitřní ekologická stabilita** je schopnost ekologického systému dlouhodobě existovat při normálním působení faktorů prostředí včetně těch extrémů, na něž jsou ekosystémy dlouhodobě adaptovány. Vnitřní ekologická stabilita je dána pevností a množstvím vazeb v ekosystému.
- » **Vnější ekologická stabilita** je schopnost ekosystému odolávat působení mimořádných vnějších faktorů, na něž není ekosystém přírodním vývojem adaptován. V kulturní krajině takové faktory působí díky lidské činnosti.

Stabilitu (= schopnost) nelze ztotožňovat s pojmem **ekologická rovnováha** (= stavem), který MÍCHAL (1992: 22) objasňuje následovně: „*Ekologická rovnováha je dynamický stav ekologického systému, který se trvale udržuje s*

malým kolísáním nebo do něhož se systém po případné změně spontánně vrací". Ekologická rovnováha je hlavním projevem ekologické stability (LÖW, 1995: 10).

Krajinu stabilizuje jednak její tzv. **krajinná paměť**, čili tíhnutí k náhodě, k rozostření jevů a nedůslednosti probíhajících dějů. Dynamizujícími faktory jsou pak zejména dvě související tendence, které označujeme jako periodické předbívání dějin a jako průběžné mazání stop. To vše jsou patrně obecné vlastnosti krajiny, nicméně v Českých zemích se projevují dosti silně a některé jejich projevy jsou pro Česko specifické (SÁDLO a kol., 2005: 225).

Jak již bylo řečeno, stabilita systému je vázána na vnitřní regulující mechanismy. Nejdůležitějším autoregulačním mechanismem všech systémů bez výjimky jsou zpětné vazby. **Zpětná vazba** je vzájemně nenáhodné působení mezi prvky téhož systému, při němž dochází k zesilujícímu (pozitivnímu) nebo zeslabujícímu (negativnímu) působení veličiny B, která byla přímo nebo nepřímo změněna veličinou A, na tuto veličinu A (MÍCHAL, 1992: 25).

Stabilitu jako výsledek těchto procesů popisují dva pojmy: homeostáza a homeorhéza⁴.

- » **Homeostáza** - je soubor procesů a principů vedoucích v živých systémech ke kompenzování výchylek vnějšího prostředí a tím k dynamické rovnováze vnitřního prostředí, které tak nabývá relativní neodvislosti vůči vnějšímu prostředí.
- » **Homeorhéza** - znamená pohyb ekosystému v biologicky progresivním směru, tj. ve směru větší složitosti vazeb uvnitř ekosystému. Není to tedy mechanická neměnnost, ale spíše dynamický pohyb daným směrem.

Podle toho, zda a jak působí na systém vnější (cizí) vlivy a jaké změny to v systému vyvolává, rozlišujeme podle MÍCHALA (1992: 182) následující případy ekologické stability:

- **Konstantnost** - „cizí“ faktory nepůsobí, změny kolísání charakteristiky velmi malé až zanedbatelné, ekologický systém sám od sebe nekolísá nebo jen v zanedbatelném rozsahu.
- **Cykličnost** (cyklická stabilita) - „cizí“ faktory nepůsobí, změny nebo kolísání velké, přibližně pravidelné, ekologický systém vykazuje sám od sebe pravidelné změny.

⁴ etymologicky „homeostáza = ochrana stavu“, „homeorhéza = ochrana plynutí“

- *Rezistence* - „cizí“ faktory působí, změny nebo kolísání charakteristiky velmi malé až zanedbatelné, ekologický systém je vůči „cizímu“ faktoru odolný, takže ten nepůsobí velké změny a kolísání.
- *Resilience* - „cizí“ faktory působí, změny nebo kolísání charakteristiky velké, zpravidla jednorázové, ekologický systém se působením „cizího“ faktoru mění, ale navrácí se působením autoregulačních mechanismů k výchozímu stavu.

Analogicky uvádí i případy ekologické labilit (nestability):

- *Endogenní změny* - „cizí“ faktory nepůsobí, nevratné změny velkého rozsahu, prakticky významné, ekologický systém vykazuje změny sám od sebe (např. sukcese).
- *Endogenní fluktuace* - „cizí“ faktory nepůsobí, nevratné změny velkého rozsahu, prakticky významné, ekologický systém vykazuje pravidelné kolísání „z vlastních zdrojů“ - u přirozených systémů řídký případ.
- *Exogenní změny* - „cizí“ faktory působí, nevratné změny velkého rozsahu, prakticky významné, ekologický systém vykazuje působením „cizího“ faktoru změny .
- *Exogenní fluktuace* - „cizí“ faktory působí, nepravidelné kolísání podstatné ekologické charakteristiky, ekologický systém vykazuje působením „cizího“ faktoru výrazné nepravidelné kolísání.

Významným měřítkem pro posouzení ekologické stability krajiny je zejména poměr přírody (přirozených a přírodě blízkých ekosystémů) k plochám podřízeným intenzivní hospodářské činnosti nebo k plochám zastavěným.

Podle podílu přírodních prvků a ekologické stability je možné rozlišovat kulturní krajinu kultivovanou a kulturní krajinu ekologicky narušenou (JELÍNEK, 2000: 122).

Kulturní krajinou kultivovanou se rozumí osídlená a obhospodařovaná krajina, v níž jsou vedle sídel, zemědělských ploch a hospodářských lesů zastoupeny i prvky přírodní, jako nelesní zeleň, vodní plochy, mokřady a další. Mezi zemědělskými kulturami zde mají své místo trvalé louky, pastviny a vysokokmenné ovocné sady. Tento typ představuje charakteristickou „českou krajinu“ středních a vyšších poloh se členitějším reliéfem.

Kulturní krajina ekologicky narušená převládá v nižších polohách a v rovinách, kde terénní překážky nebránily plnému využití území pro intenzivní ze-

mědělství. Prvky přírodní zde obyčejně zcela chybějí a krajinu tvoří obrovské lány orné půdy.

2.9 Ekologická sukcese

Sukcese vyjadřuje dynamiku společenstva, ekosystému, nebo biotopu. Tak jako se v prostoru mění relativní důležitost druhů, mění se také struktura jejich početnosti v čase. Výskyt a mizení druhů časově vymezují také samy podmínky, zdroje a vliv nepřátel, které se v čase mění (BEGON, HARPER a TOWNSEND, 1997: 628).

Jestliže nějaká disturbance zničí část území, otevře se tím prostor mnoha druhům ke kolonizaci a místo nezůstane dlouho neobsazené. Jednotlivé druhy se v časové řadě navzájem nahrazují až do doby, kdy se společenstvo skládá převážně z druhů, které se právě tam úspěšně reprodukuje, tj. až se vytvoří **klimaxové společenstvo**. Sukcese je tedy směřovaný proces náhrady jedněch druhů jinými (FORMAN a GODRON, 1993: 72). V průběhu sukcese se tempo změn ekosystémů zpomaluje, poměrně malé a pomalé změny charakterizují sukcesní stadia blízká konečnému stavu. To je důkazem relativně dobře vyvinuté homeostázy vyspělých sukcesních stadií (MÍCHAL, 1992: 129). **Klimax**, neboli vrcholové stadium ekosystému, však nemusí nikdy nastat (např. z důvodu opětovného narušení nebo ne zrovna ideálních klimatických podmínek).

Sukcese se tradičně rozděluje na primární a sekundární. **Primární sukcese** probíhá na nově vytvořených substrátech, které nebyly předtím osídleny vegetací; nejsou vytvořeny svrchní, organické půdní horizonty a neexistuje žádná primární zásoba semen v půdě. **Sekundární sukcese** naopak probíhá na místech, kde dříve již nějaká vegetace byla a zanechala své stopy v podobě zásoby semen nebo vegetativních částí v půdě a v existenci organických půdních horizontů (PRACH, 1996: 55).

Omezíme-li se na rostlinnou složku ekosystému, označujeme ustálenou biocenózu zkratkovitě „potenciální přírodní vegetace“. Ve střední Evropě by byly konečným stadiem sukcese při průměrné propustnosti půdy a jejím průměrném zásobením živinami různé typy lesních ekosystémů. Jedinou objektivně srovnatelnou základnou pro hodnocení změn všech ekosystémů je jejich přírodní stav, neovlivněný člověkem (MÍCHAL, 1998: 28).

2.10 Krajinná heterogenita

Prostorová **heterogenita** (diverzita, rozmanitost) **krajiny** je atributem krajinného systému, jehož míru lze objektivně vyjádřit (syntetickým) údajem o počtu, intenzitě a pestrosti vazeb mezi jeho složkami, které se navzájem liší zejména v typu příslušného ekosystému, v rozloze, tvaru, původu a dalších charakteristikách (MIMRA, 1995 ex LIPSKÝ, 1998: 37). Z toho vyplývá, že s krajinnou heterogenitou velmi úzce souvisí struktura krajiny. Krajinná heterogenita má zásadní pozitivní vliv na druhovou rozmanitost bioty. Prostorová (a časová) proměnlivost snižuje mezidruhovou konkurenci a druhy spíše koexistují (LIPSKÝ, 1998: 38).

Heterogenita je ústředním faktorem biotické rozmanitosti. Z vývojového hlediska je možné mluvit o heterogenitě exogenní, dané pouze rozrůzněností ekotopů, a heterogenitě endogenní, dané pouze pestrostí sukcesních stadií, které se v dané krajině v daném čase vyskytují (LIPSKÝ, 1998: 61).

Krajinná heterogenita může být způsobena heterogenitou abiotického prostředí (geologického podloží, reliéfu, nadmořské výšky) a disturbancemi přírodního nebo antropického původu. Procesy, které jsou příčinně spjaté se vznikem krajinné heterogenity můžeme podle LIPSKÉHO (1998: 37) dělit na:

- relativně dlouhodobé, geologické a morfologické procesy velkého plošného rozsahu (vrásnění, sedimentace, tektonika, erozní procesy),
- biotické kolonizační procesy různé doby trvání a proměnlivého rozsahu,
- místní přírodní narušování s relativně krátkou dobou trvání (laviny, lesní polomy, škůdci),
- antropogenní procesy s velmi proměnlivou intenzitou, dobou trvání i rozsahem narušování.

2.11 Krajinný ráz

Krajinný ráz je poslední dobou velmi diskutovaným a často se objevujícím tématem v odborných kruzích i mezi širokou veřejností. V oblasti zájmu se ocitl také díky stále prosazovanějším snahám o výstavbu větrných elektráren či veřejné diskuzi na téma krajinných dominant, jakými jsou telekomunikační vysílače a zesilovače signálu mobilních operátorů či billboardy u dálnic a dálnice samotné.

O tom, že problematika krajinného rázu není ani v nejmenším jednoduchá, svědčí rozsáhlá monografie *Krajinný ráz* (552 str.) MÍCHALA a LÖWA (2003).

Termín „krajinný ráz“ není v českém právním ani odborném slovníku termínem novým. Zmiňuje ho již v roce 1920 zákon přídělový (z. č. 47/1920 Sb.) a rovněž scelovací zákon č. 47/1948 Sb., ve kterém se v § 30 praví: „*při pozemkových úpravách ...bud' zajištěna ochrana památek všech druhů, přírodních krás a krajinného rázu*“ (SKLENIČKA, 2003: 134).

V souladu se zněním § 12, zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny je krajinný ráz vytvářen estetickými a přírodními hodnotami, které jsou odrazem přírodních, kulturních a historických charakteristik určitého místa či oblasti. Svrchovanou důležitostí krajiny a jejího specifického rázu dokládá také „Evropská úmluva o krajině“, přijatá většinou evropských zemí ve Florencii 20. října 2000.

Koncepce krajinného rázu vychází z principu jeho ochrany a aktivní tvorby. Předmětem ochrany jsou zejména takové charakteristiky, které určují přírodní, estetické, kulturní a historické kvality krajiny. Koncepce vychází rovněž z principů krajinné ekologie (ZONNEVELD, 1979, FORMAN a GODRON, 1993) a z principů trvale udržitelného rozvoje (SKLENIČKA, 2003: 135).

Popis a hodnocení krajinného rázu určité krajiny není ovšem jen věcí objektivní, mnohem důležitější pro náš vztah ke krajině je subjektivní pohled. Krajina se stává jakýmsi zrcadlem nás samých a našeho nazírání na ni. Lidské vztahy ke krajině se liší podle kulturních okruhů, historických období, ale i cyklů individuálního života, podle postavení v dělbě práce a příslušnosti ke společenským vrstvám, dokonce i podle vrozených či během života získaných sklonů (LÖW a MÍCHAL, 2003: 111).

2.12 Paměť krajiny

*Krajina je kouzelný palimpsest,
zápisník historie v němž se
napsaná slova překrývají, ale
přesto mohou být rozluštna.
F. W. MAITLAND, XIX. století*

Vývoj krajiny je od nepaměti výslednicí střetu různých přírodních procesů a zákonitostí. Významnou a neopominutelnou silou je v tomto utváření též člověk. Ať už jeho počínání hodnotíme kladně či záporně, do krajiny patří, stejně jako voda nebo vegetace. Historie lidského rodu je tak dlouhým příběhem vztahu člověka a jeho prostředí, tedy krajiny.

Krajnotvorné procesy a živly zanechávají v krajině stopy či znaky, z nichž některé mohou být smazány nebo nahrazeny vzápětí po jejich objevení, jiné přetrvávají dlouhá staletí i tisíciletí a jdou z krajiny „vymazat“ jen velmi obtížně či vůbec ne (SKLENIČKA, 2003: 110). Krajina je místo, v němž prakticky každý zásah člověka zůstává nesmazatelně zapsán a za vhodných podmínek se může dříve či později projevit. To, co vnímáme při jejím procházení, je – aniž bychom si to většinou uvědomovali – výsledkem dlouhodobého procesu působení člověka na přírodu (GOJDA, 2000: 55).

Zavedení pojmu času do chápání vývoje krajiny využili pro proces zkoumání archeologických a biologických dat angličtí a francouzští archeologové (GARDIN, 1980, TILLEY, 1995 ex TRPÁK a TRPÁKOVÁ, 2001: 165) a definovali tak pojem historické paměti krajiny. Takto chápanou krajinu srovnávají mnozí autoři (GARDIN, 1980, TILLEY 1995 ex TRPÁK a TRPÁKOVÁ, 2001, GOJDA, 2000) spolu s historikem z 19. století F. W. Maitlandem se starověkým palimpsestem⁵, kdy zkoumáním a odkrýváním jeho historických vrstev dokážeme pomocí moderní technologie vyčíst dávno smazané zápisy. Takovéto chápání krajiny je jiné než tradiční přírodovědecké chápání, které považuje krajinu za pasivní výslednici působení biotických a abiotických složek (TRPÁK a TRPÁKOVÁ, 2001: 165).

U nás se pojem „paměť krajiny“ objevuje poprvé na konferenci „Archeologie a krajinná ekologie“ v roce 1994 v Mostě. Podle autorů (BENEŠ a BRŮNA, 1994: 39) má paměť krajiny dvě roviny.

- » První rovinu chápou jako složitou množinu **prvků paměti**. Do ní řadí komponenty jak přirozeného tak i antropogenního původu. Je to na jedné straně reliéf, který je nosičem paměti, dále sedimenty, nivní usazeniny a na druhé straně doklady sídelní aktivity člověka. Na rozhraní jsou řazeny ekofakty. Původně se tento název vztahoval na všechny údaje, které mohly objasnit minulé přírodní prostředí. Dnes je do tohoto pojmu zahrnovaná i současná informace o stavu flóry a fauny. Ekofakt je tedy nosič informací o reliktních biotopech a historických změnách biotického patra. Mezi prvky krajiny řadíme i pedologická souvrství a údaje o využívání krajiny, a to včetně topografických údajů o umísťování sídel a monumentů.
- » Druhou rovinou paměti krajiny je aplikace ekologického chápání **homeostáze krajiny**, tj. všeho co vyplývá z průniku filosofie, kybernetiky a ekologie. Podle této představy je krajina živou strukturou, která má svoji kybernetiku (SÁDLO, 1994: 47, 49) a tudíž se v ní uplatňuje faktor času a má své autoregulační mechanismy. Nosičem paměti je tedy struktura a paměť opět gene-

⁵ přepisovaný a opět smazávaný pergamen

ruje uspořádání struktur, krajina je sebestrukturující systém. Má tedy hlubinnou podstatu a smysl a její paměť nám umožňuje pochopit uspořádání krajinného prostoru v čase.

SÁDLO (1994: 53) chápe krajinu jako „tekutou mozaiku“, jednu z organizačních úrovní života (od organel po společenstva), nad níž je pouze planetární uspořádání. Takovému pojetí krajiny u nás krystalizovalo postupně a vycházelo především z ODUMOVY ekologie (1971): „*ve velkých ekosystémech je taková souhra oběhu látek a energií, která se sama udržuje a nevyžaduje vnější zásah či popud*“. Krystalizačním bodem se stalo pochopení prolínání času (geologického, biologického, historického a existenciálního), který dává krajině její dějinnost a paměť.

CÍLEK (2002: 43) uvádí čtyři hlavní prvky paměťové struktury krajiny. Jsou jimi:

1. **Reliéf.** Základní paměť krajiny je dána jejím reliéfem, který určuje zejména směr vodních toků a hydrologický režim oblasti. Dojde-li ke změně reliéfu, je paměť krajiny nenávratně ztracena.
2. **Klima a mikroklima.** Má zásadní vliv na vznik a vývoj ekosystémů a často i reliéfu krajiny.
3. **Substrát.** Určuje a ovlivňuje druhové bohatství fauny a flóry, je nositelem mikrobiálního prostředí. Substrát může být naprosto odlišný od geologického podloží.
4. **Využití a péče o krajinu.** Představují lidský vklad do přírodních procesů. Paměť se zde projevuje zejména tím, že lidská sídla jsou opakovaně zakládána na stejných místech, trvá rozdělení krajiny na zemědělskou a lesní, po staletí jsou udržovány základní komunikace mezi sídly.

Krajina představuje paměť regionu. Otiskují se do ní práce, hodnoty a estetické ideály společnosti. Lidé se v ní obklopují symboly, které zvyšují pocit bezpečí a ztotožnění se s krajem. Regionální krajina je tak jakousi „hrací plochou“ obklopenou mnoha místy k zastavení nebo naopak k rychlému průjezdu touto oblastí.

Paměť krajiny sahá přinejmenším do počátku holocénu, kdy její ryze přírodní podobu začal počátkem neolitu (a pravděpodobně již dříve, v mezolitu) výrazně ovlivňovat člověk tím, že se jí přestal pasivně přizpůsobovat a začal ji interpretovat v rovině sociální, vědomě začleňovat její výrazné prvky do sféry svých představ a vytvářet v ní budováním monumentálních památníků tzv. artefaktovou paměť (GOJDA 2002: 61).

Mizející stará síť stezek, cest, sídel a duchovních center respektující přírodní struktury krajiny je základní paměťovou strukturou určující život jedince a society v daném území. Zásadním rozdílem mezi pamětí krajiny a pamětí sociokulturní je skutečnost, že tento kulturní systém poznává přírodu pragmaticky a takto získanou informaci využívá, čímž je determinována jeho protipřírodní orientace. Zároveň platí, že má kumulativní schopnost uchovávat informace prostorově a časově velice vzdálené a je tudíž zásadní rozdíl mezi kvalitou paměti krajiny a naší sociokulturní pamětí (TRPÁK a TRPÁKOVÁ, 2004).

Aplikace pojmosloví krajinné ekologie spolu s časovým rozměrem přiznává jednotlivým složkám krajiny různé typy strategií (r- juvenilní krajina a K- stará krajina). Lze tady chápat krajinu jako koevoluční systém strategií, jehož smyslem je homeostáza, tj. využití kompetičních a ne konkurenčních vztahů mezi nositeli jednotlivých krajinných strategií (TRPÁK a TRPÁKOVÁ, 2001: 166).

V krajině jako přírodním a kulturním fenoménu potřebujeme udržet nejenom kostru ekologické stability, ale také paměťovou strukturu. Ta je dána přírodními podmínkami a využíváním krajiny člověkem. Zatímco ve vlasteneckém 19. století byly centrem pozornosti návštěvníků středověké hrady odkazující k hrdé, rytířské minulosti nebo romantické skalnatiny jako analogie alpské krajiny, tak v posledních letech se pozornost přesouvá zejména na památné stromy, kameny, kapličky a prehistorické objekty (CÍLEK, 2002: 48).

Paměť krajiny neznamena nic jiného než schopnost čelit rozmarům své doby a nenechat se jenom vláčet neustále se proměňující přítomností. V nejsilnějším vyjádření je paměť krajiny totéž, co paměť naše: „*je to schopnost disponovat svými staršími, konzervativními strukturami, vybavovat je, rozvíjet v přítomnosti a konfrontovat je s otvírajícími se možnostmi*“ (SÁDLO a kol., 2005: 225, 226).

2.13 Genius loci

*Genius loci se skládá z látky našich vlastních srdcí a myslí.
Je duchovní skutečností, avšak jeho viditelným ztělesněním
je místo samo.* ARNE NOVÁK

Pojem „Genius loci“ překládáme do češtiny jako „Duch místa“. Říká nám, že určité místo dýchá něčím, co nedokážeme vnímat našimi smysly, ale co k nám promlouvá jiným způsobem a my tohoto „ducha“ prostě cítíme.

Genius loci je pojem subjektivní; každý člověk ho vnímá jinak, přičemž záleží na citlivosti, spráženosti s místem, nebo na osobních sympatiích k místu.

Krajina, ve které člověk žije má strukturu a obsahuje významy. Každá konkrétní situace se vyznačuje vždy zvláštní kombinací faktorů, které se podílejí na zrodu genia loci, jakožto „integrované totality“. Existují místa, kde silně pociťujeme rozmanitost a tajemnost sil přírody, jiná místa, kde se hlavním záměrem stalo vyjádření abstraktního obecného řádu a jiná, kde síly přírody a řád dospěly ke srozumitelné rovnováze (SKLENIČKA, 2003: 138).

Jestliže krajině přiznáváme osobitost a elementární vlastnosti, shrnované v běžném intuitivním vnímání pod pojmem „genius loci“, nazíráme a hodnotíme krajinu (většinou podvědomě) celistvě a přímo, nikoliv prostřednictvím podřízených složek (SÁDLO, 1994: 48).

Jednotlivé hodnoty kulturní a historické charakteristiky se uplatňují v prostorových vztazích a v estetických hodnotách méně často než hodnoty přírodní, mají však přesto velký význam jako „genius loci“ - nehmotný výraz krajinného rázu (LÖW a MÍCHAL, 2003: 575).

Jakkoliv má fenomén genia loci svoji materiální, hmatatelnou, objektivní dimenzi, rozhodující pro jeho chápání je subjektivní vjem, vznikající kombinací rozumových a citových, vědomých i nevědomých podnětů. Může být vázán na jednotlivce a jeho zkušenost, na generace a jejich paměť a konečně i na kolektivní povědomí přesahující generace (SKLENIČKA, 2003: 139).

2.14 Archeologie

Historie lidského rodu k sobě vždy přitahovala pozornost. Vedle jiných historických věd se jí intenzivně zabývá též archeologie a její vědy pomocné. Naštěstí již minuly doby, kdy spolu historikové a archeologové vedly nesmiřitelný boj o pravdu a součástí jejich poznání je i fakt, že nejlepších výsledků dosáhnou spoluprací a konstruktivní diskuzí.

Dle Akademického slovníku cizích slov (1998: 69) se archeologie definuje jako: „*Historická věda zkoumající na základě hmotných pramenů zákonitosti a průběh nejstarších dějin lidstva.*“ Archeologie je tedy součástí velké skupiny historických věd, jejichž cílem je zkoumat minulost člověka, tuto minulost rekonstruovat a tuto rekonstrukci formulovat a nabízet odborné i laické veřejnosti. Je také jednou z nemnoha vědeckých disciplín, které se nacházejí na pomezí poměrně pestré škály společenských tvůrčích aktivit - věd přírodních, humanitních a také umělecké tvorby (GOJDA, 2000: 23).

Jedním z hlavních témat soudobé archeologie je podoba kulturní krajiny v jejím historickém vývoji. Ačkoliv většinou nikdo nepochyboval o tom, že krajina v sobě integruje dvě stránky – přirozenou a kulturní – jsme teprve v současnosti svědky toho, že v procesu poznání se tyto dvě složky od sebe neoddělují. Přírodovědci (badatelé i ochránci přírody) a historikové (archeologové) přišli na to, že chtějí-li přispět k pochopení krajiny svými vlastními metodami, mohou k tomu s výhodou využívat pramenů svých partnerů.

Archeologie má jako jedna z historických věd velice blízko k biologii. Jejím úkolem je odhalovat rozmanitost individuálních a společenských forem života lidského rodu v časové posloupnosti od starší doby kamenné po novověk. Archeologie se dnes začíná propojovat s přírodními vědami, které jí pomáhají hledat odpovědi na dílčí i základní teoretické otázky. Také přírodní vědy profitují ze spolupráce s archeologií, a to zejména v otázkách týkajících se rekonstrukce podob přírodního prostředí v minulosti. Orientace části archeologické obce na fenomén krajiny, jejíž výzkum je zdánlivě doménou ekologie, není nikterak novou skutečností. Zájem o studium rozmístění pozůstatků sídelních aktivit našich pravěkých předků v krajině se datuje do renesančních dob, v nichž angličtí učenci podporovaní tudorovskými a později stuartovskými panovníky začali mapovat kulturní krajinu Albionu a pořizovat soupis a dokumentaci archeologických památek viditelných na povrchu země (GOJDA, 2002: 24).

Již od druhé poloviny 19. století stály přírodní vědy po boku archeologie a pomáhaly jí zkoumat pradávnu minulost lidského rodu. Koncem čtyřicátých let dvacátého století vznikl v Anglii samostatný směr - environmentální archeologie a jeho rozvoj nastává někdy od sedmdesátých let. Tento obor je pomocnou archeologickou disciplínou, která integruje postupy a metody řady přírodovědných oborů při vyhledávání, získávání a zpracovávání ekologických informací, potřebných ke komplexnímu hodnocení vztahu člověka a přírody v minulosti (GOJDA, 2000: 93). Jeho posláním je vyhledávat, shromažďovat a analyzovat tzv. **ekofakty**, tedy rozmanité prameny organického původu (např. pylová zrna, ulity měkkýšů, zuhelnatělé zbytky rostlin, kosterní pozůstatky živočichů), které jsou uloženy v archeologických vrstvách a jež jsou více či méně přesně datovány (GOJDA, 2002: 24).

Širší pojetí environmentální archeologie vyšlo převážně z americké školy, tzv. sociální ekologie (human ecology). Pozornost se tak začala věnovat rekonstrukcím celých krajinných celků tak, jak se přirozená krajina vlivem přímých i nepřímých zásahů člověka přeměňovala na krajinu kulturní. V tomto pojetí šla environmentální archeologie ruku v ruce s rozvíjející se krajinnou archeologií, za jejíž součást je některými odborníky považována (GOJDA, 2000: 93).

V Čechách se o environmentální archeologii začalo diskutovat teprve začátkem devadesátých let 20. století, s přírodovědci však archeologové spolupracují již od 19. století. Z botanických metod jsou archeologii užitečné především pylové analýzy a analýzy rostlinných makrozbytků⁶.

Nepostradatelnými pomocníky při studiu historie krajiny jsou také sociální a kulturní antropologie, mapové služby, z přírodních věd dále geologie, pedologie či paleontologie.

Významný posun v možnostech analýzy prostoru pro archeologii však nastal s vývojem počítačové techniky na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století, kdy se začaly rozvíjet GISy, neboli geografické informační systémy. Jakýmsi mezistupněm mezi tradiční kartografií a GIS bylo zavádění počítačové tvorby map, tedy CAM (Computer Aided Mapping) (GOJDA, 2000: 101).

Trendem moderní archeologie se stává archeologie nedestruktivní, kdy není třeba do krajiny nijak radikálně zasahovat a zároveň je většinou možno výzkumem obsáhnout větší plošné území (GOJDA, 2000: 116).

2.14.1 Nedestruktivní archeologie

Nedestruktivní archeologie je definována jako soubor technik, metod a teorií, zaměřených na vyhledání a vyhodnocení archeologických pramenů bez provedení destruktivních zásahů do terénu. Pro postupy spadající do rámce nedestruktivní archeologie se dříve používal pojem „archeologický průzkum“; tento pojem se však z dnešního hlediska jeví jako nevýstižný a zavádějící (KUNA a kol. 2004: 15).

K nedestruktivním postupům počítáme nejen ty, při kterých nedochází k žádnému rušivému zásahu do terénu, ale i ty, které do archeologického pramene zasahují jen v přijatelně malé míře, tedy že při něm nedochází k trvalé změně charakteru archeologického pramene a tento může být zkoumán opakovaně a různými metodami. Ze zhruba dvanácti základních druhů a metod nedestruktivního archeologického výzkumu (**Tab. 1**) si vyjmenujme alespoň některé z nich. Jsou jimi například analýza družicových či leteckých snímků, geofyzikální měření, geochemické analýzy, antropogenní geomorfologie. Pro tuto práci je však nejvýznamější geobotanická indikace.

⁶ Důležitou metodou absolutní chronologie je dendrochronologie, která se využívá i ke korekci radiokarbonových dat – takzvaná kalibrovaná datace.

Uplatnění nedestruktivních postupů je ve srovnání s výkopy relativně snadné, rychlé a plošně aplikovatelné (KUNA a kol., 2004: 15).

Tab. 1: Přehled hlavních metod nedestruktivního archeologického průzkumu (dle KUNY a kol. 2004: 17)

OBLAST	ZÁKLADNÍ DRUH	HLAVNÍ METODY A TECHNIKY
dálkový průzkum	analýza družicových snímků	panchromatické snímky, digitální záznam (vícepásmový skener, radar)
	analýza kolmých leteckých snímků	panchromatické snímky, digitální záznam (vícepásmový skener, radar), laserové systémy, termovize
	prospekce z nízkoletícího letounu	šikmé panchromatické snímky, video
aplikace přírodovědných metod	geofyzikální měření	geoelektrické metody, gravimetrie, magnetometrie, seismika, termometrie aj.
	detektory kovů	užití během archeologických výkopů, cílený průzkum
	geochemická analýza	fosfátová analýza, analýza kovů, lipidů, kyselosti půdy
povrchový průzkum	povrchový průzkum a výzkum antropogenních tvarů reliéfu	vizuální průzkum, geodeticko-topografický výzkum, plošná nivelace
	geobotanická indikace	identifikace objektů, areálů a krajinného rámce
	povrchový sběr	„vyhledávání nalezišť“, analytické postupy
omezený zásah pod povrch terénu	vyhledávání vrstev	vpichy, vrty, mikrosondáž
	vzorkování vrstev	mikrosondáž, vzorkovací sondáž
	vyhledávání objektů	rýhování

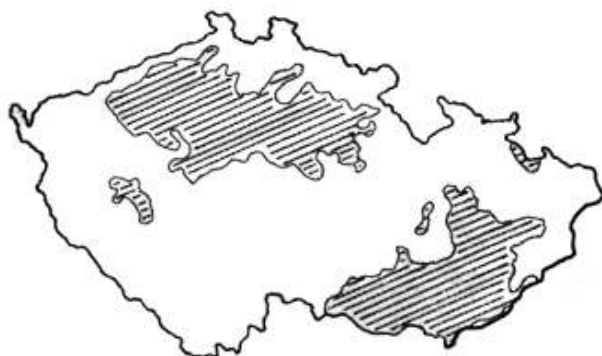
2.15 Vývoj české kulturní krajiny

Rozhodujícím obdobím v historii celé evropské krajiny byl pro vývoj dnešní podoby přírodních charakteristik kvartér neboli čtvrtohory. Během čtvrtohor se formoval reliéf naší krajiny a v holocénu se dotvářela také dnešní fauna a flóra. Charakteristickými změnami krajiny byly cykly zalesnění a bezlesí.

Neolit a eneolit - doba kamenná (5300 – 2200 př. n. l.)

Vznik kulturní krajiny spadá na území České republiky do období neolitu, tedy asi do 5. tisíciletí před naším letopočtem. Do té doby byla krajina přírodním a stabilním útvarem, nacházejícím se ve stavu, do kterého se vyvinula po skončení poslední doby ledové. Neolitičtí zemědělci osídlili pouze nejsušší a nejtep-

lejší, zároveň i neúrodnější, převážně sprašové a terasové oblasti do 300 m nadmořské výšky. Vyhýbali se jak zamokřeným a obecně vlhčím polohám v údolních nivách, tak vyšším polohám, které zůstávaly kryté hustým lesem (LIPSKÝ, 2000: 6). Viz **Obr. 2**.

Obr. 2: Rozsah osídlení našeho území v letech 5000 - 1700 př. n. l. (podle Atlasu československých dějin, 1965, upraveno)

S hustotou a neprostupností lesa v neolitu to však nebylo tak prosté a jednoznačné. Jak konstatují SÁDLO a kol. (2005: 45), byl reálně les spíše děrovanou a záplatovanou dekou než neporušeným baldachýnem. Většinový porost byl z velkých stromů s širokými korunami a vysokým korunovým zápojem, ale s poměrně volným interiérem. Zakmenění bylo menší než v dnešních hospodářských lesích a hustota keřového a bylinného patra byla poměrně nerovnoměrná. Takové lesy se střídaly s úseky mladších porostů a naopak s přestárlými porosty ve stadiu rozpadu (SÁDLO a kol., 2005: 46).

Zemědělství bylo v této době velmi extenzivní. Systém hospodaření byl přílohový a půda občiny (jedna osada obdělávala ročně plochu přibližně 30 ha) se dělila na pole a travnatý příloh⁷. Zemědělská výroba mohla být na jednom místě provozována 12 až 18 let, potom musela být přesunuta na jinou plochu, získanou žďářením. Přirozená regenerace opuštěné zemědělské půdy pak vyžadovala 30 až 40 let. Kulturní louky neexistovaly. Se zemědělstvím k nám přišly archeofyty⁸, které tvořily součást původně stepního biomu (LÖW a MÍCHAL, 2003: 286). Rotace les - pole - les tak vytvářela v krajině proměnlivou mozaiku lesních a odlesněných ploch (LIPSKÝ, 2000: 8).

Už v těchto dobách se vytváří struktura, jaká pak funguje až do novověku, tj. trvalé sídlo s okolními trvalými poli rotujícími s úhory, na méně úrodných místech trvalé louky, resp. pastviny. Při splývání těchto enkláv zůstávají lesy na elevacích, které zároveň představují hranice enkláv (SÁDLO a kol., 2005: 109).

Doba bronzová (2200 – 750 př. n. l.)

⁷ Příloh je půda ležící ladem více než dva roky.

⁸ Archeofyty jsou rostlinné druhy, které byly do středoevropské flóry zavlečené od dob neolitu až do konce 15. století. Tyto druhy jsou u nás pokládány za původní.

Zvolna pokračuje pomalé rozšiřování zemědělské půdy na úkor lesa. Zásadní změny v druhové skladbě jsou pak důsledkem lesní pastvy a vyhrabávání listí a jehličí na stelivo. Dochází k zakládání osad, především podél vodních toků, ale též k místnímu pronikání osídlení do podhorských oblastí (SKLENIČKA, 2003: 104). V pozdní době bronzové se začíná formovat dnešní krajina, kdy dochází k šíření kulturních stepí a k výrazným erozním jevům (LOŽEK, 1973 ex SKLENIČKA, 2003: 104).

Doba železná (750 – přelom letopočtu)

Na přelomu doby bronzové a ledové dochází k výrazné přirozené acidifikaci. Bohaté úživné půdy degradovaly okyselením a ztrátou humusu, což se projevilo na změně druhové skladby lesů. Do té doby téměř všudypřítomné smíšené doubravy s náročnými druhy dřevin přecházely v bory, borové doubravy nebo jedlobučiny. Proces acidifikace byl obecný a plošný⁹. Probíhal i na horách, ačkoli tam bylo jiné klima než v nížině. Probíhal i v tehdy neosídlených oblastech. Důsledkem acidifikace bylo plošné šíření kyselomilné vegetace (SÁDLO a kol., 2005: 96 - 100).

Významnou technickou inovací bylo využívání železa a jeho výroba. Člověk se naučil používat kosu a další železné nástroje. V úrodnějších oblastech se dále zvětšuje podíl zemědělské půdy na úkor lesa. Druhou významnou příčinou masivního odlesnění je zvýšená spotřeba palivového dříví pro výrobu železa (SKLENIČKA 2003: 104).

Porost dřevin na zemědělské půdě již nebyl možný¹⁰ a střídala se pouze stadia polních kultur s lady (přílohy). Tím nastává zásadní rozlišení mezi zemědělským pozemkem – polem a ostatní krajinou. Užití železného pluhu s hlubokou orbou narazilo i na skeletovitost orných půd. V tomto období jsme poprvé schopni slovně identifikovat obyvatelstvo našich zemí. Čechy byli osídleny keltským kmenem Bójů¹¹, na Moravě to byli Tektoságové (LÖW a MÍCHAL, 2003: 292). Přílohová hospodářská soustava vytvořila základ struktury zemědělské krajiny. Pevná lokalizace polí a jejich pevné hranice vedly jednak ke vzniku pevné cestní sítě, jednak k trvalé lokalizaci sídel. V úrodných oblas-

⁹ Obecným vysvětlením acidifikace je její zasazení do rámce karbonátového cyklu - cyklu uhlíkatu vápenatého. S určitou mírou zjednodušení se dá říct, že první polovina všech interglaciálů je zásaditá a druhá kyselá (SÁDLO a kol. 2005: 97).

¹⁰ Pařezy stromů i keřů bylo nutno definitivně vykloučit a nebylo možno plochy cyklicky převádět přes dřevinné patro.

¹¹ podle nich Římané označovali Čechy názvem **Boiohemum**

tech dochází k dalšímu prosvětlování území a krajina je patrně protkávána stále hustší sítí místních i nadregionálních cest (GOJDA, 2000: 181).

Začátkem našeho letopočtu byli Keltové z našeho území vytlačeni germánskými kmeny a rozbořená nebo opuštěná keltská oppida přestala fungovat (LÖW a MÍCHAL, 2003: 292).

Doba římská - období stěhování národů (přelom letopočtu – 500 n. l.)

Období od přelomu letopočtu do zhruba 5. století je obdobím, kdy naše území obývali Germáni. Původem byli Germáni pravděpodobně chovateli dobytka v lesích a lovci, přinesli k nám proto relativně vyspělé dobytčářství. Stykem s vyspělou Římskou říší se do germánské společnosti a naší krajiny dostávaly některé nové druhy plodin (např. vinná réva), vynálezy a organizační formy společnosti (LÖW a MÍCHAL, 2003: 293).

Krajina nebyla rozměřena na přesné dílce polí, luk, pastvin a lesů, ale prostor byl osídlen v enklávách, často v liniových formacích sledujících řeku v povodí jejího středního a dolního toku. Středoevropská krajina však tento charakter ztratila vpádem římských vojsk. V oblastech, které se Římané rozhodli natrvalo obsadit, začali přetvářet obsazené území ve strukturovanou krajinu. Půdu rozměřovali na pravidelné dílce a za účelem vybírání daní vznikalo tzv. centuriací členění pozemkové držby (GOJDA, 2000: 184). Na území dnešního státu se vliv Římské říše projevil převážně jen v oblasti jižní Moravy.

Ke konci této doby se však situace u nás stává stále nestálejší a postupně se projevuje zásadní fenomén zejména střední a jihovýchodní Evropy – stěhování národů. V důsledku těchto událostí Germáni postupně opustili někdy v 5. století naše území (LÖW a MÍCHAL, 2003: 293). S tím souvisí vznik rozsáhlých vylidněných ploch.

Raný středověk (6. – 12. stol.)

Vývoj struktury krajiny a jejího využívání zůstává v hlavních znacích oproti předchozímu období nezměněn. Dokončuje se velkoplošné odlesnění nížin, na něm se od 6. století významně podílí i slovanská kolonizace.

Slovanské zemědělství bylo orné a usedlé, nikoliv rotační, žďárové. Malá čtvercová pole o výměře 0,02 - 0,1 ha, mělká orba a široké travnaté úvratě vytvářely spolu s pestrou mozaikou pěstovaných plodin (proso, žito, oves, pšenice, čočka, hrách, konopí) účinnou protierozní ochranu. Při neustájeném chovu veškerého hospodářského zvířectva (skot, prasata, kozy, ovce, koně, drůbež) byl původní lesní porost trvale poškozován pastvou, prosvětlován a zatlačován do vyšších poloh a větší vzdálenosti od sídel. Přesto byl rozsah lesních porostů po ukončení slovanské kolonizace v 10. století ještě výrazně větší než v dnešní

době. Vyšší drsnější polohy zůstávaly zatím neosídlené a vyznačovaly se rozmachem souvislých lesních porostů přirozeného druhového složení, tedy vývojem zcela odlišným od kulturní krajiny. Lesy pokrývaly ještě převážnou většinu území - asi 75 % (LIPSKÝ, 2000: 8).

Přibližně v době počátků Velkomoravské říše zaniká rodový řád a od konce 10. století přestávají vznikat rodové vesnice a mizí společná půda. Začíná složitý proces majetkových a mocenských přesunů, který známe v jeho konečné podobě jako feudální řád (SÝKORA, 1998: 5).

Vesničané žijící ve vzájemné izolaci daleko od kulturních center byli v mnoha ohledech závislí na vzájemné pomoci. Každá ves představovala energomateriálově uzavřený celek. Jen sůl a železné předměty získávali vesničané výměnným obchodem (LÖW a MÍCHAL, 2003: 304).

Již ve 12. století začala pod tlakem potřeb a i z iniciativy panovníka, klášterů a šlechty systematická kolonizace dosud neobydlených oblastí a přeměna rozsáhlých lesů a bažin na zemědělsky užívané plochy.

Věžovité stavby kostelíků a sporadicky i hradů vnesly do naší krajiny první dominantní lidské stavby (LÖW a MÍCHAL, 2003: 310).

Vrcholný středověk (13. – 15. stol.)

V tomto období dochází k nárůstu místních populací a k dosídlování dosud neobsazených enkláv staré sídelní oblasti, k tzv. vnitřní kolonizaci. Tato kolonizace byla masivní a velkoplošná, osídlení překročilo 2. bukodubový lesní vegetační stupeň směrem do vrchovin a s různou intenzitou zaplnilo celé naše území mimo hornatiny (LÖW a MÍCHAL, 2003: 317). Městská a v příhraničních oblastech též vesnická kolonizace změnila etnický charakter českých zemí. Příliv německy mluvícího obyvatelstva znamenal, že se Čechy a Morava staly zeměmi „dvojího lidu“, Čechů a Němců, tvořících asi 15-18 % obyvatel. Tento stav soužití obou národů vytrval až do roku 1946 (ČORNEJ a kol., 2001: 72).

Již od počátku vrcholného středověku vedou významné změny v ekonomické a sociální sféře k dalšímu ústupu lesa (výroba železa, stavitelství). Zvětšuje se obdělávaná plocha zemědělské půdy. Lesů ubývá natolik, že v některých oblastech se zemědělská půda stává převažující kulturou. V průměru se odhaduje podíl zemědělské půdy v tomto období kolem 30 % plochy (SKLENIČKA, 2003: 105) a v některých oblastech (Drahanská vrchovina, Jihlavsko, Černokostecko) bylo dosaženo vůbec nejnižší historické výměry lesa (LIPSKÝ, 2000: 8). Stará plužina je novým zaměřením a díky novým zemědělským nástrojům transformována na dlouhé lány¹². Vzniká nový typ vesnice, tzv.

¹² Velikost jednoho lánu je místně proměnlivá = 32 až 100 korců = 5 až 14 hektarů.

lánová, s dlouhými pozemky situovanými vedle sebe kolmo na osu vesnice – cestu, bez návsi. Tento typ doplňuje dosavadní původní návesní a ulicový typ vesnice (SÝKORA, 1998: 7).

Převládajícím způsobem hospodaření ve středověku byla opět trojhonná soustava, v níž se pěstovalo obilí, čočka, hrách, konopí, len, hořčice, řepka, zelí, řepa, okurky a kořenová zelenina, z ovoce pak jablka, hrušky, třešně, broskve, slívy, kdoule, ořechy a vinná réva (péčí Karla IV. byly zakládány vinice okolo měst). Venkované chovali skot, prasata, drůbež a ovce (SÝKORA, 1998: 9).

Starší středověk a novověk (16. - 18. stol.)

Po období první velké kolonizace, která končila počátkem 15. století, přišlo období husitských válek, které zpustošily celé kraje. Ať budeme hodnotit význam husitství pro národnostní, sociální, umělecký, etický či filosofický vývoj společnosti jakkoliv, je nesporné, že tato doba pro krajinu znamenala katastrofu, kterou co do rozsahu předstihly jen důsledky války třicetileté. Je odhadováno, že celkový počet obyvatel českých zemí se v období husitských válek snížil téměř o celou třetinu. Příčinou byly nejen husitské války, ale též morové epidemie a výrazné ochlazení klimatu (LÖW a MÍCHAL, 2003: 346).

V době renesanční tedy v 16. století dochází k likvidacím rozsáhlých mokřin, zakládány jsou četné rybníční soustavy. Krajina mokřadů je přeměňována převážně na rozmanitější strukturovanou mozaiku kultur. Na vysoké spotřebě dřeva se podílí na jedné straně neodborné lesní hospodaření spolu s intenzivní pastvou dobytka v lesích a na druhé straně vzrůstající potřeba dřeva v průmyslu a ve stavitelství (SKLENIČKA, 2003: 106).

Období třicetileté války (1620 - 1648) do něhož shodou okolností spadá přirozené zhoršení klimatických podmínek (tzv. malá doba ledová), znamenalo opět zásadní zvrat v dosavadním vývoji osídlení a hospodářského využití krajiny. Snížení antropického tlaku na krajinu mělo pronikavý vliv na krajinnou strukturu. Většina krajiny zůstala během třicetileté války a v době krátce po ní hospodářsky nevyužitá, dočasně ponechaná působení přírodních procesů. Na některých stanovištích se tento proces přirozené sukcese stal nezvratným (např. rušené rybníky). Třicetiletá válka byla pro obyvatelstvo českých zemí největší katastrofou v celé historii. Z 1,4 milionu obyvatel jich po válce zbylo pouhých 800 tisíc (ubylo 43 % české populace). Země byla zcela a mnohonásobně vypleněna a dělo se tak bez rozdílu zda rabovala vojska katolická či protestantská, domácí či cizí. Úbytku obyvatel tentokrát, na rozdíl od husitských válek, odpovídal i úbytek sídel (LÖW a MÍCHAL, 2003: 379).

Barokní krajina je označení pro historickou fázi vývoje kulturní krajiny, jaká se v Čechách formovala mezi první čtvrtinou 17. a koncem 18. století (1650 – 1780). Můžeme zde mluvit o svébytném a příznačném kulturním impaktu baroka, odpovědném za její vzhled. Baroko znamená oproti minulosti výrazné zesílení vlivu člověka na krajinu. Řekneme-li tradiční (česká) krajina, objeví se před námi obraz krajiny barokní – pestrá mozaika polí s loukami a remízky, boží muka u cesty a kostelíček na kopečku. Baroko důsledně přemazalo značnou část starší podoby krajiny a vytvořilo její nový obraz, který díky suverenitě svého duchovního i materiálního zázemí dodnes určuje hlavní rysy našeho venkova (SÁDLO a KOL., 2005: 174, 177, 185, 186).

Výstavba pro chudší vrstvy proniká i dále do krajiny, kde jsou obsazována i méně vhodná místa k životu, vznikají osamocené dvorce a samoty. Těmto dostavbám se také říká 2. (vnitřní) kolonizace a završuje se s ní proces osídlování naší krajiny (SÝKORA, 1998: 15).

Přechod z trojhonného na střídavé hospodářství zefektivnilo zemědělství, výsledkem byly mimo jiné i velké plochy uvolněných úhorů; nejméně úrodná pole byla dokonce opuštěna. Pokrok v zemědělství se odráží i ve zvýšení úrodnosti půd; odtud je možno vysledovat počátky moderní eutrofizace krajiny (SÁDLO a kol., 2005: 177, 178).

Baroko je také obdobím šíření nových plodin i okrasných rostlin, především zámořského původu (kukuřice, brambory, rajčata, slunečnice, fazole, jiřiny, tulipán, zimoztráz, jírovec – koňský kaštan). Tyto rostliny byly ve střední Evropě přítomny již dříve, ale jejich rozšíření bylo omezeno, namnoze šlo spíše o zahradní kuriozity (např. brambory). Nyní se rozšířily masově v souvislosti s pokrokem v zemědělství a s počínajícím osvícenstvím, přičemž svoji roli hrála také móda zámeckých zahrad či alejí a postupný vzestup sedláků a jejich inspirace v městské kultuře (SÁDLO a kol., 2005: 178).

Klasicistní doba (konec 18. století) přinesla velké změny ve využívání krajiny, a to zavedením polních pícnin (jetelovin) a okopanin, které umožnily střídání plodin na jednom místě a tím nepřetržité využívání orné půdy. Produkční plochy tak najednou narostly o rozlohu úhorů a s dostatkem krmiva se rozrostl též počet hospodářských zvířat, která začala být ustájena celoročně v hospodářských budovách (SÝKORA, 1998: 17).

Vedle změny ve využívání půdy a skladby zemědělských plodin se v krajině mění též tvář lesů. Od druhé poloviny 18. století se původní listnaté

lesy mění na smrkové a borovicové monokultury¹³. Okolo silnic jsou vysazovány ovocné i okrasné stromy pro hospodářský, orientační i estetický význam (SÝKORA, 1998: 20).

V 19. století se ve struktuře a vývoji kulturní zemědělské krajiny dynamicky odrazily zásadní systémové změny v zemědělství. V zemědělské výrobě již převládá střídavý systém hospodaření (LIPSKÝ, 2000: 10). Funkci obnovy úrodnosti půdy převzaly místo úhoru hnojení, kultivace a sled plodin ve střídavém osevním postupu. Zatímco na počátku 19. století tvořil úhor 28 % orné půdy, do konce století prakticky vymizel. Výměra polí se tak v Čechách za předminulé století zvýšila o 50 %. Tento přesun se odehrál převážně v rámci zemědělské půdy, na úkor úhoru a pastvin. Ve 2. polovině 19. století se v Čechách růst výměry zemědělské půdy jako celku zastavil a definitivně mizí občina.

Les u nás dosáhl historicky nejmenšího rozsahu v období od konce 18. století do počátku 19. století¹⁴. Ve 2. polovině 19. století se již v méně úrodných vyšších oblastech zalesňovalo, zatímco v Polabí lesa ještě ubývalo a pro pěstování cukrovky (tehdy nejdůležitější tržní obor českého zemědělství) se rozorávaly i louky v údolních nivách a rušily se rybníky. Došlo k několika pozemkovým reformám s cílem půdorysné úpravy a scelení pozemků (SÝKORA, 1998: 34).

Dochází k masivnímu zavádění jehličnatých monokultur místo dubových a bukových lesů (borová a smrková mánie) (LIPSKÝ, 2000: 10). Později, kolem roku 1870 se přidává akátová mánie (SÁDLO, 2005, ústní sděl.).

Celkově dochází k rozrůstání vesnic, vzhledem k rostoucímu zájmu o větší využití venkova dochází na volných prostranstvích u silnic a železnic k výstavbě staveb pro hospodářský průmysl (mlékárny, lihovary, cukrovary, pivovary apod.). Do roku 1880 byla založena téměř celá železniční síť. Důležitým prvkem v krajině jsou romantické zahrady v okolí měst, později rozšířené i do venkovské krajiny (Veltrusy, Lednice, Hluboká, Ratibořice atd.) (SÝKORA, 1998: 34).

Napřimování vodních toků, regulace toků, první velkoplošné meliorace, počínající rozsáhlé povrchové devastace vlivem těžby nerostných surovin nebo stavba prvních přehrad byly aktivity, které ovlivnily krajinu v 19. a 20. století (LIPSKÝ, 2000: 10).

¹³ rychlá produkce rovného stavebního dříví (SÝKORA, 1998: 20)

¹⁴ přesněji mezi lety 1770 až 1830 (SÁDLO, 2005, ústní sděl.)

Moderní historie (20. století)

Dvacáté století přineslo značný rozmach lidských schopností, umožněný předcházející etapou průmyslové revoluce (LÖW a MÍCHAL, 2003: 440). Na počátku 20. století je hustota osídlení velmi vysoká (vzdálenost vesnic činí v průměru 1,5 až 3 km). Venkovská sídla jsou propojena hustou sítí silnic a polních cest, popř. železnic. Součástí krajiny se stávají kamenolomy, pískovny, cihelny. V okolí měst přibývají průmyslové objekty, bohužel s množstvím negativních hygienických a estetických znaků (SÝKORA, 1998: 36).

Důležitou skutečností, která ovlivnila charakter osídlení hlavně v pohraničních oblastech ČR byl poválečný odsun Němců po druhé světové válce. Na uprázdněná území se tak v několika vlnách stěhovala česká populace. První vlna obsadila nejpříhodnější zemědělské oblasti staré sídelní krajiny jižní Moravy, osídlené většinou obyvatelstvem z obdobných oblastí českých. Čím byly oblasti méně příhodné a chudší, tím pozdější a nesourodější bylo také znovuosídlení, což platí dodnes (LÖW a MÍCHAL, 2003: 450). Tento trend je zřejmý také v pahorkatině německého pohraničí. Poválečné vysídlení Němců zde mělo za následek náhlý odliv obyvatelstva, zpustnutí oblasti a nástup sukcese, s postupným návratem lesních a mokřadních společenstev na původně udržované louky a pastviny.

Od 50. let prodělala struktura zemědělské krajiny další zásadní, hluboké a dramatické změny. Dalo by se říci, že v této době prošla naše krajina druhou revoluční změnou, srovnatelnou významem a rozsahem se zlomem, ke kterému došlo v jejím vývoji při neolitickém odlesnění. Interpretační rozpaky nad touto změnou uvádí JELÍNEK (2000: 124): „*V polovině 20. století se zemědělství změnilo z krajinyotvorného činitele v činitele destruktivního.*“

Příčinou těchto změn byly převratné změny politické i ekonomické, změna vlastnických poměrů a přechod od malovýrobních technologií soukromého zemědělství k socialistické velkovýrobě. Dalšími příčinami byly technický pokrok a víra v neomezenou vládu člověka a techniky. První etapa změn probíhala v 50. a 60. letech v období socialistické kolektivizace, nechvalně známého rozorávání mezí a slučování pozemků.

Druhá etapa změn probíhala v souvislosti s další koncentrací zemědělské velkovýroby kvůli novým velkovýrobním technologiím **v 70. letech**. Z hlediska negativního vlivu na krajinu a její stabilitu to bylo období zřejmě nejproblematičtější. Tyto změny byly prováděny v rámci systematické „*hospodářsko-technické úpravy pozemků*“ podle plánů „*souhrnných pozemkových úprav*“. Výsledkem byl úbytek trvalých travních porostů, odvodnění a rozorání mnoha luk v údolních nivách, likvidace většiny stabilizačních prvků v zemědělské krajině (zatravněné meze, rozptýlená zeleň, břehové porosty), rušení staré cestní sítě,

mnohonásobné zvýšení výměry bloků orné půdy a výstavba mohutných objektů zemědělské velkovýroby mimo tradiční vesnický intravilán (LIPSKÝ, 2000: 10). Významnou příčinou bylo také nasazení těžkých zemědělských strojů a intenzivní používání chemických prostředků v zemědělství. Do období sedmdesátých a osmdesátých let dvacátého století spadá také plošné odumírání některých horských lesních ekosystémů, způsobené průmyslovými závody nejen v našem státě, exhalacemi a průmyslovými spady.

Období 80. let znamenalo pro českou a moravskou krajinu snížení intenzity nešetrného využívání zemědělské půdy, začínají se uplatňovat v částečné míře i ochranná opatření v krajině. Zavádí se například Územní systémy ekologické stability (ÚSES) a v důsledku velkého poničení krajiny z let minulých se lidé začínali více zajímat o krajinu a její ochranu.

Předchozí ekologicky nepříznivý vývoj venkovské krajiny se **od roku 1990** zastavil. První známky současného vývoje jsou viditelné již pouhým okem. Dochází k zalesňování, většinou v horských a vrchovinných oblastech. Dále dochází k zatravňování, které je v závislosti na úrodnosti půdy místně rovněž značně rozdílné a opouštění nevyužitých ploch zemědělské půdy, které zarůstají společenstvy ruderalních rostlin a plevelů.

Z ekologického hlediska je velmi příznivé až čtyřnásobné snížení objemu chemického hnojení, pesticidů a herbicidů, které se okamžitě projevilo zlepšením kvality malých vodních toků v zemědělské krajině a zvýšením její biodiverzity (LIPSKÝ, 1998: 89, LIPSKÝ, 2000: 13).

Celková hrubozrná struktura naší venkovské krajiny, která si v typologii evropských kulturních krajin vysloužila název „collective openfields“, se zatím příliš nezměnila, protože odpovídá používaným technologiím i celkovému evropskému trendu zvětšování obdělávaných pozemků (LIPSKÝ, 1998: 89, LIPSKÝ, 2000: 13).

Později, tedy zhruba v půli devadesátých let, pak pokračuje trend snižování intenzity a ústup zemědělského hospodaření v krajině. Tento obrat lze přičíst mimo jiné privatizaci, resp. restituci půdy na jedné straně, spolu s efektem útlumových programů v zemědělství (zatravňování a zalesňování) a krajinotvorných programů v gesci MŽP na straně druhé (SKLENIČKA, 2001: 11).

Z hlediska trvalé udržitelnosti využívání krajiny představují dnes největší ohrožení tlaky na vysoce komerční nezemědělské a nelesní využití, jichž jsme svědky v okolí téměř každého města. K němu bohužel dochází také nezbytnou výstavbou dopravních linií (dálnice, rychlodráhy), které znamenají další fragmentaci přírodních stanovišť v krajině.

3 Materiál a metodika

3.1 Materiál

Objektem zkoumání byla zaniklá obec Horní Víška na Tachovsku a její okolí. O zaniklé obci Horní Víška a celé studované oblasti je podrobně rozepsáno dále v kapitole 4 - Charakteristika území. Záměrem výzkumu tohoto místa bylo prostudovat jej z hlediska přírodního (stav a zachovalost biotopů, charakter rostlinných společenstev), kulturního (vývoj struktury krajiny, zemědělské a lesní hospodaření), a historického (historie osídlení, vysídlení Němců), stejně rozmanité proto byly i metody a konkrétní objekty výzkumu v krajině.

Výzkum se sestával ze dvou částí. První částí bylo studium historických písemných a mapových pramenů, druhou částí pak vlastní mapování v terénu. Studovány byly následující druhy: (1.) pěstované a následně zplanělé dřeviny, (2.) pěstované a následně zplanělé druhy kulturních plodin a okrasných rostlin, (3.) planě rostoucí rostliny, kterým hospodaření člověka umožnilo rozšířit se a vegetovat.

3.1.1 Historické podklady

Zdrojem historických údajů o vzniku obce, jejím osídlení a také využití krajiny byly různé písemné prameny. Jedná se jak o úřední dokumenty, tak o kronikářské a pamětnické podklady. Historická data z úředních písemných pramenů byly získány z materiálů, nacházejících se ve studovně Ústředního archivu zeměměřictví a katastru v Praze (ČÚZK) a státního okresního archivu v Tachově (SOKAT).

Pro studium vývoje krajiny byly nejdůležitější mapové podklady a letecké snímky (**Obr. 3**). Tištěné mapy byly ofotografovány digitálním fotoaparátem a následně zpracovány v grafických a GIS programech v počítači (ArcView GIS 3.1, Adobe Photoshop 7.0 CE). Pro studium a zachycení vývoje krajiny a její struktury a využití byly vhodné pouze mapy stabilního katastru (1839) a mapa III. vojenského mapování (1925), kde jsou zřetelné plochy lesních porostů, plochy orné půdy a hranice obcí. U ostatních historických map je zřetelné pouze umístění obce v krajině a hrubý krajinný rámec území. Vhodné se ukázaly také letecké snímky, neboť poskytují věrný a skutečný obraz stavu v krajině.

Zdrojem kopií císařských otisků map stabilního katastru byl ústřední archiv zeměměřictví a katastru v Praze (ČÚZK), Müllerovu mapu Čech poskytla Agentura ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR). Mapy I. a II. vojenského

mapování pro tuto práci byly použity z internetového portálu laboratoře geoinformatiky (<http://oldmaps.geolab.cz/>), mapa III. vojenského mapování pak z badatelný Ústředního archivu zeměměřičství a katastru v Praze¹⁵. Letecké fotografické snímky (1938, 1998) pocházejí z map uložených ve Vojenském topografickém ústavu v Dobrušce. Topografickou mapu současného stavu (Základní mapa v měřítku 1:100 000) poskytla Česká informační agentura životního prostředí (CENIA), oddělení GIS.

Dalšími důležitými zdroji dat o studovaném území byla data z obsáhlých mapových serverů: ÚHÚL (<<http://www.uhul.cz/carto/>>),

AOPK ČR (<<http://mapmaker.nature.cz/>>)

CENIA (<<http://geoportal.cenia.cz/>>)

Nyní následuje úplný výčet užitých historických pramenů:

Úřední prameny

- Berní rula - údaje z let 1654-55 – byla zde uvedena i jména sedláků a jejich hmotný majetek. [Zdroj: *archiv ČÚZK v Praze*]
- Tereziánský katastr český – Rustikál - údaje z let 1713 – 1757 - sepsáno využití půdy v obci - Land use. [Zdroj: *archiv ČÚZK v Praze*]
- Matrikářské knihy a lexikony obcí - údaje z let 1910, 1921, 1935 - počty domů, obyvatel, jejich vyznání a poměr mužů a žen. [Zdroje: *archiv ČÚZK v Praze, státní okresní archiv Tachov*]

Kronikářské prameny

- Johann Gottfried Sommer, Království České - údaje z roku 1838 - Statisticko-topografický popis pozemkových panství v Čechách. [Zdroj: <<http://www.hamelika.cz/>>]
- O. Frötschl a kol., Über Grenzen hinweg - údaje z třicátých let 20. století. [Zdroj: *státní okresní archiv Tachov*]
- Eduard Langhans, historie obce Kořen - údaje z poloviny 20. století a o zániků vsí v okolí. [Zdroj: *LANGHANS, 2001*]

Mapové podklady

- Müllerova mapa Čech z roku 1720 - údaje z počátku 18. století - nelze ještě rozlišit podrobnější členění, pouze polohu obcí a hrubší krajinnou strukturu. [Zdroj: *AOPK ČR*]

¹⁵ Zdigitalizované mapy III. vojenského mapování byly umístěny na internetový portál laboratoře geoinformatiky právě v době dokončovacích prací na této práci.

- Mapa Stabilního katastru - údaje z roku 1839 - detailní informace o hranicích jednotlivých pozemků a typu využití půdy a krajiny. [Zdroj: *archiv ČÚZK v Praze*]
- Mapa I. vojenského mapování – josefské - údaje z osmdesátých let osmnáctého století - kolorovaná mapa s rozlišením komunikací, využití ploch i významných budov. [Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>]
- Mapa II. vojenského mapování - Františkovo - údaje z poloviny 19. století - podkladem byly mapy stabilního katastru - rozlišení totožné s mapou 1. vojenského mapování. [Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>]
- Mapa III. vojenského mapování - Františko-josefské - údaje ze sedmdesátých let 19. století - oproti dřívějším mapám zde je výškopis vyznačen vrstevnicemi a kótami. [Zdroj: *archiv ČÚZK v Praze*]
- Základní mapa v měřítku 1:100 000 - údaje ze současnosti - začátek 21. století - velice podrobné, vrstevnice po dvou metrech, cesty, vodoteče atd. [Zdroj: *CENIA*]
- Mapa potenciální přírodní vegetace - potenciální přirozené rozšíření biotopů. [Zdroj: *NEUHÄUSLOVÁ, Z. a kol., 1998*]

Letecké snímky

- Letecký snímek z roku 1938 - údaje ještě z doby osídlení obce a intenzivního využití krajiny. [Zdroj: *Vojenský topografický ústav v Dobrušce*]
- Letecký snímek z roku 1998 - údaje z konce dvacátého století, dávno po zániku vesnice s maximálním zalesněním - zachycen stav, který je prakticky totožný s dnešním. [Zdroj: *Vojenský topografický ústav v Dobrušce*]

3.2 Metodika

Metodické práce na studiu Horní Vísky lze rozdělit do dvou částí - terénní a mimoterénní (studium a analýza historických a mapových podkladů a analýza mapování současné vegetace). Terénní výzkum na jaře a v létě roku 2004 zahrnoval mapování nejnápadnějších antropogenních indikátorů - pěstovaných stromů a objektů drobné dobové architektury (teras, kamenné zídky a drobné sakrální stavby). Na jaře a v létě roku 2005 pak proběhlo mapování vegetace a průzkum biotopů studovaného území.

3.2.1 Vymezení studovaného území

Při vymezení hranic zkoumaného území jsem se řídil přirozenými a historickými hranicemi v krajině, jakými jsou vodní toky, krajinný reliéf a cesty. Severozápadní hranici tvoří Kořenský potok¹⁶, severovýchodní a jižní hranicí jsou cesty do sousedních vsí.

3.2.2 Antropogenní reliкty v krajině

Při mapování a terénním průzkumu reliktů člověka v Horní Vísce a okolí jsem měl k dispozici mapové výstupy výzkumů MATOUŠKA (2004b) a diplomové práce KOVANDOVÉ (2004), kde jsou již zmapované kamenné zídky a terénní schody. Terénní průzkum těchto objektů tedy spočíval takřka pouze v seznámení se s terénem a „osaháním“ studované lokality. Doplnil jsem je pouze o umístění křížků.

3.2.3 Dřeviny jako reliкty

Vhodným indikátorem osídlení kraje člověkem jsou pěstované, zplaňující a zkulturněné dřeviny, zvláště pak stromy ovocné a okrasné. Některé stromy, jako například dub, lípa či jírovec mají funkci orientační, symbolickou a duchovní. Stromy, především ty památné pak jsou umístěním zpravidla pevně spjaty s drobnými sakrálními památkami. Dřeviny byly mapovány v bývalé Horní Vísce a okolí v obou letech výzkumu, především však v roce 2004. Při mapování dřevin ve zkoumaném území byly nejdůležitější dřeviny ovocné a lísky, které byly vysazovány také podél cest. Vzácnější, ale stejně důležité, zde byly stromy okrasné a symbolické, jako lípa, jírovec, vzrostlý buk, akát a jiné. Jednotlivé stromy i porosty dřevin jsem vyhledal a zakreslil do mapy (**Obr. X**).

3.2.4 Mapování vegetace

Nejdůležitější částí výzkumu v terénu bylo vegetační mapování. Zvolil jsem metodu podrobného mapování biotopů dle „Metodiky mapování biotopů soustavy Natura 2000 a Smaragd“ (GUTH, 2002). Jedná se o oficiální a aktuální metodu mapování, dostatečně podrobnou a pro účel této diplomové práce vyhovující. Jednotlivé typy biotopů jsem do mapy zakresloval jako polygonové,

¹⁶ Pamětník sousední obce Kořen ve své knize uvádí: „*Kořenský potok tvoří na západě místní hranici Kořene s Vískou a Olbramovem. Na jeho pravém břehu leží šťavnaté louky, za vysoké vody zaplavované, levý břeh je kamenitý, kopcovitý a zalesněný.*“ (LANGHANS, 2001: 69).

liniové nebo bodové segmenty. Pro každý mapovaný segment jsem pořídil soupis význačných a charakteristických druhů rostlin (**Tab. 6**).

Při mapování jsem se zaměřil převážně na území bývalé obce, které jsem mapoval v podrobnějším měřítku. (Jedná se o mapovací plochy č. 1 až 8.) Biotopy jsem určoval podle katalogu biotopů (CHYTRÝ a kol., 2001). Výstupem je mapa se zakreslenými a očíslovanými jednotlivými mapovanými segmenty (**Obr. x**) a tabulka obsahující číslo segmentu, typ biotopu, kód biotopu, reprezentativnost a zachovalost (kromě biotopů formačních skupin X) a výpis všech druhů v segmentu. Tučným textem jsem zvýraznil druhy, pravděpodobně dokazující pobyt člověka (synantropní) a podtrženým textem druhy v daném segmentu či mapovací jednotce dominantní. Pro účely diplomové práce jsem oproti výše uvedené metodice (GUTH, 2002) z charakteristik jednotlivých mapovacích segmentů vybral pouze reprezentativnost a zachovalost biotopů, ostatní¹⁷ byly pro své neopodstatnění vypuštěny.

Zhodnocení lidského vlivu pomocí rostlinstva (geobotanická indikace) však není nejspolehlivější a má řadu omezení. Tímto omezením geobotanických metod ve výzkumu archeologického charakteru je jejich pouhá indikační hodnota, rostliny totiž historii plochy odrážejí již jen zprostředkovaně (KUNA a kol., 2004: 297). Musíme mít na zřeteli postupné vyhasínání vegetačních projevů antropických zásahů v čase a to, že vegetace je spíše dynamická a rychle se mění. Dalším omezením je nejednoznačnost jednotlivých druhů, neboť rostlinné druhy mají většinou širší ekologickou valenci a to, že se určitý druh na nějaké lokalitě vyskytne, ještě nemusí mnoho znamenat. Důležitým krokem před výzkumem v terénu je získání orientační informace o předpokládané přírodní (přirozené) vegetaci, tedy o rostlinných společenstvech, která by se s velkou pravděpodobností vytvořila, kdyby studované území nebylo člověkem po staletí ovlivňováno a měněno. Čas proto hraje při interpretaci botanických výzkumů velice důležitou roli. Relativně nejsnazší situaci máme v případě indikace sídel zaniklých právě v průběhu 20. století. Již na dálku se prozradí bývalé demolované stavby odlišným vegetačním krytem s výskytem vrby jívy a jasanu. Z pěstovaných, u nás nepůvodních rostlin přežívají dlouho na svých lokalitách např. večernice vonná pravá (*Hesperis matronalis matronalis*), brčál menší (*Vinca minor*), vrbina tečkovaná (*Lysimachia punctata*), nebo šeřík obecný (*Syringa vulgaris*) (KUNA a kol., 2004: 298).

¹⁷ Ostatními charakteristikami jsou při mapování biotopů: stejnorodost, procentické zastoupení, velikost bodu, šířka linie a věková struktura lesního porostu.

Využití botaniky a mapování vegetace není rozhodně jednoznačnou metodou pro indikaci lidského osídlení a vlivu na krajinu a lokalitu, nicméně spolu s použitím více metod výzkumu na dané lokalitě je právě geobotanická indikace účinným metodickým postupem, jak se o daném místě dozvědět skrze bylinná společenstva a dřeviny více.

3.2.5 Zpracování map

Nejprve bylo potřeba pro následnou práci veškeré mapové podklady digitalizovat. K tomu jsem použil skener a v případě velkoformátových map z Českého ústavu zeměměřického a katastrálního digitální fotoaparát. Po patřičné úpravě a sjednocení rozlišení a velikosti map v grafickém programu (Adobe Photoshop 7.0 CE) jsem mapové podklady převedl do softwaru GIS (ArcView GIS 3.1), kde jsem následně na mapových výřezech dané území zvektorializoval (odlišné využití půdy) do vzájemně porovnatelné a interpretovatelné podoby.

Pro porovnání vývoje krajiny v zájmovém území Horní Vísky a okolí jsem zvolil čtyři historické etapy vývoje. První etapou je rok 1839, kdy byl zpracován Stablní katastr a je tedy k dispozici do té doby nejpodrobnější mapový materiál s detailním záznamem využití půdy a se silnou vypovídací schopností. Dalšími etapami byly roky 1925 a 1938 z vrcholného období historie obce s nejvyšším vlivem člověka na danou lokalitu. Využití a stav území ve dvacátých letech 20. století jsem zkoumal z mapy III. vojenského mapování z roku 1925. Rozlišení je zde nižší, pro účely mé práce však dostačující. Pro rok 1938 je již k dispozici letecký snímek se skutečným stavem využití krajiny a obrazem krajiny relativně nejvěrnějším. Poslední etapou pak je současnost, tedy stav téměř padesát let po zániku vsi způsobeném odsunem německého obyvatelstva. Podkladem byl letecký snímek z roku 1998, topografická mapa z roku 2005 a samozřejmě mapa získaná z mapování biotopů. Kategoriemi pro porovnání využití krajiny byly orná půda, lesy a remízy, louky a pastviny a osídlená plocha.

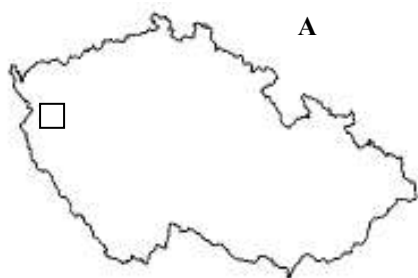
Nutno podotknout, že využití krajiny (land-use) a její stav, zachycený na starých mapách je pouze obrazem skutečnosti, podle situace více nebo méně zkrasleným, a že mapování prováděli lidé a nikoliv stroje nebo optické přístroje. Ani ty ovšem nejsou bezchybné, interpretace je tedy vždy určitá představa autora zatížená možnými předsudky a vžitými představami.

4 Charakteristika území

4.1 Vymezení studovaného území

Sledované území leží v katastru dvou obcí na území západních Čech, na západ od Plzeňska. Vlastní území zaniklé obce leží v katastru obce Stan, jihozápadní část území pak v katastru Dolní Vísky¹⁸ (**Obr. 3B**). Území zaniklé obce se nachází 20 km severovýchodně od okresního města Tachov, 20 km jihovýchodně od Mariánských Lázní, 16 km severozápadně od Stříbra a 3 km severně od Černošína. Od hranic s Německem je zájmové území vzdáleno pouze 25 kilometrů (**Obr. 3A**).

Studovaná lokalita je umístěna na levobřeží Mže. Významnějším vodním tokem v oblasti je Kosí potok, který se zařezává do krajiny a vytváří tak výrazné údolí. Dalším je Kořenský potok, který tvoří přirozenou východní hranici zájmového území.

Obr. 3: Poloha zájmové oblasti

Zájmové území

B

Výzkum byl prováděn na vlastním území zaniklé obce a v jejím okolí s přidruženými lučnými a lesními porosty. Zkoumaná plocha zaujímá 67,8 hektarů a rozprostírá se od místa zaniklé obce severozápadním směrem až ke Kořenskému potoku, dalšími hranicemi zájmového území jsou úvozové cesty k obcím Stan a Kořen (**Obr. 4**).

¹⁸ Obec Dolní Víška je také zaniklá po odchodu německého obyvatelstva, přežívá však díky chalupářům, kteří některé domy opravili. Slouží nyní výhradně k rekreačním účelům.

Obr. 4: Mapa studovaného území

4.2 Přírodní poměry oblasti

4.2.1 Geomorfologie

Studovaná oblast se rozkládá v prostoru mezi Bezdrůžickou vrchovinou, Tachovskou brázdou a Stříbrskou pahorkatinou.

Území se nachází v nadmořské výšce 518,0 – 589,4 m n. m., která odpovídá výškovému stupni suprakolinnímu (podhorskému). Reliéf studované plochy se skládá ze dvou vyšších vrchů. Dlouhý vrch (578,6 m n. m.) a bezejmenný vrch (589,4 m n. m.), který se nachází na SV od prvního, blíže zaniklé Horní Vísky, v borovém lese s výrazně kamenitým terénem. Od těchto vrchů se terén území svažuje na severozápad ke Kořenskému potoku (**Obr. 4**).

Řešené území náleží do povodí levostranných přítoků Mže. Hlavní a jedinou vodotečí je Kořenský potok, jehož hluboké údolí vymezuje západní hranici území.

4.2.2 Geologické a půdní poměry

Studovaná oblast patří do jihozápadní části tepelského krystalinika, resp. přechodu tepelsko-barrandienské oblasti do tepelského krystalinika. Přibližně mezi Černošínem a Planou se nachází velmi strmý metamorfní gradient. Širší okolí má ráz jižní části české hercynské oblasti s typickým soustředěním metamorfitů (fylity, ruly, svory,...) a hlubinných vyvřelin (granodiority). Metamorfované sedimenty v okolí Černošína představují fylity a metadroby, směrem k západu se pak postupně objevují svory až ruly. V oblasti vystupuje izolovaná intruze olivinického nefelitu (čedič) v okolí tvořící vrchol Vlčí horu¹⁹ (703,6 m n. m.).

Z pokryvných útvarů převážně kvartérního stáří jsou zastoupeny především deluviální sedimenty písčito-hlinitého až hlinito-kamenitého charakteru (svahoviny). V bezprostřední blízkosti vodotečí jsou vyvinuty fluviální hlinité písky až písčité hlíny a zahliněné štěrky, ve větších vzdálenostech od vodotečí písčito-hlinité uloženiny deluviofluviálního původu. Půdy jsou na lokalitě zájmového území středně hlinité s ne příliš hlubokým základem. Jejich charakter se pohybuje od hlinito-písčité po jílovito-hlinitou, s převážným zastoupením písčito-hlinitých. Ves byla založena mezi dvěma vrchy, na hlubší půdě.

¹⁹ čedičový výlev třetihorního stáří, známý jako mineralogické naleziště

4.2.3 Klimatická charakteristika

Území náleží do klimatické oblasti mírně teplé, do klimatického regionu MT4, který je charakterizován jako mírně teplý a vlhký s průměrnou roční teplotou 6-7 °C, s průměrným ročním úhrnem srážek 650-750 mm. Průměrná roční teplota vzduchu je 6,9 °C (Chodová Planá - **Tab. 2**), průměrný roční úhrn srážek v Lestkově je 634 mm (Atlas podnebí ČSSR, 1961).

Tab. 2: Základní klimatické charakteristiky okolních meteorologických stanic (Atlas podnebí ČSSR, 1961)

	Zeměpisná šířka (Φ)	Zeměpisná délka (Λ)	Nadmořská výška (m n. m.)	Prům. roční teplota vzduchu (°C) 1901 - 1950	Prům. roční úhrn srážek (mm) 1901 - 1950
Chodová Planá	49° 54'	12° 43'	536	6,9	609
Krašov	50° 00'	13° 06'	678	6,0	518
Lestkov	49° 53'	12° 52'	610	-	634
Stříbro	49° 45'	13° 00'	412	7,4	525

4.2.4 Biogeografické vymezení

Řešené území se nachází v biogeografické provincii středoevropských listnatých lesů, hercynské podprovincii a přechodné zóně Plzeňského bioregionu (CULEK, 1995).

Území tohoto bioregionu je tvořeno pahorkatinou na převážně kyselých břidlicích s buližníky a na extrémně kyselých permských sedimentech. Tomu odpovídá velmi monotónní biota, ochuzená o většinu teplomilných i troficky náročných druhů. Území se nachází v mezofytiku, v suprakolinním vegetačním stupni. Klimaxovým stadiem je les, primární bezlesí je velmi vzácné. Potenciální vegetaci tvoří acidofilní bučiny (*Luzulo-Fagetum*). Původními porosty tepelské plošiny byly acidofilní borové doubravy a bikové bučiny, na malých plochách výslunných skalnatých strání vznikaly reliktní bory (ŘEPA, 1985: 8).

Lesy v současnosti zaujímají téměř třetinu plochy bioregionu, jsou však z větší části představovány monokulturami smrku nebo borovice, místy jsou větší porosty *Pinus banksiana* (borovice banksova). Zastoupení dřevin v bioregionu je následující: BO-47,3 %, SM-37 %, DB-5,1 %, MD-3,0 %, JD-1 %, BK-0,8 % (CULEK, 1995). Bioregion leží ve srážkovém stínu (např. Plzeň: 518 mm), jen vyšší severozápadní polohy jsou vlhčí (sem patří právě řešené území). Na tomto dešťovém stínu se vedle bariéry pohraničních hor podílí také Slavkovský

les, který je ve střední Evropě první vysokou překážkou převládajícím západním větrům.

Podle mapy potenciální přirozené vegetace (NEUHÄUSLOVÁ a kol., 1998: 199 - 201) náleží studované území do oblasti brusinkových borových doubrav (*Vaccinio-vitis-idae-Quercetum*). Tyto přirozené porosty jsou charakteristické prosvětleností, jsou druhově chudé a téměř zcela postrádají náročnější druhy. Dominantním druhem stromového patra je dub zimní, řidčeji dub letní a borovice lesní. Často se též objevují bříza bělokorá a jeřáb ptačí. Ve slabě zapojeném keřovém patru se kromě zmlazených dřevin stromového patra občas vyskytují nenáročné druhy (krušina olšová, vrba ušatá). Fyziognomii bylinného patra určují acidofyty, většinou chamaefyty (borůvka černá, brusinka obecná, vřes obecný) nebo trávy (metlička křivolaká), případně kapradiny (hasivka orličí). Brusinková borová doubrava je edafickým klimaxem chudých velmi silně kyselých vysychavých půd, případně odpovídajících oligotrofní kambizemi. Na lesní půdě převládají borové kultury, borové doubravy jsou zachovány jen ve zbytcích. Smrk v čistých kulturách je s výjimkou nejvlhčích poloh málo kvalitní. Značná část plochy je odlesněna a využívána zemědělsky. Nejčastějšími polními plodinami jsou žito, brambory a oves, příp. řepka olejka nebo vojtěška. Část plochy pokrývají pastviny. Brusinkové borové doubravy představují sice hojné, avšak antropicky silně ovlivněné společenstvo, v současné době bezprostředně ohrožené lidskou činností (převodem na borové monokultury) a v nebezpečí vymizení. (NEUHÄUSLOVÁ a kol., 1998: 199 - 201)

4.2.5 Ochrana přírody a krajiny ve studované oblasti

Z hlediska ochrany přírody a krajiny jsou přírodní hodnoty a krajinný ráz v oblasti zabezpečeny českým právním řádem již nejméně pětadvacet let. Ochrana přírodně hodnotných území a společenstev mimo zvláště chráněná území²⁰ je zaručena na úrovni obecné územní ochrany kromě obecné ochrany přírody tzv. významnými krajinnými prvky (VKP) a územním systémem ekologické stability (ÚSES). V obecné ochraně souvislých území zákon vymezuje navíc ještě přírodní park, jehož základním předmětem ochrany je krajinný ráz.

²⁰ Zvláště chráněná území (ZCHÚ) jsou území přírodovědecky nebo esteticky velmi významná nebo jedinečná. Současná legislativa ČR uznává 6 kategorií ZCHÚ, z toho dvě velkoplošná a čtyři maloplošná. Velkoplošnými jsou národní parky (NP – 4 v ČR) a chráněné krajinné oblasti (CHKO – 25 v ČR). Maloplošné představují národní přírodní rezervace (NPR – 110 v ČR), národní přírodní památky (NPP – 101 v ČR), přírodní rezervace (PR – 714 v ČR) a přírodní památky (PP – 1127 v ČR).

Významný krajinný prvek je ze zákona definován jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotná část krajiny, která utváří její typický vzhled nebo přispívá k udržení její stability (zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny). Ze zákona jsou významnými krajinnými prvky lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera a údolní nivy.

Územní systém ekologické stability je zákonem (č. 114/1992 Sb.) definován jako vzájemně propojený soubor přirozených i pozměněných, avšak přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. Říká se mu také „Zelená páteř krajiny“. ÚSES je obdobou ekologických sítí, které jsou rozvíjeny v řadě evropských zemí²¹. Územní systém ekologické stability je členěn do tří hierarchických úrovní (lokální, regionální a nadregionální). Základními skladebními prvky ÚSESu jsou (na všech hierarchických úrovních) biocentra (BC), propojená biokoridory (BK) a interakční prvky (IP).

Osa významného nadregionálního biokoridoru prochází údolím Kosího potoka a jeho hranice sahají až k hranicím studované plochy (**Obr. 5**). V přírodním parku Kosí potok se také mezi obcemi Kořen a Křínov nachází regionální biocentrum.

Přírodní park je území s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, a základním předmětem ochrany je zde krajinný ráz. Cílem ochrany krajinného rázu je zde udržení dochovaného stavu přírodních, kulturně-historických a krajinářsko-estetických hodnot volné krajiny. Ochranu krajinného rázu prostřednictvím přírodních parků určuje také zákon č. 114/1992 Sb. v §12.

Studované území je součástí přírodního parku Kosí potok. Nachází se na jeho pravém okraji a nutno podotknout, že není reprezentativní částí tohoto přírodního parku, který má charakter kaňonovitého údolí vodního toku. Tvoří pouze jakési ochranné pásmo pro nejcennější část přírodního parku – vlastního potočního údolí (**Obr. 6**).

4.2.5.1 Přírodní park Kosí potok

Údolí Kosího potoka je jedním z nejtypičtěji vytvořených kaňonovitých údolí vodních toků, pro tepelskou plošinu charakteristických. Přírodní park vznikl vyhlášením tehdy ještě oblasti klidu Kosí potok obecně závazným nařízením v Tachově dne 28. února 1978. Základní osou je údolí Kosího potoka. Přírodní

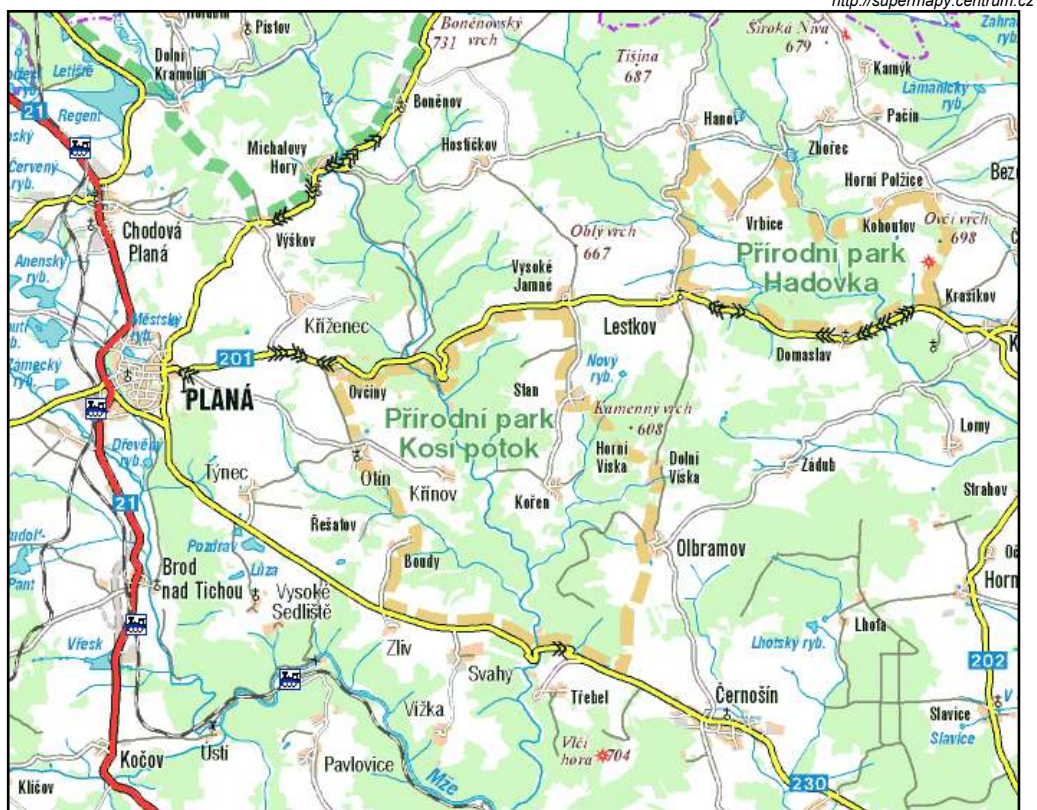
²¹ Nutno však říci, že ÚSES České Republiky patří v tomto směru k nejpropracovanějším a jako jedna z mála metodik byla dopracována z nadregionální, resp. regionální úrovně až na lokální (SKLENIČKA, 2003: 236).

park zahrnuje 8 km dlouhý úsek, ležící asi 3 km proti proudu od ústí Kosího potoka do Mže. Údolí potoka zde má hluboce zařiznutý až kaňonovitý tvar, jenž je typický pro všechny levostranné přítoky Mže protékající tepelskou plošinou. Nadmořská výška oblasti se pohybuje mezi 400 a 650 m n. m. Nejnižší je vlastní tok potoka, svahy na obou stranách údolí dosahují výšek 530 - 580 m n. m. Nejvyšší úsek přírodního parku je v jeho severovýchodním cípu, u osady Velké Jamné. Dnešní povodí Kosího potoka se postupně utvářelo v třetihorách, kdy vznikaly několik metrů mocné nánosy štěrku, tzv. terasy. Místy se činností vodního toku údolí dále rozšiřovalo a podél tektonických linií se prohlubovalo do typického neckovitého tvaru. Meandrující vodní tok s břehovými porosty vytváří velmi cenný krajinný prvek, tvořící i atraktivní stanoviště pro řadu zajímavých druhů rostlin i živočichů. Nepřístupnost příkrých svahů po dlouhá období omezovala možnosti hospodářského využití pozemků, takže kaňonovitá údolí zůstala do dnešní doby poměrně málo narušena lidskou činností. (ŘEPA, 1985: 7).

Obr. 5: Umístění studovaného území vzhledem k systému ÚSES

Obr. 6: Přírodní parky v okolí studovaného území

4.3 Historické a kulturní pozadí oblasti

*Údolí Kosího potoka, můj domove,
nádherný slunný kraji!*

ANTSCHÉ SUTTNEROVÁ (rodačka z Kořenu)

4.3.1 Region zájmového území

Dnešní tachovský okres byl trvale osídlen asi od poloviny druhého tisíciletí před naším letopočtem, ale pouze ve své východní části, na Stříbrsku. Toto osídlení bylo součástí velké sídelní oblasti v Plzeňské kotlině (PRACH, 1987). Hranice lesa a obdělávané plochy se stejně jako v jiných částech německého pohraničí několikrát významně posunovaly. Příčinou byly podstatné změny hustoty obyvatelstva území po třicetileté válce na konci 15. století a po druhé světové válce po odsunu zdejšího německého obyvatelstva.

Dosavadní archeologické výzkumy dokládají občasné osídlení zdejšího území již **v pozdní době kamenné (v eneolitu)**, trvalejší osídlení však nastává v době bronzové a zvláště pak v době železné. Kulturní krajina zde byla plně obsazena, vznikaly nové formy osídlení, na mnoha místech se těžily nerostné suroviny a zemědělská výroba byla již na velmi rozvinutém stupni, především v obilnářství (PRACH, 1987).

Ve středověku vznikaly na Plánsku první trhové vsi na konci 11. století. Na počátku 12. století přesídlilo množství německých rolníků, horníků a řemeslníků z Bavorska a Durynska do okrajových oblastí Čech; vypalovali zde les a zakládali města a vesnice (LANGHANS, 2001: 27). Němci, kteří sem v této době v nevelkém počtu přicházeli a usazovali se tu, se brzy vlivem domácího obyvatelstva počestili a splynuli s českým obyvatelstvem. V následujících staletích (13. a 14.) však přišla vlna nových usedlíků, kdy na rozdíl od předcházející kolonizace již nenastalo tak rozsáhlé splynutí české a německé kultury. Znamenalo to tedy velké poněmčení zdejší oblasti (SKÁLOVÁ, 2002: 18). Středověké osídlení charakterizuje chronologicky roztroušená a nerovnoměrná kolonizace. Držba místní půdy byla až do husitských válek roztržena mezi velké množství drobných šlechticů.

Vrcholný středověk je obdobím, kdy v oblasti studovaného území vznika-

Obr. 7: Hrad Krasíkov na dobové fotografii z roku 1920 [http://www.hrady.cz]

ly první vesnice i větší sídla, zahušťovala se cestní síť a vznikaly také důležité strategické stavby jako tvrze a hrady. Dalšími stavbami, které vznikaly na mnoha místech podél Kosího potoka byly stavby související s rozšířením zemědělství, tedy vodní mlýny, později hojně využívané jako pily²². Jedním z prvních hradů v regionu byl Volfštejn (první polovina 13. stol.), postavený na Vlčí hoře,

dále zde stál nedaleko od Volfštejna hrad Třebel, tyčící se na strmé ostrožně nad údolím Kosího potoka. Hrad Třebel byl dosti podstatně poničen za třicetileté války, po válce byl nakonec roku 1648 srovnán se zemí na příkaz císaře Ferdinanda III. (SKÁLOVÁ, 2002: 27). Třetím významným hradem v regionu byl hrad Krasíkov²³ postavený v druhé polovině 13. století, tvořící dnes dominantu krajiny nedaleko Konstantinových lázní (**Obr. 7**).

Ve 13. a 14. století byly v regionu studovaného území kromě hradů stavěny také tvrze a rytířská sídla, která byla povětšinou základem středověkých vsí. Byly jimi například Křínov, Otín, Pavlovice či Zádub (BĚLOHLÁVEK a kol., 1985), z obcí nejbližších Horní Víšce pak Olbramov, Lestkov, Stan, nebo Kořen (LANGHANS, 2001: 73, 74).

Období třicetileté války

bylo obdobím zvláště útrpným pro české země a celou oblast střední Evropy. Nejinak tomu bylo i v okolí zájmového území. Na podzim roku 1620 vpadla císařská armáda do města Pláná a město lehlo popelem. Je-

Obr. 8: Historická kresba ze 17. století, zachycující bitvu u Třebele

²² Z mnohých mlýnů v údolí Kosího potoka jmenujme například Caltovský mlýn, u Křínova ležící Český mlýn, Tomšův mlýn a Křínovský, u Kořene pak tzv. Papírna. Pod původním hradem Třebel ležel mlýn Zámecký.

²³ Někdy je hrad Krasíkov nazýván také Švamberg.

ho obnova postupovala pomalu, kvůli nucenému katolictví opustilo navíc množství obyvatel Plánska zemi, takže mnoho okolních obcí bylo vylidněno. V srpnu roku 1647 se na svazích u Kosího potoka odehrálo nejvýznamnější bojové střetnutí třicetileté války v okolí (**Obr. 8**). Vojenské střetnutí zvané bitva u Třebele bylo soubojem o přechod přes údolí Kosího potoka (MATOUŠEK, 2004a: 2), kde se utkala vojska švédské a císařské armády, poté co Švédové dobyli město Cheb a postupovali dále na východ. Přes Kosí potok ale nepřešli a po několika střetnutích opustila 5. září švédská armáda bojiště a vydala se na ústup zpět na německé území (MATOUŠEK, 2004a: 2). Třicetiletá válka měla pro region katastrofální následky. Častými průchody vojsk a požáry bylo zničeno mnoho vesnic, mezi jinými byly vypáleny např. vsi Týnec, Vysoké Sedliště či Bezděkov (SKÁLOVÁ, 2002: 27). Válečné konflikty, provázené hladomory, drancováním a epidemiemi byly pro krajinu obdobími zvratu, kdy se zmenšoval počet obyvatel, byla opuštěna zemědělská půda a krajina celkově pustla.

Z období třicetileté války se v krajině zachovaly zbytky několika bašt a redut nad údolím Kosího potoka. V krajině jsou také rozeseta polní opevnění s valy a příkopy, jejichž zbytky a známky po nich byly nalezeny v okolí Třebele a na svazích kolem Kosího potoka. Krajinu studovaného území ve vztahu k třicetileté válce a bitvě u Třebele již od konce 80. let dvacátého století zkoumá MATOUŠEK (2004b).

Po třicetileté válce byly vesnice znovu zalidňovány, přistěhovalci však byli převážně z Německa. Příliv německého obyvatelstva pokračoval také v dalších kolonizačních vlnách v 18. a 19. století, počátkem 20. století tak bylo až na několik výjimek osídlení v regionu německé.

Největší rozsah zemědělských ploch spadá do období 17. a 18. století; kamenitá, zvlněná krajina okolo Kořenu a Stanu však pěstování a růstu polních plodin příliš nepřála. Pouze intenzivní obdělávání půdy umožňovalo dosáhnout poměrně dobrých výsledků. Přesto tu však obyvatelé museli hospodařit (**Obr. 9**). Pěstovalo se žito, pšenice, ječmen, oves, brambory, krmná řepa, tuřín, řidčeji cukrová řepa

Obr. 9: Sklizeň obilí (dle LANGHANSE, 2001: 68)

a hrách, v dřívějších letech často len (LANGHANS, 2001: 67). Od počátku 19. století se okraje zemědělských areálů začaly opět zalesňovat. Lesní porosty tak nahrazovaly především okrajová pole, louky a pastviny v členitých terénech.

Zalesňování neprobíhalo rovnoměrně. Nejvíce orné půdy je dnes zalesněno v okolí Olbramova a Vísek, bez podstatných změn zatím naopak zůstal katastr Kořene. Ve svažitéch terénech jsou dodnes zachovány desítky kilometrů zalesněných terasovitých polí a mezí (MATOUŠEK, 2004a: 3).

Po založení Československé republiky v roce 1918 se začaly projevat první významnější národnostní rozpory mezi Čechy a Němci²⁴. Oblast německého pomezí byla obsazena československou armádou. Tento konflikt obou národů eskaloval pak v roce 1938, kdy byly po obsazení pohraničních oblastí ČSR německou armádou vystěhováni obyvatelé české národnosti²⁵. Po skončení druhé světové války a přijetí tzv. „Benešových dekretů“ bylo naopak odsunuto většinové německé obyvatelstvo.

Vyhoštění německého obyvatelstva z obcí v tomto regionu začalo v dubnu 1946. Němečtí vystěhovalci byli odvezeni koňskými povozy do vysídlovacího tábora v Chodové Plané, odtamtud byli po krátkém pobytu odsunuti do Německa (LANGHANS, 2001: 91). Součástí dekretů byla také konfiskace veškerého majetku německého obyvatelstva. Konfiskována byla zemědělská a lesní půda, k ní patřící budovy a zařízení spolu s movitým příslušenstvím.

Na vývoj zdejší krajiny mělo vysídlení německého obyvatelstva výrazný vliv. Vesnice byly opuštěné, pole pustla, louky a pastviny začaly zarůstat. Po roce 1945 zaniklo v tehdejší západočeském kraji na 140 obcí. Největším problémem opuštěných oblastí bylo dosídlení vylidněných měst a obcí. Nově přichozí osídlenci neměli k domům, obcím a krajině, které jim „spadly do klína“, vztah. Kulturní ztráty byly velmi znatelné, porušily se tradice ve způsobu života vytvářené generacemi, přerušila se kulturní paměť kraje v rámci kolektivního vědomí a příslušnost k půdě. Zaniklo mnoho vesnických kostelíků, kaplí a bezpočet drobných památek v krajině. Dosídlenci, kteří do sudet přišli, měli ke zdejší krajině spíše kořistnický vztah anebo se jednalo o chudáky z jiných částí země, kteří si zde polepšili (CÍLEK, 2005: VIII).

Novoosídlenci přicházející do západočeského pohraničí pocházeli většinou z různých etnografických oblastí, měli jiné zvyky a obyčeje, jiný způsob bydlení, stravování, odívání a jiný jazyk. Nebyli ani obeznámeni s novým prostředím, do kterého přicházeli, nebyli připraveni na život v národnostně smíšené oblasti s potenciálním nebezpečím střetů s jinými etniky. Problémem této oblasti

²⁴ Nezapomínejme však na první a druhou středověkou kolonizaci, kdy do oblasti přicházeli němečtí kolonisté, kteří oblast výrazně poněmčili.

²⁵ Zdejší území se v letech 1938-1945 stalo částí Německa a převzalo německé správní členění (župy - *Gau*, kraje či okresy - *Kreis*). Po roce 1945 se vrátilo pohraničí Čech k Československu a došlo i k návratu správního členění před rok 1939 <<http://www.hamelika.cz/>>.

byla kromě hůře obdělávatelné a méně úrodné půdy také nedostatečná infrastruktura a nízká ekonomika území (dopravní spojení, sítě prodejen, hospody,...). Přes usilovné snahy státu prostřednictvím výhod zde nové obyvatelstvo udržet, toto nadále odcházelo a mnohdy navíc po sobě zanechávalo domy již neobyvatelné. Zbytek domů si rozebrali lidé z blízkých obcí a vesnice zanikly. Podobným způsobem tak skončilo mnoho jiných obcí v německém pohraničí a prostor zde dostala sukcese.

Nejvíce obcí v ČSR takto zaniklo po roce 1945 v okresech Český Krumlov, Karlovy Vary, Prachatice, Tachov, Sokolov a Šumperk. Podle administrativních lexikonů obcí ČSR z let 1955, 1960 a 1985 (ex MIKŠÍČEK, 2005) poklesl počet obcí a osad v pohraničí za první dvě poválečná desetiletí zhruba o 500 lokalit. Největší počet vesnic, a to přes 300, zanikl převážně v Čechách do roku 1955 (MIKŠÍČEK, 2005: 54).

Osudy obcí v pohraničí byly různé. Modely vesnic v pohraničí lze pracovním rozdělit do několika kategorií. (1.) **Trvání**; obec se zachovala celá i přes padesátá a šedesátá léta, jen obyvatelstvo se výrazně pozměnilo. Bylo tomu tak především v bohatších a úrodnějších oblastech, případně ve větších obcích. (2.) **Postupné chátrání bez náhrad a vytunelování obce**; obec postupně zanikala a pustla z důvodu odlehlosti a odříznutosti od inženýrských sítí a dopravního zázemí. Noví dosídlenci se nedokázali uživit zemědělstvím a vesnice se postupně vylidňovala. Vesnici se nepodařilo po odsunu německého obyvatelstva znovu oživit, dosídlenci si původní domy rozebrali a zbytek vesnice rozebrali obyvatelé okolních obcí. Vsi se tak staly pouze zdrojem stavebního materiálu. Toto je právě případ Horní Vísky. (3.) **Postupné chátrání s náhradou**; obec pozvolna zanikala, ale některé objekty se zachovaly díky chalupářům a chatařům a vesnice nezanikla, ale stala se rekreačním zázemím. Tento osud potkal například nedalekou Dolní Vísku. (4.) **Vojenský výcvikový prostor**; obec zcela zanikla a stala se vojenským územím, v případě blízkosti hranic pak strategickým hraničním pásmem.

4.3.2 Horní Víška a její okolí ve světle starých map

4.3.2.1 První zmínka

První zmínka o obci Horní Víška (*Ober-Dörfles*) je z roku 1572, Dolní Víška (*Unter-Dörfles*) je známa až z roku 1654. Ve středověku byly tyto obce na křižovatce cest vedoucích z původně rytířských sídel, které byly základem pozdějších vsí. Jsou jimi Kořen, Stan, Lestkov a Olbramov.

4.3.2.2 První sedláci

První zmínky o obyvatelích obou obcí pocházejí až z roku 1654 z první Berní ruly²⁶, která představovala první daňový soupis poddanské půdy. (Horní Víška je zde uvedena také jako „*Vrchní Stangendorf*“). V Horní Víšce žilo v roce 1654 pět sedláků (**Tab. 3**), kteří obdělávali celkem 105 strychů půdy (1 strych = 2 877 m² = 1 role). Ve vesnici bylo 6 potahů, 4 krávy, 7 jalovic, 1 ovce a 12 sviní (ČADKOVÁ a ZAHRADNÍKOVÁ, 2002). Dolní Víška byla v době vypracovávání tohoto soupisu hospodařících rolníků menší. Bydleli zde pouze 3 sedláci, kteří obhospodařovali 91 strychů, ve vesnici byly celkem 2 potahy, 2 krávy, 6 jalovic a 16 sviní (LANGHANS, 2001: 83).

Tab. 3: Sedláci v Horní Víšce L.P. 1654 (dle ČADKOVÉ a ZAHRADNÍKOVÉ, 2002)

	Rolí mají	osívají			dobytku chovají			
		na zimu	na jaro	potahů	krávy	jalovice	ovce	svině
Jakub Becher	15	4	4	2	1	1	-	2
Ondřej Hüebel	30	8	6	1	-	-	-	4
Marie Gaupertin	15	4	4	1	1	3	-	4
Jan Fridrich Gloß	15	-	-	1	2	1	-	-
Štefan Baumgarten	30	-	-	1	-	2	1	2
Summa	105	16	14	6	4	7	1	12

Tereziánský katastr český – rustikální²⁷ (CHALUPA a kol.,

Tab. 4: Pozemky katastru Horní a Dolní Víšky – 18. stol.

1966), uvádějící údaje z let 1713 až 1757, zanáší obě Víšky dohromady a uvádí zde 6 hospodářů s třemi poli velikosti 5 až 15 strychů a třemi polnostmi velikosti 15 až 30 strychů. Bonitně (1 – 8) jsou zde ohodnoceny pole: 6 a robota: 6. Dále jsou zde sepsány výměry pozemků jednotlivého využití (**Tab. 4**). Jako poznámka pod čarou je uve-

pozemky	strychů
pole	111,0
lada	0,0
pastviny	10,3
louky	23,3
lesy	8,1

²⁶ Vysvětlení k berní ruli od Ernsta Zintla, Heimatbrief Plan-Weseritz (Domovský list Planá-Bezdrůžice) z října roku 1975: Císař Ferdinand III. vyžadoval tři roky po třicetileté válce od českého zemského sněmu nejdříve 200 000 a krátce poté 450 000 zlatých, proto byl dán podnět vypracovat seznam všech poddaných s daňovou povinností. Tak vznikla roku 1654 berní rula. Berní rula nezachycovala všechny obyvatele, spíše jen poddané platící daně. Poplatníci, kteří neměli ani domek, ani dobytek, zde nebyli uvedeni (LANGHANS, 2001: 85).

²⁷ Jedná se o tzv. Třetí berní rulu, obsahující soupis dominikální i rustikální půdy (SKLENIČKA, 2001: 200)

deno: „*Ve fasi zapsán v Horní Vísce (se 7 poddanými) 1 mlynář v zakoupeném panském mlýně o 2 kolech na nestálé vodě. Prodávají přebytky obilí do Plané.*“.

4.3.2.3 Život v Horní Vísce

*Zní zvony z dálky tichým svatvečerem; mol-
litba vesnic stoupá chladným šérem. Duch
země zpívá: úzkost, víra, bolest v jediný
chorál slily se a letí k věčnému nebi.*

KAREL TOMAN

Obě Vísky patřily k lestkovské faře spolu s Kořenem, Stanem, Vysokým Jamným, Hanovem a Vrbicí. Nejen farní úřad, ale i jiné úřady v Lestkově byly pro tyto obce příslušné. Také například obvodní lékař, četníci, poštovní a telegrafní úřad, okresní komíník, nebo porodní asistentka. Zemřelí byli pochováni na lestkovském hřbitově (LANGHANS, 2001: 77). Zdejší farní škola patřila k nejstarším v okrese, první zmínka o ní pochází už z roku 1679 (LERCH ex SKÁLOVÁ, 2002: 35). Od roku 1793 do roku 1816 zde fungovala tzv. putovní škola, kdy bylo vyučováno střídavě v Olbramově a v Dolní Vísce. Roku 1896 byla postavena školní budova v Olbramově, kam docházely i děti z obou Vísek (SKÁLOVÁ, 2002: 35).

V historických pramenech jsou zaznamenané dvě nešťastné přírodní události, které postihly Vísku Horní a její okolí v 19. století. SOMMER (1838) ve svém díle uvádí, že krajinu kolem Horních Kozolup, které se nacházejí cca 6 km východně od Horní Vísky postihlo silné zemětřesení.²⁸ FRÖTSCHL, a kol., (1964: 558) popisují požár tří domů v Horní Vísce, způsobený bleskem²⁹.

4.3.2.4 Obec před první světovou válkou

*Můj bratr dooral a vypřáh koně. A jak se
stmívá, věrnému druhu hlavu do hřívý polo-
žil tiše, pohladil mu šjí a zaposlouchal se,
co mluví kraj.*

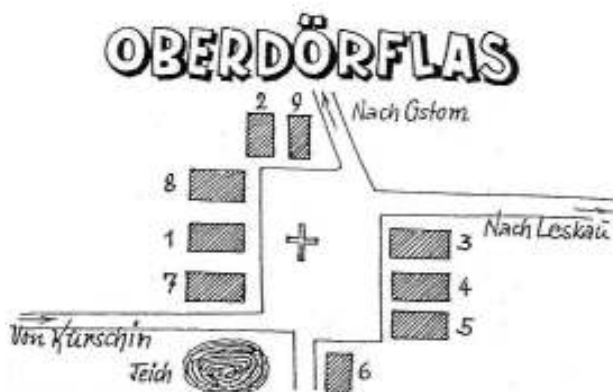
KAREL TOMAN

Počátkem dvacátého století počet obyvatel v Horní Vísce opět mírně vzrostl na 57 (sčítání obyvatelstva v roce 1910), kdy je zde ještě více obyvatel než ve vedlejší Dolní Vísce (53 obyvatel). Kronika místní oblasti „Über Grenzen hinweg“ (FRÖTSCHL, a kol., 1964: 560) popisující stav regionu před válkou udává v Horní Vísce (*Ober-Dörfles*) devět domů, tedy devět německých rodin (**Obr.**

²⁸ Citace: „V srpnu 1822 postihlo tuto krajinu silné zemětřesení, které přišlo ze západu“.

²⁹ Doslova se zde dočteme: „V roce 1900 vznikl v Horní Vísce požár způsobený bleskem a kvůli němu lehla popelem čísla popisná 3, 4 a 5.“

10, 11). Z plánu obce lze dále vyčíst polohu jednotlivých domů, křížku na návsi a polohu rybníka, nacházejícího se u cesty směřující k obci Kořen (*Kurschin*). Dům č. p. 1 byl zřejmě hostinec, Horní Víška neměla ani starostu, ani kostel.

Obyvatelé Horní Víšky:

- 1 Ratzka Josef, Gastwirt³⁰
- 2 Ebenhoch Andreas
- 3 Paul Georg
- 4 Schön Karl
- 5 Nadler Josef
- 6 Sieber Andreas
- 7 Hübl Josef
- 8 Fischer Johann
- 9 Zimmermann Franz

Obr. 10: Nákres obce Horní Víška – L.P. 1937 (dle FRÖTSCHL a kol., 1964: 560)

4.3.2.5 Odsun Němců

Němečtí obyvatelé obce Horní Víška (prakticky všichni) byli v dubnu roku 1946, stejně jako ostatní občané v oblasti hlásící se k německé národnosti vystěhováni. Veškerý nemovitý i movitý majetek, včetně zvířectva zde museli zanechat a odejít do Chodové Plané, kde se nacházel vysídlovací tábor. Odtamtud byli dopraveni do Německa (LANGHANS, 2001: 91). Zabavený majetek se pečlivě zapisoval (**Tab. 5**). Pravděpodobně však nebyli vystěhováni všichni němečtí obyvatelé. Vystěhováni zřejmě nebyli ti, kteří prokázali protifašistické chování během války.

Tab. 5: Soupis inventáře německých obyvatel Horní Víšky (Státní okresní archiv Tachov)

starek	stav ke dni	Inventář
č.p. 1	13. 2. 1946	1 kůň, 10 ks hovězího dobytka, 13 slepic
č.p. 2	17. 10. 1947	11 ks hovězího dobytka, 14 ks drobného zvířectva
č.p. 3	1. 4. 1949	11 ks hovězího dobytka, 160 ks drobného zvířectva
č.p. 4	14. 2. 1946	11 ks hovězího dobytka, 14 ks drobného zvířectva
č.p. 5	15. 2. 1946	12 ks hovězího dobytka, 22 ks drobného zvířectva
č.p. 6	18. 12. 1955	5 ks hovězího dobytka, 120 ks drobného zvířectva
č.p. 7	13. 2. 1946	7 ks hovězího dobytka, 10 ks drobného zvířectva
č.p. 8	14. 4. 1946	4 ks hovězího dobytka, 5 ks drobného zvířectva

³⁰ *Gastwirt* = hostinský

4.3.2.6 Slováci v Horní Víšce

Po odchodu německých rodin byla vesnice znovu osídlena. Přišli sem slovenští novoosídlenci, kteří pocházeli z Jedlových Kostolovan z okresu Zlaté Moravce. Kvalifikace nových obyvatel musela odpovídat znění dekretu, který nařizoval, že dosídlenci, kteří se ucházejí o usedlost s přidělenou ornou půdou a částečně i s živým a mrtvým inventářem, musí mít předchozí praxi v zemědělství (SKÁLOVÁ, 2002: 36). Do roku 1954 však tyto slovenské rodiny odešly s odůvodněním, že je zde špatná bonita půdy. K zániku Horní Víšky a zpusnutí oblasti přispěl velkou měrou i komunistický režim. Kvůli blízkosti Horní Víšky a jejího okolí k „železné oponě“ zde nebyl podporován rozvoj infrastruktury a služeb a oblast byla „odříznuta od civilizace“.

Horní Víška byla definitivně vysídlena roku 1949, její oficiální zánik je však udáván až z roku 1960 (Kolektiv, 1979).

4.3.2.7 Tvář vsi po zániku

Z obytných domů zůstaly do dnešního dne v Horní Víšce jen torza obvodových zdí nebo základy, polorozpadlé studny a zasypané sklepy. Co nevzali dočasní osídlenci, to si rozebrali místní usedlíci a chalupáři. Horní Víška prakticky zmizela a na místě bývalých zemědělských usedlostí najdeme nyní porost keřů, náletových pionýrských dřevin, rozpadlé stěny kolem základů bývalých domů a místy roztroušené hromady sutě. Pozemky dříve obhospodařované dnes vykazují více či méně pokročilejší stadium sukcese. Padesát let neexistence zemědělské kultivace se projeвило ve výrazném návratu přirozených složek přírody – hlavně smíšeného lesa. Z ekologického hlediska jsou dnes tato společenstva vítaným biotopem. Z pohledu kulturní krajiny jako specifického prostoru působení přírodních i kulturních činitelů s nezaměnitelnou hodnotou pro lidskou společnost však dnešní sukcesní stadium představuje ve vývoji krajiny krok směrem k vyhasínání kulturní složky v rámci kulturní krajiny. Znamená to ztrátu informací, osídlení a ztrátu krajinné mozaiky (MIKŠÍČEK, 2005: 55).

4.4 Dnešek a blízká minulost obce a jejího okolí

Ve studovaném území se nachází převážně lesy. Plochy dnes slouží lesnímu hospodářství, jsou zalesněné a mají věkově mozaikovitou strukturu porostu v důsledku postupného zalesňování a zarůstání. Loukám, pastvinám a remízům se nevěnuje v zájmové lokalitě větší pozornost.

Časové období od šedesátých do devadesátých let 20. století znamenalo pro tuto krajinu velké změny v obhospodařování půdy a zdejších pozemků. Polní práce hospodářského zvířectva nahradila práce traktorů a jiné techniky, nové „pracovní síle“ se však musela přizpůsobit i krajina. Nastalo zcelování pozemků a úbytek remízků a cest. Hospodařící sedláci byli nuceni se sdružovat do družstev, přicházeli tak o svůj soukromý majetek a o sedláckou svobodu. Management nad krajinou tak přebraly nově vznikající JZD. Louky a pastviny se méně spásaly, více však kosily. Nevyužívaly se okraje polí, které pak zarůstaly, orba a obdělávání půdy se naopak zintenzivněly. Okolí bývalé Horní Vísky bylo po opuštění lidmi postupně zalesňováno a na místě někdejších polí byly vysazeny hospodářské lesy.

Dolní Víška, nacházející se přibližně 800 metrů jihovýchodně od zaniklé Horní Vísky, na rozdíl od ní ještě zcela nezanikla. Z původních jedenácti domů tu však zbyly pouze čtyři. Nejvyšší dům, ležící u cesty k Horní Vísce se zachoval díky tomu, že zde přibližně od padesátých let dvacátého století sídlila lesní správa. Další tři domy koupili chalupáři, kteří je zrenovovali. Ostatních sedm domů bylo rozebráno, zřejmě jejich dočasnými majiteli po válce, na stavební materiál a dnes z nich zbyly jen obvodové zdi z žulových kamenů. Dominantou Dolní Vísky jsou dnes dva mohutné kaštiny (jírovce) uprostřed vsi, mezi nimiž najdeme železný kříž na kamenném podstavci.

Bývalá Horní Víška je dnes zarostlá keři a náletovými pionýrskými dřevinami, okraj zaniklé obce dnes rozlišíme pouze díky sousední louce, která nezarůstá. Při okraji bývalé vsi kromě toho ještě stále rostou ovocné stromy, nacházející se na místě bývalých zahrad a dvorů.

5 Výsledky

5.1 Dříve obývaná krajina z pohledu dneška

Zájmové území bylo kdysi kulturní krajinou se všemi jejími prvky. Lidé, kteří zde žili a hospodařili, zasahovali do krajiny, do její skladby a struktury. V dnešních dnech, přibližně 40 let po zániku Horní Vísky, vypadá toto území zcela jinak. Většina plochy je zarostlá lesem (buď smrkovou a borovou monokulturou, nebo přirozeným náletem dřevin). Vlastní území zaniklé vsi je pak rovněž zcela zarostlé, plocha je pokryta vysokou trávou a křovinami, místy z nich vystupují torza zdí a kupy sutě. Sukcese zde postupuje velmi rychle.

5.2 Antropogenní relikty v krajině

5.2.1 Ruiny a rozvaliny domů

V Horní Vísce stálo dříve devět domů, resp. hospodářství. Dnes z nich zbyly rozvaliny, místy rozeznatelné základy, případně části nosných zdí. Ostatní bylo rozebráno dočasnými osídlenci a poté chataři z okolí. Nyní to vypadá na místě bývalé vesnice tak, že většina míst je zarostlá, z některých domů jsou zřetelné základy, jinde stojí ještě torza zdí (**Foto 1**). Na místě vesnice pak nacházíme roztroušeně kupy sutě, většinou už obrostlé vegetací. V bývalé vsi lze najít také zbytky starých sklepů a studní. V jižní části si pak nemůžeme nevšimnout místa, kde se dříve nacházel obecní rybník. Po něm tam zbyla vegetace vysokých kopřiv a staré jasany, pravidelně vysázené na jeho hrázi.

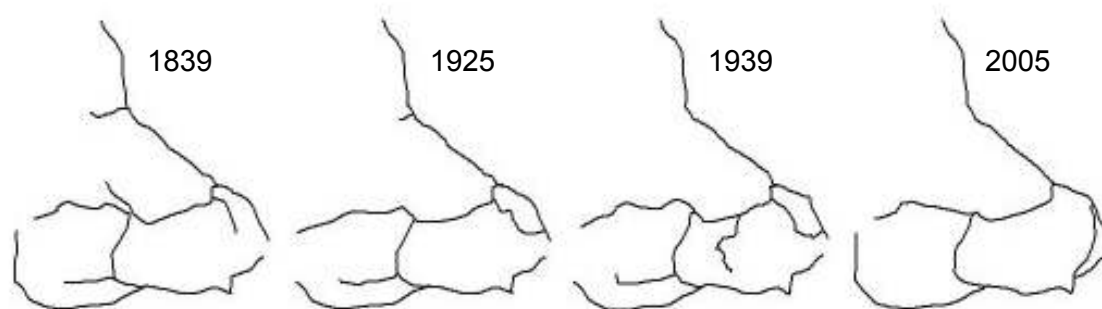
5.2.2 Kamenné zídky, terénní valy a terasy

V okolí Horní Vísky zůstalo mnoho reliktních, souvisejících s obhospodařováním půdy a s polními pracemi. Nasucho skládané kamenné zídky, které ohraničovaly jednotlivá pole dnes díky kamenité půdě nacházíme v lesích kolem zaniklé vesnice (**Foto 2**) a také podél dnešních luk. Pole nebyla ohraničena jen zídkami z kamenů, ale také pouze zazemněným terénním valem, na svazích pak terénními stupni a terasami. Na většině míst jsou ale pole vymezena kamennými valy vysokými přibližně 50 - 100 cm. V prostoru, kde se do pole vjíždělo se strojem nebo s potahem, je kamenný útvar přerušen a po

cca dvou metrech opět navazuje. Na těchto kamenných zídkách se ve větší míře uchytily líska obecná a bříza bělokorá. Specifickou vazbu těchto dřevin na zemědělské pozemky v této lokalitě konstatuje i SKÁLOVÁ (2002: 40). Na několika místech byla pole ohraničena také hromadami z menších kamenů.

5.2.3 Cesty

Spolu se změnou využívání krajiny se mění i cestní síť. Z Horní Vísky vedly minimálně od začátku 19. století tři až čtyři cesty. Jedna vedla na Stan,

Obr 12: Porovnání cestní sítě ve čtyřech zkoumaných obdobích.

druhá na Kořen, třetí na Dolní Vísku. Cesta čtvrtá, na Lestkov, nevedla přímo z Horní Vísky, ale oddělovala se v půli cesty směrem k Dolní Vísce. U tohoto rozcestí stál křížek ve společnosti dubu a třešně. Kříž spolu s oběma stromy zde stojí dodnes. Z cest zanikla pouze ta na Kořen, patrná je však do dnešních dnů díky kamenným zídkám, které ji lemují (**Obr. x**). Zcela však zanikly cesty, kterými se rolníci dostávali ke svým pozemkům a dnes již nemají žádného opodstatnění. Pro porovnání cestní sítě ve čtyřech zkoumaných obdobích viz **Obr. 12** (Řidší cestní síť v roce 1925 je způsobena patrně menším rozlišením mapy třetího vojenského mapování). Kromě těchto výrazných cest zde vedlo krajinou jistě množství pěšin a stezek, které již dnes nejsou bohužel patrné.

5.2.4 Drobné sakrální stavby

Horní Víška, stejně jako mnoho jiných obcí v okolí, patřila pod lestkovskou farnost (LANGHANS, 2001: 77) a neměla tedy svůj kostel ani kapli. Zato bylo u okolních cest mnoho křížů, které doprovázely obyvatele na cestě na pole či do kostela. Důležitým aspektem při interpretaci historie kulturní krajiny je bezesporu příslušnost a historické kořeny lidí, kteří ji dříve obývali. Množství křížků v této oblasti souvisí možná s tím, že zde žili němečtí obyvatelé a ti měli

v mnohých územích křížky a jiné sakrální stavby v krajině zvláště v oblíbenosti³¹. U křížů se zde běžně vysazovaly dva jírovce (**Foto 3**), popřípadě jiné druhy dřevin, jako jsou lípa, javor nebo dub. V této situaci šlo tedy o okrasné³², neúžitkové stromy. U křížů se setkáváme i s ovocným stromem (křížek u cesty na Lestkov).

Většinou se jednalo o litinové kříže na kamenném podstavci a s německým nápisem³³. Jeden kříž stál také na návsi. Vedle něj byl vysazen jírovec, který dnes místu bývalé vesnice dominuje. Ze sedmi křížů, které se nacházely na studovaném území, jak lze vyčíst ze starých map, se dochoval nepoškozen pouze jeden (na jihu u rozcestí, mezi dvěma jírovci). Z ostatních stojí již pouze podstavec, nebo jsou zcela zničeny. K jejich umístění v Horní Vísce a okolí viz mapa na **Obr. č. 13.**

Je jasné, že vztah lidí k historii a ke krajině se za 50 let české historie změnil. Jak se změnil, nevíme, nutná by byla kulturně-antropologická analýza. Povrchně můžeme popsat např. dva extrémy, týkající se jednoho objektu. Jedná se o křížek u cesty na obec Stan, stojící na kraji lesa pod ochranou vzrostlých akátů. Stál na kamenném podstavci a byl ohraničen sloupky a jednoduchým zábradlím. Křížek byl dříve litinový (na místě jsem našel část ruky litinové sošky ukřižovaného Krista). Občanské sdružení působící v Olbramově a okolí Pomozte si sami se zasloužilo o opravení tohoto křížku. Tento příběh opravené sakrální stavby má bohužel smutný konec, neboť už druhý rok na jaře (2005) byl opravený kříž povalen a zničen. Neznáme motiv a důvod tohoto vandalského činu, víme pouze to, že opodál byla nalezena železná tyč.

5.2.5 Dřeviny

Velice důležitým indikačním prvkem osídlení území člověkem jsou dřeviny. V této podkapitole nezmiňuji dřeviny vysázené jako monokulturní porosty, zmíním je v podkapitole věnované výsledkům mapování biotopů. Jedná se o monokultury smrku, borovice a lípy. Zde se věnuji jen stromům víceméně soliterním. Vysazovány byly stromy ovocné (třešeň, višně, slivoň, hrušeň, jabloň) či okrasné (jírovec, hloh). Dalším důvodem k výsadbě bylo zpevnění cest (lísky, jasany, akáty), nebo záměry symbolické, duchovní (lípa, jírovec, dub, buk,...),

³¹ Dodnes se na některých místech v Čechách pozná hranice někdejšího německého osídlení.

³² Je to jedna z mála jejich funkcí mimo les.

³³ Na kříži u cesty směrem k obci Stan stál kříž s německým nápisem z roku 1887 znamenajícím ve volném překladu: „Milován buď Ježíš Kristus ... ke slávě Boží, Kašpar a Marie Anna Zimmer z Horní Vísky č. 5. Každý přicházející, spočíná a pomodlí se otčenáš“.

jako doplněk spirituálního místa nebo drobné památky - křížku. Stromy tak jsou od nepaměti spjaté s člověkem v oblasti a souvisí snad i s germánskou historií. Mimo nálezů dřevin spojených s člověkem v celém okolí Horní Vísky jsou významné zejména ty, které se nacházejí přímo na území bývalé obce.

Ovocné dřeviny se nachází hlavně na místech původních zahrad a dvorů, skupinky ovocných stromů jsem našel také na konci vsi u cest (**Foto 4**). Je tomu tak u cesty na Stan, kde se nachází tři starší švestky, poté směrem na Dolní Vísku, kde najdeme řadu ovocných stromů, jako jabloň, třešeň, višeň a hrušeň, všechny poměrně mladé. Pět až šest ovocných stromů jsem našel také u pole, které sousedí s vesnicí na jihozápadě. Na kraji pole tak bylo několik švestek, třešně a také hlohy, které se vysazovaly jako stromy okrasné, medonosné a také se využívaly jejich léčivé účinky. Skupinu hrušní jsem našel u bývalé cesty k poli a pastvině (dle mapy stabilního katastru), cestou na jihovýchod. Jedna stará višeň se nachází spolu se starým ořešákem na kraji bývalé podlouhlé návsi a mladá třešeň dělá spolu se vzrostlým dubem společnost křížku u rozcestí stezek na Lestkov a Dolní Vísku. Hloh byl vysazen také u křížku vedle cesty vedoucí Horní Vískou. Mimo obec se ovocné stromy nacházejí v lese poblíž Dlouhého Vrchu (vzrostlé třešně) a u Kořenského potoka (staré jabloně).

Stromy vysazované na symbolických místech jsem našel především u křížků, tedy u drobných sakrálních staveb. U křížů byly vysazovány jírovce (na rozcestí v jižní části území), akáty³⁴ (křížek u cesty na obec Stan), dub a třešeň (cesta mezi Horní a Dolní Vískou - **Foto 5**) a bříza (křížek u cesty na Kořen). Dalším významným místem pro místní obyvatele byla náves obce. Tam stojí mohutný jírovec a poblíž něj vzrostlá lípa. Jiným místem byla cesta na obec Stan se solitérním smrkem stojícím přímo u cesty, na kraji podlouhlé podmáčené louky se pak tyčí krásná vzrostlá borovice (**Foto X**). Místu na kopci, které dodnes dýchá jedinečností, dominuje starý košatý buk. Dříve se nacházel na rozhraní pastviny a lesa, dnes je zcela pohlcen porostem.

Mezi dřeviny, které byly vysazovány jako doprovod a možná také jako zpevnění cest byly lísky, které jsou na studovaném území zastoupeny v hojně míře. Spolu s lískami byly podél cest vysazovány také akáty, břízy nebo topoly. Nutno podotknout, že lísky byly oblíbené rovněž pro své chutné a výživné plody, využití lískových prutů a jako zdroj velkého množství suchého dříví. Kromě cest jsem na studovaném území objevil i plošnější porosty lísek. Jeden na vývýšenině u starého buku, druhý v hájku s akátem na poli směrem k Dolní Vísce.

³⁴ Akáty byly hojně vysazovány také pro svůj medonosný význam a rovněž jako krmivo pro kozy.

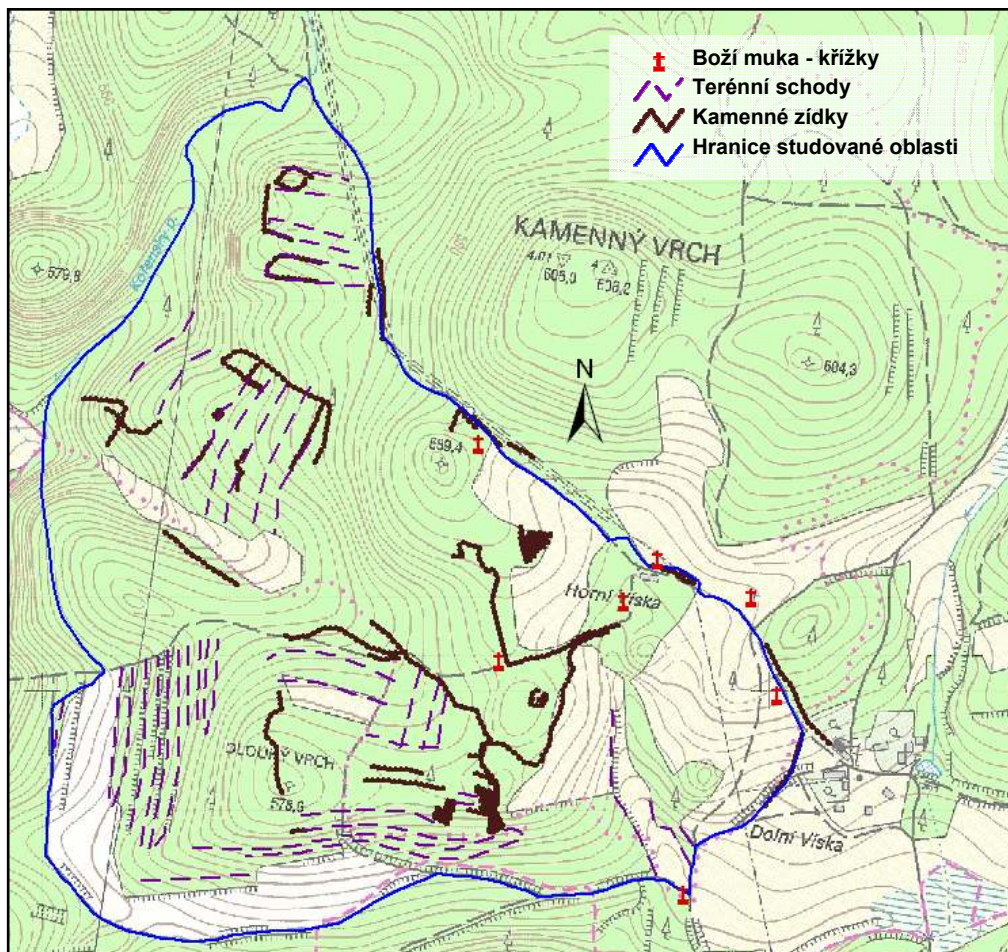
Všechny lísky na studovaném území ovšem nemusí být antropogenního původu, neboť jsou u nás domácím druhem, který má dobrou výmladnost a snadno se šíří.

5.2.6 Jiné relikty člověka

Jinými památkami po lidské činnosti ve studovaném území jsou prohlubně a jámy mezi velkými kameny v lesním porostu ve svahu (plocha č. 28). Jedná se o doklad dobývání nerostných surovin³⁵. Tyto relikty jámových těžeb pocházejí pravděpodobně ze středověku nebo raného novověku. Ještě mezi světovými válkami bylo v provozu také několik cihelen v blízkosti Plané, Stanu a Olbramova (MATOUŠEK, 2004: 6).

³⁵ Od Plané, přes Černošín směrem na Bezdržice se táhne pás ložisek železných rud (limonitu).

Obr. 13: Antropogenní relikty člověka - kamenné zidky, terasy a křížky

Obr. 14: Dřeviny antropogenního původu v zaniklé obci Horní Víška a v jejím okolí

5.3 Výsledky mapování vegetace

Na ploše studovaného území bylo zmapováno celkem 29 mapovacích segmentů (plošek), které byly přiřazeny dle katalogu biotopů (CHYTRÝ a kol., 2001) do jedenácti mapovacích jednotek, neboli do jedenácti typů biotopů (**Tab. 6**).

Mapovací plocha č. 1 - Část vesnice zarostlá stromy

Jedná se o plochu, která je pro větší procento území zaniklé obce poměrně typická. Prosvětlený prostor, porost lipnice hajní (*Poa nemoralis*) s metlicí trsnatou (*Deschampsia cespitosa*), ve stromovém patře pak dominantní jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*). Tato plocha se rozprostírá na místě bývalých domů i na ploše, kde byla náves. Najdeme zde tedy jednak ruiny domů (**Foto 7**), staré studny i rovnou plochu. Nad ní se klene mohutná koruna vzrostlého kaštanu - jírovce maďalu (*Aesculus hippocastanum*). Ten zde byl vysazen jako doprovod křížku, po němž zde zbyl už pouze kamenný podstavec. Nejvýznamějším nálezem souvisejícím s touto studií byl nález bylinných druhů víceméně pevně spjatých s okrasnými záhony. Těmi jsou denivka plavá (*Hemerocallis fulva*) a lilie cibulkonosná (*Lilium bulbiferum*), které pravděpodobně zkrášlovaly zahrádky a dvorky místních obyvatel. Dalšími druhy, kterými můžeme s určitou mírou nejistoty dokladovat lidskou přítomnost jsou merlík všedobr (*Chenopodium bonus-henricus*), vlčí bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*) nebo brčál menší (*Vinca minor*), tak typický pro parky a hřbitovy, často též pěstovaný na zahrádkách. Je znám také pod lidovým názvem barvínek. Merlík všedobr, jak uvádí Klíč ke květeně ČR (KUBÁT a kol. 2002: 176), je druhem typickým pro venkovská sídla, návsi, okraje cest, příkopy nebo rumišť. Také v Květeně ČR (HEJNÝ a SLAVÍK 1990: 236) se o druhu merlík všedobr dozvíme, že jeho listů a kořenů se dříve užívalo v lidovém léčení, častěji však při přípravě salátů a špenátu. V zahraničí se dodnes některé kultivary k tomuto účelu pěstují. Merlík všedobr je původní v horách Balkánského poloostrova, odkud se druhotně rozšířil na větším území Evropy, právě hlavně jako špenátová zelenina. Vlčí bob mnoholistý je však s největší pravděpodobností dokladem lidského působení až z pozdější doby, někdy ze sedmdesátých let.

Na základě charakteru lokality a zastoupení rostlinných a dřevinných druhů jsem tuto plochu zařadil dle katalogu biotopů (CHYTRÝ a kol., 2001: 188) do kategorie **L4 - Sut'ové lesy**. Z mnoha identifikačních znaků tomu napovídá i bohatě vyvinuté keřové patro a zastoupení nitrofilních druhů, které mají svou příčinu nejen v charakteru podloží, ale právě v minulém využití plochy člově-

kem. Podobnost takového ekosystému se suťovými lesy popisují i SÁDLO a STORCH (2000: 31), kde podotýkají, že zdi, rozvaliny a sklepy sdílí mnoho podobných ekologických rysů spolu se skálami, sutěmi a jeskyněmi. Rostlinstvo je však mnohem více ovlivněno člověkem. Tento biotop je velmi blízký biotopu X12 (nálety pionýrských dřevin). Problém s identifikací obou biotopů není jednoznačný a byl řešen v mapování biotopů pro vytváření soustavy Natura 2000 různě (SÁDLO, 2005: úst. sděl.).

Mapovací plocha č. 2 - Nálet mladých bříz v základech domu

Tato plocha představuje typický znak podobných míst opuštěných člověkem, tedy sukcesní stadium, kdy na ploše původních základů domů nastoupil nálet pionýrských dřevin. V tomto případě se jedná o porost mladé břízy bělokoré (*Betula pendula*). V bylinném patru nalézáme lipnici hajní (*Poa nemoralis*).

Nálet bříz nalézáme v základech domu pravděpodobně č. p. 8. Katalog biotopů tyto plochy, na původně nelesní půdě, charakteru lesíku či remízku zařazuje do typu biotopu **X12 - Nálety pionýrských dřevin**. Biotopy značené X jsou biotopy, které jsou silně ovlivněné, nebo vytvořené člověkem, jsou to biotopy „nepřirodní“. Na studovaném území se jedná o nadpoloviční většinu z počtu mapovaných ploch.

Mapovací plocha č. 3 - Zarostlá bývalá cesta na náves

Plocha představuje zarostlou cestu přibližně 10 metrů širokou, která vede na bývalou náves (**Foto 8**). Dominantními bylinnými druhy zde jsou kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), brčál menší (*Vinca minor*) a bršlice kozí noha (*Aegopodium podagraria*). Pestrý a hustý bylinný pokryv dotváří hustý porost máty huňaté (*Mentha x rotundifolia*), u níž je velká pravděpodobnost, že pochází právě z opuštěných zahrádek a dvorků, neboť jak uvádějí k tomuto druhu KUBÁT a kol. (2002: 600): „vyskytuje se v opuštěných zahradách, na rumištích, okrajích cest a na vlhkých trávnících v blízkosti obcí“. Dříve též byla běžně pěstována a snadno zplaňovala (**Foto 9**).

Dnes je tato plocha nejbližší kategorii **X7 - Ruderální bylinná vegetace mimo sídla**. Je tomu tak především díky značnému zastoupení druhů ruderálních (kopřiva, svízel přítula, bršlice, jitrocel větší) a nepůvodních (vlčí bob). Posledně jmenovaný, vlčí bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*) lze rovněž uvést jako druh dokládající vliv člověka. Byl běžně pěstován v zahradách jako okrasná rostlina a též vysazován na pasekách a na okrajích lesů jako krmivo pro zvěř. Plocha byla cestou do doby, než obec zanikla. Od té doby již zarůstá a dnes by náhodný chodec poznal někdejší přítomnost cesty letmým pohledem jen obtížně.

Mapovací plocha č. 4 - Zarostlé bývalé domy

Tento mapovací segment představuje část bývalé vesnice s nejjachovalejšími zbytky po bývalých domech (**Foto 10**). Jsou zde ještě zachovalé části nosných zdí a charakter vegetace se zde blíží nejvíce charakteru suťových lesů. V bylinném patře zde dominují kakost smrdutý (*Geranium robertianum*) a tetluha kozí pysk (*Aethusa cynapium*), nepřehlédnutelný je zde též barvínek (*Vinca minor*) nebo rozrazil rezekvítek (*Veronica chamaedrys*). Ve stromovém a keřovém patru zde nacházíme kromě pionýrského jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*), také buk lesní (*Fagus sylvatica*) nebo jilm horský (*Ulmus glabra*), z dřevin vysázených člověkem pak starou třešeň nebo vzrostlý a dominující ořešák královský (*Juglans regia*).

Tato plocha byla dle Katalogu biotopů zařazena mezi **L4 - Suťové lesy**. Jedním z typických znaků, kterým se vyznačují suťové lesy, stejně jako tato plocha, je bohatě vyvinuté keřové patro. Najdeme zde bez černý (*Sambucus nigra*) nebo angrešt, neboli srstku obecnou (*Ribes uva-crispa*).

Mapovací plocha č. 5 - Zarostlá plocha s řidším zakmeněním

Plocha charakteru podlouhlého pruhu, táhnoucího se podél cesty, která protíná území zaniklé obce. Jedná se o plochu, kde jsou zastoupena všechna vegetační patra, nejvíce je zde ale zastoupeno patro keřové. Z keřových dřevin se na mapované ploše nachází líska obecná (*Corylus avellana*), vrba jíva (*Salix caprea*), bez černý (*Sambucus nigra*), hloh jednosemenný (*Crataegus monogyna*), srstka obecná (*Ribes uva-crispa*) a růže šípková (*Rosa canina*). Hloh zde byl pravděpodobně vysazen jako doprovod křížku, dnes zaniklého. V bylinném patru je dominantním druhem lipnice hajní (*Poa nemoralis*). Výraznými jsou zde husté porosty druhů merlík všedobr (*Chenopodium bonus-henricus*) a vikev chlupatá (*Vicia hirsuta*).

Tento segment byl zařazen do typu biotopů **K3 - Vysoké mezofilní a xerofilní křoviny**. Dle Katalogu biotopů sem lze zařadit meze podél cest a opuštěné pastviny se silněji zapojeným porostem. U této plochy jsem byl na pochybách, zdali jí nepřičítat spíše k typu biotopu X8 - Křoviny s ruderalními a nepůvodními druhy. Ruderalní a nepůvodní vegetace zde zastoupena je, nicméně nikoliv v dominantní míře.

Mapovací plocha č. 6 - Cesta vesnicí, používaná

Touto mapovací plochou je cesta vesnicí, dosud používaná, tudíž nezarostlá a zahrnující pouze bylinné druhy přizpůsobené pravidelnému sešlapu a disturbanci. Cesta je široká přibližně dva metry. Na mapovaném segmentu se nacházejí například lipnice roční (*Poa annua*), rdesno ptačí (*Polygonum aviculare*), heřmánek terčovitý (*Matricaria matricaroides*) nebo kokoška pastuší tobolka (*Capsella bursa-pastoris*). Druhy odpovídají aktuálnímu managementu, nemusí být nutně reliktními indikátory.

Plocha byla zařazena mezi biotopy silně ovlivněné člověkem, **X6 - antropogenní plochy se sporadickou vegetací mimo sídla**. Ačkoli se cesty do šíře pěti metrů dle metodiky Natura 2000 nemapují (CHYTRÝ a kol., 2001: 232), tuto cestu jsem přesto mapoval, pro její názornost a charakter výrazného prvku na území bývalé obce.

Mapovací plocha č. 7 - Část vesnice za bývalým rybníkem

Tato plocha zahrnuje největší část zaniklé vesnice a má podobný charakter jako plocha č. 1, od ní se však liší členitějším reliéfem, a tudíž i pestřejším zastoupením druhů. Na celé této ploše je dominantním druhem antropogenní brčál menší (*Vinca minor*), kterého doprovází se stejnou dominancí česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), tetlucha kozí pysk (*Aethusa cynapium*) a kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*). V keřovém a stromovém patru nalezneme lísku obecnou (*Corylus avellana*), bez černý (*Sambucus nigra*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), jilm horský (*Ulmus glabra*) nebo buk lesní (*Fagus sylvatica*).

Tato plocha byla podobně jako plocha č. 1 zařazena charakterem reliéfu a druhovým složením dle katalogu botopů do typu **L4 - Suťové lesy**. Oproti skutečnému suťovému lesu se však liší především výraznou přítomností ruderálních druhů a reliéfem značně ovlivněným člověkem.

Mapovací plocha č. 8 - Bývalý rybník

Tato mapovací plocha je charakteristická výraznou odlišností od svého blízkého okolí a již z dálky lze rozlišit rozdílný charakter této plochy. Má velikost pouze přibližně 10 x 15 m a oproti okolnímu terénu je snížena přibližně o metr. Býval zde rybník a tomu také odpovídá vegetace a vlastnosti půdy. Stanoviště je podmáčené a značně eutrofizované. Dominuje zde tedy kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*) a česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*), nalézáme zde také svízel přítulu (*Galium aparine*), kakost smrdutý (*Geranium robertianum*) a netýkavku malokvětou (*Impatiens parviflora*).

Na mapě stabilního katastru z roku 1839 zde rybník ještě značen není, objevuje se až roku 1925 na mapě třetího vojenského mapování. Přes horší

čitelnost této mapy v detailech je tento malý obecní rybník poměrně patrný. Jistotu o přítomnosti rybníka nám dává až schéma vsi z roku 1937, které je uvedeno v německé knize o tomto kraji (FRÖTSCHL, a kol., 1964: 560).

Pro značnou eutrofizaci, ruderalizaci a absenci keřového a stromového patra jsem tento malý segment zařadil do biotopu **X7 - Ruderální bylinná vegetace mimo sídla**. I tato plocha nám vypovídá, že zde hospodařil člověk a ovlivnil tak charakter místa na několik desetiletí do budoucna.

Mapovací plocha č. 9 - Louka

S touto plochou se již dostáváme za hranice bývalé obce. Plochy mimo vlastní obec byly využívány především jako orná půda, pastviny a louky nebo byly zalesněné s různým ovlivněním člověkem. Plocha č. 9 je nyní občasně kosným lučním porostem s dominující lupnicí luční (*Poa pratensis*) a ovsíkem vyvýšeným (*Arrhenatherum elatius*). Nacházíme zde mnohé luční druhy, jako srhu laločnatou (*Dactylis glomerata*), zvonek rozkladitý (*Campanula patula*), jetel plazivý (*Trifolium repens*), jetel ladní (*Trifolium campestre*), kopretinu bílou (*Leucanthemum vulgare*), čičorku pestrou (*Coronilla varia*). Na bývalé využití plochy jakožto orné půdy nás upomínají některé druhy polních plevelů. Z nich například chrastavec rolní (*Knautia arvensis*), rožec rolní (*Cerastium arvense*), svízel přítula (*Galium aparine*) nebo šťovík menší (*Rumex acetosella*). Nacházíme zde také synantropní vlní bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*).

Tato mapovací plocha lučního porostu odpovídá v katalogu biotopů typu **T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky**. Tyto biotopy se nacházejí v nížinách i pahorkatinách, na živinami dobře zásobených půdách, nejčastěji poblíž lidských sídel. Porosty mohou být vysoké až 1 m. Dnešní louka byla dříve obdělávaným polem, v roce 1839 s občasnými remízky a kolem roku 1925 byla její horní část nad dnešním remízem pastvinou a od spodní části, tedy od pole, ji oddělovala cesta, vedoucí do Horní Vísky. Roku 1938 již byla opět celá rozoraná, zůstala zde však cesta. Dnes je tato cesta zaniklá, louku však přetíná cesta nová, vedoucí kolmo na původní. Napojuje se na místo odbočky k Lestkovu a pokračuje loukou kolem remízku a končí dole v rohu louky.

Mapovací plocha č. 10 - Remízek

Remízek, který byl vždy (minimálně od roku 1939) neobdělávaný se nachází na téměř nejvyšším místě na louce (mapovací plocha č. 9) a je tvořen především porostem lísky obecné (*Corylus avellana*). Jiné dřeviny jsou zde také zastoupeny, jejich porost však má charakter spíše keřovitý. Nachází se zde porost akátu (*Robinia pseudoacacia*), jeřábu ptačího (*Sorbus aucuparia*), břízy bělokoré (*Betula pendula*) a v keřovém patru též trnky obecné (*Prunus spinosa*).

sa). Podrost lísek není příliš vyvinutý. Nemůžeme si však nevšimnout porostu konvalinky vonné (*Convallaria majalis*). V podrostu ostatních dřevin pak dominuje lipnice hajní (*Poa nemoralis*), vyskytuje se zde rovněž kakost smrdutý (*Geranium robertianum*), česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*) a svízel přítula (*Galium aparine*). Místy se nalézá též divizna velkokvětá (*Verbascum densiflorum*).

Ruderální vegetace není natolik výrazná, remízek byl tedy zařazen do typu biotopů **K3 - Vysoké mezofilní a xerofilní křoviny**. Plocha se nachází na výslunném a suchém místě. Část remízku s hustějším porostem lísek byla na mapě stabilního katastru značena ještě jako pastvina, později jako lesní plocha, v tomto případě remízek.

Mapovací plocha č. 11 - Výsek lesa

Plochou č. 11 je nevelký výsek lesa, který byl stejně jako předchozí remízek odněpaměti místem, které nebylo využíváno jako orná půda a ve všech historických mapách je značen jako lesní výsek. Pravděpodobně se zde páslo. V jeho středu vystupuje na povrch kamenité podloží v podobě velkého čedičového balvanu. Dominantní dřevinou je zde borovice (*Pinus sylvestris*), dnes už značně vzrostlé. Na kraji plošky rostou lískové keře a z ostatních dřevin zde nalézáme nálet topolu osiky (*Populus tremula*), jeřábu ptačího (*Sorbus aucuparia*) a zmlazující dub letní (*Quercus robur*). V jejich podrostu roste borůvčí (*Vaccinium myrtillus*) a keřové patro je mimo lísky zastoupeno ještě krušinou olšovou (*Frangula alnus*), růží šípkovou (*Rosa canina*) a bezem černým (*Sambucus nigra*). Travní podrost je tvořen především ovsíkem vyvýšeným (*Arrhenatherum elatius*), z trav se zde nalézá také lipnice hajní (*Poa nemoralis*), metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*) a kostřava ovčí (*Festuca ovina*).

Tento polostrůvek lesa jsem díky druhovému složení zařadil do kategorie biotopu **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Je však blízký přírodnímu biotopu L8.1B - Sekundární boreokontinentální bory, především živinově chudším charakterem, kamenitým podkladem a výskytem porostu borůvky. Někeré druhy, jako bez černý, ovsík vyvýšený a medyněk vlnatý opět indikují druhotnou ruderalizaci, zapříčiněnou hospodařením JZD.

Mapovací plocha č. 12 - Borovicová monokultura

Úzký pruh charakteru borovicové monokultury, táhnoucí se od jižní cesty podél vlhké pcháčové louky až k bývalé vsi. Plochu tvoří téměř stejnorodý borový porost, pouze na okraji u hranice s vlhkou loukou roste skupina lískových keřů. Podrost tvoří medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*) a ovsík vyvýšený (*Arrhena-*

therum elatius), přechod k vlhké louce je obsazen hustým porostem kopřivy dvoudomé (*Urtica dioica*).

Katalog bitopů uvádí pro lesní monokultury kategorii X9, přičemž rozlišuje dvě skupiny. Zde se jedná o skupinu **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Porost je zde teprve krátce, na leteckém snímku z roku 1938 lze rozeznat pouze drobný remízek na kraji pole. Ve starších mapách (1839, 1925) byl tento pruh ještě součástí pole.

Mapovací plocha č. 13 - Vlhká louka

Plochu tvoří vlhká louka podlouhlého tvaru, která se táhne od mezofilní louky u vsi a končí u cesty, poblíž křížku se dvěma kaštany. Tento pruh nebyl podle starých map nikdy obhospodařován a zdá se, že velká zásoba podzemní vody, která napájela tuto louku, napájela i rybník, který byl zbudován pravděpodobně na konci 19. století v Horní Vísce (viz mapovací plocha č. 8). Poprvé je jasně zmíněn v plánu vsi z roku 1937 (FRÖTSCHL a kol., 1964: 560) a naznačen na mapě III. vojenského mapování z roku 1925 (nejasně rozeznatelné). Na mapě stabilního katastru je místo, kde byl později rybník značen ještě jako vlhká louka. Dominantními druhy trav na ploše č. 13 jsou psárka luční (*Alopecurus pratensis*) a skřípina lesní (*Scirpus sylvaticus*), významně zastoupenými bylinnými druhy pak pcháč bahenní (*Cirsium palustre*), pomněnka rolní (*Myosotis arvensis*) a blatouch bahenní (*Caltha palustris*). Na okrajích louky rostou kopřivy (*Urtica dioica*), přeslička bahenní (*Equisetum palustre*), z dřevin vrba bílá (*Salix alba*). Na sušších místech louky najdeme hloh jednosemenný (*Crataegus monogyna*) a několik stromů třešně (*Prunus* sp.).

Tuto lokalitu jsem zařadil do kategorie **T1.5 - Vlhké pcháčové louky**. Díky menší intenzitě hospodaření v pohraniční oblasti a ušetření této vlhké louky před meliorací a odvodněním si tento biotop zachoval do dnešních dnů dobrou reprezentativnost.

Mapovací plocha č. 14 - Borovicová monokultura

Touto plochou je nevelká výseč borového monokulturního lesa. Na ploše byl vysazen borový porost, který se však od vedlejšího porostu liší vyšším stářím a menším zapojením. Stromové patro tvoří především borovice lesní, na jižním okraji se nachází malá plocha smrkové monokultury bez podrostu. Dále je zde několik javorů mléčů (*Acer platanoides*) a modřínů opadavých (*Larix decidua*). Na okrajích roste líska obecná (*Corylus avellana*) a bříza bělokorá (*Betula pendula*). Bylinné patro je slabě vyvinuto, rostou zde například pšeníčko rozkladité (*Milium effusum*), vlaštovičník větší (*Chelidonium majus*) nebo starček Fuchsův (*Senecio ovatus*). Rovněž zde v lese je několik trsů vlčího bobu

(*Lupinus polyphyllus*). Segment indikuje díky zde rostoucím druhům silnou nitrifikaci půdy.

Plochu jsem zařadil do kategorie biotopů silně ovlivněných člověkem **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Vymezení této malé plošky je pozoruhodné především z hlediska využití půdy v minulosti. Z mapy stabilního katastru (1839) a ze starého leteckého snímku (1939) lze rozeznat rozdělení ploch orné půdy, které se tu věrně překrývá s jiným charakterem porostu v dnešní době, odlišitelným již z letecké fotografie (1998). Je velmi pravděpodobné, že tento jev souvisí s dřívějším využitím orné půdy. Na obou polích se zřejmě pěstovaly jiné zemědělské kultury, které ovlivnily charakter půd, jenž se poté odrazil v poněkud odlišné povaze porostů. I takovéto jevy, nejlépe viditelné právě díky leteckým snímkům, nám tak mohou prezentovat působení člověka v krajině.

Mapovací plocha č. 15 - Borovicová monokultura

Plocha představuje podlouhlou výseč borovicové monokultury. Jedná se o porost mladších borovic, který je na severu lemovaný smrkovým mlázím. Dominantním druhem je zde tedy borovice lesní (*Pinus sylvestris*). Příměsí je modřín opadavý (*Larix decidua*) a bříza bělokorá (*Betula pendula*). U cesty a sousední louky se vyskytuje keřový pás s bezem černým (*Sambucus nigra*), růží šípkovou (*Rosa canina*) a lískou obecnou (*Corylus avellana*). Na této ploše je již bylinný a travinný podrost více zastoupen, z druhů trav zde rostou ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*), lipnice hajní (*Poa nemoralis*) nebo metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*). Na okraji březového porostu nalézáme kostřavu ovčí (*Festuca ovina*). Plochu přetíná od jihu na sever zaniklá cesta, vedoucí k dnes zaniklým polím. Zbyla po ní strouha zařízlá do terénu. Na ploše rostou také protěž lesní (*Gnaphalium sylvaticum*), rozrazil lékařský (*Veronica officinalis*) nebo smolnička obecná (*Viscaria vulgaris*), které indikující pastvu. Zajímavým a významným nálezem v této borovicové monokultuře byla zvláštní zahradní odrůda náprstníku červeného (*Digitalis purpurea*), jejíž terminální květ je paprscitý, namísto souměrného. Jedná se o tzv. pelorii - mutaci, která byla dříve pravděpodobně podporována šlechtěním a pěstována v zahrádkách. Jde tedy s největší pravděpodobností o populaci přetvalou z kultury, čili o přímý relikv blízkého lidského osídlení. Ve vesnici se už dnes nevyskytuje, protože je spíše oligotrofní.

Z důvodu dominantního zastoupení nepůvodních druhů dřevin jsem mapovací plochu zařadil do skupiny biotopů **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Od okolního monokulturního porostu se příliš neliší, projevuje se zde však blízkost louky a přítomnost zaniklé zarostlé úvozové ces-

ty. Plocha, na které dnes roste tento les a kterou jsem označil jako mapovací plochu č. 15, byla ve všech údobích obdělávána a vždy přes ní vedla cesta. Ve dvacátých letech 20. století byla cesta navíc lemována pravděpodobně pruhem křovin. Dnes už zde chybí nejen pole, ale rovněž cesta, svědkem času je pouze ona strouha, vpadlá do terénu.

Mapovací plocha č. 16 - Louka

Tato mapovací plocha představuje louku protáhlého tvaru, stáčejší se na sever. Travniny porost tvoří druhy mezofilních luk, jako ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), kostřava ovčí (*Festuca ovina*) nebo bojínek luční (*Phleum pratense*). Charakter vegetace je však také ovlivněn okolními lesními porosty, najdeme zde například válečku lesní (*Brachypodium sylvaticum*). Z bylinných druhů zde rostou mezofilní druhy stejně jako druhy sušších stanovišť, jako např. třezalka tečkovaná (*Hypericum perforatum*), hadinec obecný (*Echium vulgare*) nebo jetel ladní (*Trifolium campestre*).

Plochu jsem zařadil do kategorie **T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky**. Odpovídá druhovým složením, stejně jako ekologickým zařazením. Tento biotop se vyskytuje blízko lidských obydlí v nížinách i pahorkatinách. Podle historických map byla tato plocha trvale zemědělsky obhospodařována minimálně od roku 1839. Nachází se na relativní rovině, a rovněž vlhlostní poměry lokality předurčovaly tuto plochu k zemědělskému obdělávání.

Mapovací plocha č. 17 - Les

Touto částí území je nesouvislá plocha lesa poměrně svažitého reliéfu. Nejvyšším místem je Dlouhý vrch, od něhož se terén svažuje především na jih a západ k velké louce (plocha č. 16). Ve stromovém patře zde převládá borovice lesní (*Pinus sylvestris*), zvláště na svazích, kde mezi kameny roste i bříza bělokorá (*Betula pendula*), krušina olšová (*Frangula alnus*) a v podrostu borůvka černá (*Vaccinium myrtillus*). Vtroušen je zde také smrk ztepilý (*Picea abies*), místy roste topol balzámový (*Populus x balsamifera*). Bylinné patro tvoří druhy hájové (např. bažanka vytrvalá), druhy světlých oligotrofních lesů a pastvin (medyněk měkký nebo jestřábník zední) a druhy nitrofilní (kopřiva, česnáček, svízel, kakost smrdutý). Nejvíce jsou však zastoupeny druhy světlých lesů. Jako relikty kulturního bezlesí můžeme téměř s jistotou označit na menším prostoru roztroušené třešňové stromy. Jedná se zřejmě o pozůstatky ovocného sadu, který zde před desetiletími lidé patrně pěstovali. Na mapě stabilního katastru je zde ještě vyznačena pastvina, od roku 1925 je však již vedena jako lesní plocha (sady se nerozlišovaly). Jiným pozoruhodným nálezem je vzrostlý košatý buk lesní (*Fagus sylvatica*), nacházející se na vyvýšeném místě na východním okra-

ji plochy poblíž louky. Podle jeho habitu lze soudit, že rostl do určité doby soliterně. Zajímavá je též přítomnost kamenných zídek a menších hromad kamenů. Toto silné místo je příkladnou situací, jak velké stromy generují kulturní vzorce, které se dále promítají do pocitu genia loci.

Vzhledem ke značnému rozsahu borovicových a smrkových porostů ovlivněných člověkem jsem tuto plochu zařadil dle katalogu biotopů do kategorie **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Podle mapy potenciální přirozené vegetace (NEUHÄUSLOVÁ a kol., 1998: 199) by zde rostly brusinkové borové doubravy s dominantním dubem zimním, dubem letním a borovicí. Dnes je mapovaná plocha celá pokryta víceméně jednolitým porostem lesa, v roce 1839 měla tato plocha výrazně mozaikovitý charakter. Rovinatý úsek v JV a střední části byl z větší části obděláván, SZ část byla využívána extenzivně jako pastvina. Ukazatelem dřívějšího zemědělského obhospodařování mohou být i nitrofilní druhy, které zde dnes rostou. V západní části se strmějším svahem k potoku byl les (rok 1839). Na začátku 20. století (1925) zde pastviny ustoupily lesíkům a remízům, později (1938) se struktura plošky a její využití vrátilo téměř ke stavu z roku 1839.

Mapovací plocha č. 18 - Březový háj na stupňovitých terasách

Touto mapovací plochou je víceméně vzrostlý březový háj, svažující se na západ. Dominantním druhem dřeviny je zde bříza bělokora (*Betula pendula*), zřídka, zvláště na okrajích porostu při přechodu do okolních biotopů, se zde objevují také jiné druhy jako jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*) nebo topol balzámový (*Populus x balsamifera*). Keřové patro je výrazně zastoupeno janovcem metlatým (*Sarothamnus scoparius*). Bylinnému patru dominují trávy lipnice hajní (*Poa nemoralis*) a ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), z vlastních bylin zde najdeme např. zvonek okrouhlolistý (*Campanula rotundifolia*), rozrazil rezekvítek (*Veronica chamaedrys*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*), starček Fuchsův (*Senecio ovatus*) nebo smolničku obecnou (*Viscaria vulgaris*). Terén je charakteristický stupňovitými terasami, které oddělovaly jednotlivá obdělávaná pole. Pozemky byly orány po vrstevnicích a měly výrazný podlouhlý tvar. Tato plocha je pozoruhodná svou jednotností a souvislostí.

Podle katalogu biotopů patří tato plocha do kategorie **X12 - Nálety pionýrských dřevin**. Odpovídá tomu popis dle CHYTRÉHO a kol. (2001: 232), kde je uvedeno, že jde nejčastěji o menší lesíky vzniklé na původně nelesní půdě s převládající *Betula pendula*, *Betula pubescens*, *Picea abies* atd. Západní (spodní) část plochy, která má menší sklon, byla vždy obdělávána, horní část

byla kolem roku 1839 využívána jako pastvina, později zarostla remízky. To dokládají specifické druhy luk a pastvin včetně travních dominant.

Mapovací plocha č. 19 - Louka v lese

Touto mapovací plochou je malá louka pravidelného tvaru, téměř obdélníkovitého, velikosti přibližně 40 x 120 metrů. Ze všech stran je obklopena vzrostlým lesem, na severu je na ní napojen pruh lipové monokultury o přibližně stejné velikosti. Na louce je dominantním druhem medyněk měkký (*Holcus mollis*), z trav jsou tu dále významně zastoupeny např. ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), lipnice luční (*Poa pratensis*), psárka luční (*Alopecurus pratensis*) nebo kostřava červená (*Festuca rubra*). Z bylin zde dále rostou: pryskyřník prudký (*Ranunculus acer*), zvonek rozkladitý (*Campanula patula*), svízel povázka (*Galium mollugo*), pryskyřník prudký (*Ranunculus acer*), mochna husí (*Potentilla anserina*), lnice květel (*Linaria vulgaris*), místy kopretina bílá (*Leucanthemum vulgare*).

Louku jsem zařadil do kategorie biotopů **T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky**. I tato louka byla původně polem, byla tedy dříve obhospodařována a pravděpodobně pravidelně obohacována o živiny. Jedná se o poměrně plynulou rovinu, živiny tedy nebyly z této části tolik vyplavovány.

Mapovací plocha č. 20 - Lipová monokultura

Plocha je pokryta rovnoměrným porostem lipové tyčoviny, podrost je minimální s bylinnými druhy vedlejších porostů. Velikost tohoto mapovacího segmentu je přibližně stejná jako vedle ležící mezofilní louka, tedy zhruba 40 x 130 metrů.

Podle katalogu biotopů patří tato plocha do kategorie **X9B – lesní kultury s nepůvodními listnatými dřevinami**. Je plně ovlivněna a přetvořena člověkem. Původní porosty lip byly v tomto kraji vzácné a nikdy nevytvářely monokultury. I tato plocha se nachází na místě, kde bylo vždy pole. Terén je zde velmi rovný.

Mapovací plocha č. 21 - Louka u vsi podél cesty

Louka se nachází v těsném sousedství bývalé obce Horní Víška. Její horní hranici tvoří cesta na Stan, odnepaměti používaná a nezarůstající tak vyšším porostem trav a bylin. Louka má podkovovitý tvar a plochu přibližně stejnou jako samotná bývalá Horní Víška. Dominantním druhem trav je zde především lipnice úzkolistá (*Poa angustifolia*), dalšími významnými druhy trav jsou bojínka luční (*Phleum pratense*), srha laločnatá (*Dactylis glomerata*), ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*). Jinými druhy, které zde rostou, jsou druhy ty-

pické pro tento typ biotopu, např. zvonek rozkladitý (*Campanula patula*), rozrazil rezekvítek (*Veronica chamaedrys*) nebo jetel plazivý (*Trifolium repens*). Dále druhy ruderální, jako např. svízel přítula (*Galium aparine*), tetlucha kozí pysk (*Aethusa cynapium*), svlačec rolní (*Convolvulus arvensis*) a sveřep měkký (*Bromus mollis*). Na mapovém portále AOPK ČR je právě tato louka uvedena jako významná lokalita zavlečeného druhu, zlatobýlu obrovského (*Solidago gigantea*). Dle klíče ke květeně ČR (KUBÁT a kol., 2002: 623) je tento druh uveden jako druh původní v Severní Americe, u nás často pěstovaný (také kvůli včelám) a zdomácnělý hojně na březích řek a na ruderálních místech. V současnosti zde nebyl tento druh nalezen. Zřejmě šlo o omyl - druh je na svých lokalitách dlouhodobě trvalý a dnes by zde byl už dominantním (SÁDLO, 2005: úst. sděl.).

Podle ekologické charakteristiky a druhového složení jsem tuto lokalitu zařadil do kategorie biotopů **T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky**. Z důvodu přítomnosti ruderálních druhů lze diskutovat o zařazení do kategorie X7 - ruderální vegetace mimo sídla. Výskyt takových druhů však není pro dané zařazení až tak výrazný. Plocha byla z důvodu příhodného umístění bezprostředně vedle obce a cesty a jejího umístění na rovině ve všech sledovaných časových obdobích obdělávána.

Mapovací plocha č. 22 - Enkláva lesa s balvany

Tato nevelká ploška okrouhlého tvaru je podobně jako plocha č. 11 lesní ploškou, byla vždy využívána k účelu nezemědělskému a nebyla nikdy zorána. Výrazné stromové patro je zastoupeno vzrostlými břízami (*Betula pendula*) a osikami (*Populus tremula*), keřové patro je zastoupeno lískami (*Corylus avellana*) a zmlazujícími topoly balzámovými (*Populus x balsamifera*). V bylinném patru roste mezi borůvkám a kameny medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*) a kostřava ovčí (*Festuca ovina*). Z rostlin nepatřících mezi trávy zde najdeme černýš luční (*Melampyrum pratense*), mochnu nátržník (*Potentilla erecta*) a též částečně ruderální druhy, jako kakost smrdutý (*Geranium robertianum*), česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*) nebo svízel přítula (*Galium aparine*).

Plošku lesa jsem zařadil do kategorie biotopů **X12 - Nálety pionýrských dřevin**, neboť jsou zde přítomny dominantní druhy náletových a pionýrských dřevin. Na povrch vystupuje horninové podloží v podobě velkých balvanů, které vždy bránily orbě a tento lesní výsek tu figuruje jako jakýsi „ostrov“ v okolní krajině. Využíván byl maximálně k pastvě. Jako pastvina byl značen ještě kolem roku 1839, dříve než zarostl vyššími keři a stromy. V roce 1925 již je značen jako les, stejně jako v dnešních dnech.

Mapovací plocha č. 23 - Louka těsně u vesnice

Touto plochou je louka, hraničící s vlhkou pcháčovou loukou na jihu (plocha č. 13). Těsně sousedí také s lesem a na protější straně s bývalou vesnicí. Druhá skladba souvisí s obhospodařováním této louky po zániku Horní Vísky. Louka byla hnojena (Cererit, kejda apod.) a doseta travní směsí. Vedle významně zastoupených trav jako jsou lipnice úzkolistá (*Poa angustifolia*), ovsík vyvýšený (*Arrhenatherum elatius*) a bojínek luční (*Phleum pratense*), zde najdeme také trojštět žlutavý (*Trisetum flavescens*), lopuch menší (*Arctium minus*), kontryhel obecný (*Alchemilla vulgaris*) nebo kopřivu dvoudomou (*Urtica dioica*). V několika trsech zde také roste vlčí bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*) a zajímavým nálezem je zplanělý ječmen (*Hordeum sp.*), jehož výskyt lze považovat také za reliktní člověka, nicméně až ze současné doby. Ječmen totiž nepřežívá více než dvě generace, dostal se sem tedy pravděpodobně díky myslivcům.

Louku jsem zařadil do kategorie biotopů **T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky** z hlediska její ekologicko-stanovištní charakteristiky. Z důvodu druhového složení (kerblík lesní, trojštět žlutavý) by se nabízelo zařazení spíše do kategorie X5 - Intenzivně obhospodařovaná louka, zastoupením druhů mezofilních luk (ovsík vyvýšený, kostřava luční) jsem louku zařadil do výše uvedené kategorie T1.1. Do kategorie biotopů typu intenzivně obhospodařovaných luk určitě patřila v minulosti, nedlouho po zániku polí na této ploše. Úživnost této louky souvisí pravděpodobně také s tím, že po všechna sledovaná historická období (1839 - 1939) zde byla obhospodařovaná orná půda.

Mapovací plocha č. 24 - Bývalá cesta na Kořen

Plochou je podlouhlý pás zarostlé úvozové cesty, která vedla do vedlejší obce Kořen. Mapovací plocha je dlouhá přibližně 25 metrů, široká 4 až 5 metrů a z obou stran je ohraničena kamennými zídkami. Tato cesta je lemována na jedné straně vzrostlými akáty, na druhé straně potom jasany a lískou obecnou. Dominantními druhy jsou na bývalé cestě lipnice hajní (*Poa nemoralis*) a psárka luční (*Alopecurus pratensis*), okolo kamenných zídek dominují kakost smrdutý (*Geranium robertianum*) a netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*), místy se zde vyskytují svízel přítula (*Galium aparine*), vlaštovičník větší (*Chelidonium majus*), česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*) a kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*). I zde jsem našel několik rostlin ječmene (*Hordeum sp.*), kdy se s největší pravděpodobností opět jedná o velmi krátkodobý reliktní (asi dva roky), související s aktivitami myslivců, kteří zde na okrajích lesních porostů mají kazatelny (na ploše studovaného území jsou dvě).

Zarostlou a nepoužívanou cestu jsem zařadil do kategorie **X8 - křoviny s ruderálními a nepůvodními druhy**. Zaniklých cest je ve studovaném území více, tato se však velmi dobře zachovala právě díky ochranným kamenným zíd- kám a vysázeným stromům podél ní. Cesta na tomto místě je zobrazena na všech mapách a celá tato studovaná ploška se střídavě vyskytovala na rozhraní pole-pastvina nebo pole-pole, nyní na rozhraní les-louka a louka-louka.

Mapovací plocha č. 25 - Vlhká louka v lese

Touto plochou je více než 300 metrů dlouhá a průměrně 50 metrů široká vlhká louka. Podlouhlá louka, ze všech stran obklopená lesními porosty, je vý- jimečnou plochou. Nachází se totiž v údolnici a s její polohou souvisí také její vlhkostní charakter. Na této ploše jsou dominantní traviny, zvláště pak metlice trsnatá (*Deschampsia cespitosa*), skřípina lesní (*Scirpus sylvaticus*), psárka luční (*Alopecurus pratensis*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*), sítina rozkladitá (*Juncus effusus*) a kohoutek luční (*Lychnis flos-cuculi*). První jmenovaný druh, metlice trsnatá, vytváří výrazné terénní buly, mezi nimiž se drží voda. Dále zde rostou mnohé druhy vlhkých stanovišť, např. pcháč bahenní (*Cirsium palustre*), svízel bahenní (*Galium palustre*), na sušších místech louky pak druhy méně náročné na vláhu jako jsou štírovník růžkatý (*Lotus corniculatus*), pryskyřník prudký (*Ranunculus acer*), konopice pýřitá (*Galeopsis pubescens*) nebo mocha nátržník (*Potentilla erecta*). Na okraji louky nacházíme také mladý nálet smr- ku. V rozšířené části roste solitérní borovice. Jediným rostlinným reliktem zde můžeme s určitou mírou nejistoty zmínit v trsech rostoucí vlčí bob mnoholistý (*Lupinus polyphyllus*).

Louku jsem zařadil do kategorie biotopů **T1.5 - Vlhké pcháčové louky**. Tato plocha byla již odnepaměti loukou, protože byla pro své vlhkostní a ekolo- gické charakteristiky nevhodná jak pro agrární, tak pro lesní obhospodařování. Absence vzácnějších druhů však ukazuje, že i tato louka byla v 50. - 90. letech radikálně zkulturněna. Na mapě stabilního katastru byly značeny jako pastviny s takovýmito vlastnostmi, tedy vlhké pastviny až mokřiny, pouze dvě větší plo- chy (mapovací segmenty č. 13 a 25) a drobné louky u Kořenského potoka.

Mapovací plocha č. 26 - Mladý smrkový porost

Jedná se o nevelkou plochu lesa, kde dominantním druhem dřeviny je smrk ztepilý (*Picea abies*). Les je nyní ve fázi mlaziny. Dále zde rostou borovice lesní (*Pinus sylvestris*), bříza bělokorá (*Betula pendula*) a javor klen (*Acer pseudoplatanus*). Podrost je poměrně vyvinutý, dominantními druhy trav jsou metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*) a třeslice prostřední (*Briza media*), na-

jdeme zde i druhy spíše ruderální jako česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*), kakost smrdutý (*Geranium robertianum*) a kopřivu dvoudomou (*Urtica dioica*).

Plochu jsem z důvodu dominance nepůvodního smrku, který zde byl vysazen člověkem, zařadil do kategorie **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Tato plocha nebyla nikdy obhospodařovaná, podle starých map a leteckého snímku z roku 1939 zde byly vždy pastviny.

Mapovací plocha č. 27 - Bor na svahu s velkými kameny

Terén tohoto segmentu je velice balvanitý a svažité. Svažuje se SZ směrem. Ve stromovém patře dominuje borovice lesní (*Pinus sylvestris*), doplněná nálety smrku (*Picea abies*) a jeřábu (*Sorbus aucuparia*). Keřové patro, výraznější především na okrajích porostu, je zastoupeno bezem černým (*Sambucus nigra*), růží šípkovou (*Rosa canina*) a krušinou olšovou (*Frangula alnus*). Ve středním bylinném patře rostou na celé ploše brusinky (*Vaccinium vitis-idaea*) a borůvka černá (*Vaccinium myrtillus*). Bylinné patro je velice různorodé. Rostou zde jak lesní druhy (metlička křivolaká, kakost smrdutý, jestřábník zední), tak druhy spíše hájové (vrbka úzkolistá, konopice pýřitá, medyněk vlnatý, lipnice hajní).

Tuto plochu jsem pro svou zachovalost a charakteristické vlastnosti zařadil dle katalogu biotopů do kategorie **L8.1 - Boreokontinentální bory**. Plocha lesa byla pro svou svažitost a kamenitost zcela nevhodná k obdělávání, vždy se zde tedy nacházel les. Podle lesnické typologické mapy³⁶ z roku 2004 se na této lokalitě nachází reliktní bor, tedy typ lesa původního, člověkem minimálně ovlivněného. I v období minimálního zastoupení lesního porostu na zkoumaném území (1839) byl na tomto místě značen lesní porost, pozemek tedy nebyl zemědělsky využíván. Porost bezu černého na krajích plochy však značí určitou degradaci tohoto biotopu.

Mapovací plocha č. 28 - Les na svahu

Mapovací plocha má poměrně nesouvislý tvar. V její horní části je z ní vykrojena plocha č. 27, přirozený reliktní bor. Mapovací plocha č. 28 má také velmi různorodý terén, který se svažuje od své JV části směrem ke Kořenskému potoku, kde přechází v plochu č. 29, v porost smrku. Plocha je ve své horní části kamenitá se svažitéjším terénem, směrem k potoku se svah zmírňuje. Mapovací segment jako celek měl v minulosti vždy velmi mozaikovitý charakter. Tomu odpovídá i jeho dnešní rozmanitá a nesourodá skladba dřevinná i bylin-

³⁶ Lesnické typologické mapy se nachází na mapovém serveru Ústavu pro hospodářskou úpravu lesů (ÚHÚL) z Brandýsa nad Labem a jsou volně a veřejně přístupné.

ná. Stromové patro je zastoupeno borovicí lesní (*Pinus sylvestris*) a smrkem ztepilým (*Picea abies*), v prosvětlenějších částech je pak obsazeno pionýrskými dřevinami břízou bělokorou (*Betula pendula*) a jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*). Na severovýchodním rohu plochy u cesty jsou vedle křížku vysazeny akáty (*Robinia pseudoacacia*) a javory (*Acer pseudoplatanus*). Na kraji souse-
dícím s loukou roste řada bříz. Od místa, kde rostou akáty a stojí kříž je dolů podél cesty až k potoku vysazen mladý smrkový porost v pruhu širokém přibližně 20 až 30 metrů. Bylinný podrost je poměrně bohatý, dominují zde trávy jako třeslice prostřední (*Briza media*), metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*) nebo medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*). Rostou zde též jestřábník zední (*Hieracium murorum*) a mnohé ruderální druhy (kopřiva dvoudomá, česnáček lékařský, karkost smrdutý, knotovka bílá).

Mapovací plochu jsem zařadil do kategorie biotopů **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Les na této ploše je hospodářský porost vysazený člověkem. Střední část (blíže k potoku) je méně svažité a k pěstování plodin byla pravděpodobně využívána nejpozději od třicátých let 19. století až do zániku vsi. Na leteckém snímku z roku 1939 je zde ještě jasně rozeznatelná orná půda. Z největší části byla tato plocha ve sledovaných časových údobích, zalesněna ve dvacátých letech 20. století a samozřejmě dnes.

Mapovací plocha č. 29 - Smrkový porost u potoka

Jedná se o pruh lesa široký přibližně 40 metrů, táhnoucí se od cesty na Stan podél potoka až k podélné vlhké pcháčové louce (plocha č. 25). Dominantním dřevinným druhem je zde smrk ztepilý (*Picea abies*), který je doplněn borovicí lesní (*Pinus sylvestris*). U potoka rostou topol osika (*Populus tremula*) a topol balzámový (*Populus x balsamifera*). Bylinný podrost tvoří z trav metlička křivolaká (*Avenella flexuosa*) a třeslice prostřední (*Briza media*), dále pak např. smolníčka obecná (*Viscaria vulgaris*), knotovka bílá (*Melandrium album*) nebo česnáček lékařský (*Alliaria petiolata*). U potoka rostou svízel přítula (*Galium aparine*) a kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*).

Tuto plochu jsem vzhledem k monokulturnímu smrkovému porostu zařadil podle katalogu biotopů do kategorie **X9A - Lesní kultury s nepůvodními jehličnatými dřevinami**. Pruh podél Kořenského potoka byl vždy využíván pouze jako pastvina a nebyl pravděpodobně nikdy obděláván. Lesní porost sem zasahoval vždy jen částečně z okolních lesních ploch.

6 Diskuze

6.1 Vývoj mapovaných ploch

Miluji stromy. Jejich koruny v rovinách rázem mění rozhled. Dávají tvář krajině měkčí, důvěrnější výraz.

ANTONÍN VESELÝ

Na sledovaném území probíhá sukcese na antropogenních biotopech, která je speciálním případem sukcese sekundární. Ta na plochách ve sledovaném území postupuje poměrně zřetelně, průběh zarůstání a posun ve vegetační skladbě se liší biotop od biotopu (pole, ruiny domů, lomy, pastviny atd.). Biotopy se hodně se liší výchozími podmínkami, což ovlivňuje charakter sukcesních řad (skladba i rychlost kolonizace a stabilita stádií). Při studiu společenstev v této kulturní krajině pro nás nejsou důležité obecné vlastnosti sukcesních řad, ale spíše místní rozdíly a charakteristické vlastnosti lokalit.

Z výsledků mapování vegetace vyplývá rozdělení na několik zásadních typů ploch. Dělení zohledňuje rozdíl výchozího a dnešního využití půdy.

(a) Plocha původního intravilánu obce, dnes zarostlá.

Jedná se o rovinaté území, které bylo původně intravilánem obce Horní Víška. Zánikem vsi byla plocha ponechána přirozenému vývoji a postupně zarůstala. Domy, hospodářské budovy a jiné stavby byly zbořeny a rozebrány. Dnes zde nacházíme jen jejich ruiny a zbytky suti. Téměř celá plocha je dnes pokryta vegetací náletových a pionýrských dřevin a ruderalní bylinnou vegetací. Z vegetačního hlediska se dnes území bývalého intravilánu blíží svým charakterem suťovému lesu. Jedná se o mapovací plochy č. 1 až č. 8.

(b) Bývalá pole, dnes louky.

Na těchto územích byla po všechna období do zániku vsi pole a k zatravnění došlo až po odsunu Němců. Tyto části zkoumaného území byly vhodné pro zemědělské využití. Leží na rovině a nacházejí se zpravidla v blízkosti zaniklé Horní Víšky. Dnes se zde nacházejí luční porosty, náležející do kategorie T1.1 - Mezofilní ovsíkové louky. Zastoupeny jsou mapovacími plochami č. 9, č. 21 a č. 23, které leží bezprostředně vedle původního intravilánu Horní Víšky a vzdálenějšími loukami č. 16 a č. 19.

(c) Dříve orná půda, později les.

Jedná se o plochy, které byly využívány jako pole až do zániku Horní Víšky. Často se jednalo o pole z více stran hraničící s lesem. Nyní se zde nachází hospodářský les, povětšinou jehličnatá monokultura. Takováto místa představují rovinaté a méně kamenité části mapovacích ploch č. 17 a č. 28.

Proč však nebyla zalesněna také plocha č. 19, na které je dnes mezofilní louka? Pravděpodobně byla zachována jako místo pastvy srnčí zvěře.

(d) Staré pastviny, dnes zarostlé lesem.

Tyto biotopy byly kolem roku 1839 značené jako pastviny, později však vlivem sukcese a přesunem pastvy na jiná místa postupně zarůstaly křovinami. Od roku 1925 jsou již značené jako lesní porost. Takovouto plochou je značná část mapovací plochy č. 18 a malá část plochy č. 17. Tato bývalá pastvina je umístěna na strmém svahu a její obdělávání by bylo náročné. Spodní a méně svažité část plochy č. 18 byla využívána jako pole, bylo však nutné zde vybudovat terasovité stupně, které jsou na těchto místech patrné dodnes.

(e) Plochy, které nebyly nikdy intenzivně obdělávány.

Tato místa nebyla nikdy od čtyřicátých let 19. století zorána a využívána jako pole, maximálně byla využita jako pastviny. Jde v tomto případě o více typů biotopů. První jsou charakteru podmáčených vlhkých luk. Leží v údolnici, kterou byla také odváděna přebytečná voda z krajiny. Tyto louky si zachovávaly po desetiletí svůj charakter, který je zřetelný i v druhovém složení vegetace. Jedná se o mapovací plochy č. 13 a č. 25 - vlhké pcháčkové louky. Druhým typem nikdy nevyužívaných ploch jsou místa, která zůstala kvůli svému kamenitému a svažitému charakteru nedotčena a neobdělávána. Trvale se zde nacházel les a pro člověka měl tento porost význam pouze jako zdroj dřevní hmoty a pravděpodobně také jako občasné místo pastvy dobytka. Takovými plochami jsou například svahovitá část plochy č. 17 u Kořenského potoka, dále plocha č. 27, která má charakter podobný reliktnímu boru (**Foto č.x**). Do takového typu biotopu lze počítat rovněž malé plochy lesa či remízků donedávna ostrůvkovitěho charakteru. Pověšinou zde nacházíme velké kameny, pro které byly tyto enklávy člověkem trvale nezorány a nevyužity³⁷. Biotopy na těchto plochách mají vyšší reprezentativnost, jsou blíže přirozeným než obdobné lokality v minulosti obhospodařované. Jedná se o mapovací plochy č. 22, č. 11 a částečně č. 10.

Specifický charakter vykazují plochy a místa, která byla člověkem ovlivněna během šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let. Jedná se to některé hospodářské monokultury vysazené na místě zaniklých polí a pastvin. Známkou pozdějšího lidského zásahu jsou též dřeviny vysazené lesníky jako doplň-

³⁷ V kronice této oblasti nalézáme zmínku o kamenité půdě v okolí Horní Vísky: „*Na pozemcích Horní vísky, zvané též Kamenná Víska (Steinernen Dörfles), byly však výnosy kvůli kamenité půdě nízké. Četné žulové balvany, obzvláště v lese, ztěžovaly lesnické a hospodářské práce. Odborníci se opakovaně snažili tyto občasné velké žulové bloky odbourat. Úspěch jim však nebyl dopřán, protože nebylo možné tento obzvláště tvrdý kámen štěpit.*“ Tolik tedy kronika z místního kraje (FRÖTSCHL, a kol., 1964: 558).

kové druhy, tedy lípy nebo topoly. Od myslivců pochází pravděpodobně výskyt vlčího bobu (*Lupinus polyphyllus*), který byl často vysazován jako krmivo pro zvěř. Dalším druhem, který se na zkoumaném území rozšířil díky myslivcům byl ječmen, který vozili do krmelců zvěři. Do tohoto mladšího vlivu člověka spadá také ovlivnění skladby lučních porostů v sedmdesátých letech, které souviselo se zintenzivňováním a zkulturnováním luk a pastvin. Louky byly přeorávány a přehnojovány, někdy byly ještě dosévány kulturními druhy trav.

Ze současného stavu vegetace v okolí zaniklé obce Horní Víška tak můžeme částečně vyčíst rozsah a míru využívání krajiny v historii, neboť kultura se v krajině a její půdě zrcadlí zvláště eutrofizací oproti klimaxovému stavu. Co nám neodhalí vegetace, to můžeme zjistit studiem historických pramenů a vyčíst ze starých map.

6.2 Vývoj krajiny

Fenomén krajiny, již je přiznána osobnost, přináší nejen proměnu vztahu člověka ke krajině, ale musí přinést i proměnu člověka samého. A právě proto v rovině existenciálního času si musíme připomenout, že ti kteří si nepamatují minulost, jsou odsouzeni ji zopakovat.

G. SANTAYNA

Dynamika vývoje studovaného území prodělala zásadní změnu za odsunu německého obyvatelstva. Někdejší ráz krajiny, která do jisté míry ještě žila ze středověké tradice strategické a surovinové základny, se zásadně změnil. Podmínky pro zemědělskou obživu tu nejsou nejideálnější, rozvoj infrastruktury zde nebyl podporován a osudem tohoto kraje bylo velmi malé osídlení a zánik mnoha sídel. Region byl využíván s co nejmenší investicí do lidí, energie a surovin. Ocitl se na kraji zájmu. Těžko to kritizovat, když to trvá dodnes. Využití krajiny ve studovaném území se během posledních přibližně 150 let výrazně a viditelně měnilo (**Tab. č. x, Obr. č. x**). Z časového porovnání však lze sledovat, že na ploše studované lokality existují místa, která za tuto dlouhou dobu nezměnila své využití a charakter. Na těchto plochách tak většinou nenajdeme výrazné stopy po člověku a ekosystémy na těchto místech jsou vyvinutější než ekosystémy stejného typu, vzniklé však až v nedávné době. Z vyhodnocení starých map a fotografií můžeme vyčíst, kde lze očekávat antropogenní relikty a kde nikoliv. Taková místa ovlivněná člověkem pak nalézáme v podobě přímých, přírodními silami jen těžko a pomalu smazatelných stop, např. zídky a terasy, základy domů či kříže. Jinými relikty pak jsou pozůstatky nepřímé, tedy pozůstatky botanické a informace, které lze vyčíst z vegetace.

V roce 1839 byla v zájmovém území obdělávána více než polovina plochy půdy (55,2 %), méně plochy bylo využito jako pastviny nebo louky (36,1 %). Lesy a remízky v první polovině 19. století zabíraly (7,1 %), tj. nejméně z celého sledovaného časového období. Zbývající část území pak patřila intravilánu Horní Vísky (1,5 %). Délka cestní sítě na sledovaném území byla v tomto období dle katastrální mapy 5,0 km.

V roce 1925 bylo území více zalesněno (42,2 %) na úkor luk a pastvin (11,9 %), ubylo také orné půdy (55,2 % → 44,2 %). Oproti polovině 19. století byly plochy lesa spojitější a i celkově se snížila mozaikovitost tohoto malého výseku krajiny. Ubyly remízky, částečně byla zjednodušena cestní síť (5,0 km → 4,7 km) a nepatrně se zvýšila plocha intravilánu. Nárůst plochy lesa byl pravděpodobně zapříčiněn postupným zarůstáním pastvin a křovin, pokles plo-

chy orné půdy mohl být způsoben snížením počtu obyvatel po první světové válce.

V roce 1938 zaznamenáváme nejintenzivnější využití krajiny. Orná půda zabírala 57,1 % plochy území, samotná obec 2,2 %. Plocha lesa byla oproti období kolem roku 1925 snížena (42,2 % → 24,0 %), plocha pastvin a luk naopak mírně zvýšena (11,9 % → 16,7 %). Cestní síť zahrnovala 5,1 km.

V současnosti (**Rok 2005**) na studovaném území nenajdeme ani ornou půdu, ani vesnici. Plochy jsou využívány pouze jako louky, zabírající téměř pětinu území (18,3 %), mnohem významější procento plochy je pak zalesněno (81,7 %). Délka cestní sítě se snížila na minimum (5,1 km → 4,0 km).

Stav krajiny v okolí Horní Vísky byl v letech 1925 a 1938 velmi podobný a tak lze toto období pro celkové hrubší porovnání spojit do jednoho stadia. Prvním stadiem jsou třicátá léta 19. století, druhým začátek 20. století a třetím současnost. Fragmentace krajiny³⁸ byla nejvyšší v prvním stadiu a za dalších sto let se téměř nezměnila. Od začátku dvacátého století do dneška však ubývá členitosti území a lze mluvit spíše o kompaktaci, defragmentaci krajiny. Dnes zde najdeme pouze les nebo louky. Trvalou udržitelnost krajiny však nevykazuje ani jeden typ struktury krajiny. Historickým trendem tohoto území je zjednodušování, zmenšování počtu enkláv a v současnosti téměř uniformita. Výměra orné půdy se z konce třicátých let 19. století do dvacátých let následujícího století změnila málo. Dnes neexistuje a nahradila ji louka nebo les. Velkou změnou prošly také plochy luk a pastvin. Od začátku 19. století do počátku 20. století počet pastvin a jejich plocha klesaly současně s nárůstem lesů, do dneška se však plocha luk v důsledku zániku obdělávaných polí opět zvýšila. Během všech sledovaných stadií vývoje krajiny stoupá podíl lesa a zároveň se celé sledované území postupně defragmentuje. V roce 1839 zaujímal les nejmenší plochu, dnes je zde naopak matricí, tj. dominující složkou krajiny.

³⁸ Fragmentace krajiny = rozdrobení krajinných celků na menší části, zvyšuje se členitost krajiny.

7 Závěr

Zaniklá obec Horní Víška se svým okolím představuje lokalitu, která není v českém pohraničí nijak ojedinělá. Odsunutím německého obyvatelstva po druhé světové válce se tato oblast částečně vylidnila, člověk ji přestal intenzivně využívat a krajina změnila velmi významně svůj charakter.

Dnešním zkoumáním se můžeme dozvědět mnohé z historie této kulturní krajiny. Prostředkem dávného i časově bližšího vlivu člověka nám jsou archeologické objekty v krajině (od zbytků původních domů, přes kamenné zídky, po kříže u cesty a jiné sakrální stavby). Přítomnost člověka dokazují také reliкty méně přímé a tudíž zprostředkované. Takovými jsou nálezy botanické, které jsou zpravidla vázány na kulturní pozadí místa a přímé reliкty tak doplňují a upřesňují. Na lokalitě zaniklé obce Horní Víška a v jejím okolí se jedná především o dřeviny člověkem vysazené a pěstované, jako jsou různé ovocné stromy (třešně, višně, jabloně, švestky, ...) nebo stromy „kulturní“, doprovázející lidskou architekturu (jírovec, lípa, akát, ...). Dále se jedná o bylinné druhy, které by se zde nebyť lidského zásahu neobjevily. Člověk je pěstoval a ony po jeho odchodu z tohoto místa dále přežívají a mnohdy se i šíří do okolí. Těmito pěstovanými druhy jsou např. denivka plavá, kultivar náprstníku červeného, brčál menší a pravděpodobně také máta huňatá, merlík všedobr, vlčí bob mnoholistý nebo zlatobýl obrovský. Některé z nich lze považovat za botanické indikátory zaniklých zahrad. Jinou skupinou rostlin jsou přirozené druhy, kterým lidské zásahy umožnily na lokalitě přežít a šířit se. Jedná se například o jasan ztepilý, borovic lesní, bez černý, česnáček lékařský, kopřivu dvoudomou nebo kakost smrdutý.

Struktura krajiny a její využití se od roku 1839 velmi výrazně měnily. Charakter území se během tohoto časového období měnil od zemědělské a člověkem obdělávané krajiny až do dnešní podoby, na první pohled přírodní a lidmi opuštěné. Zajímavá je dnes přítomnost biotopů, které měly ve všech sledovaných časových etapách (1839, 1925, 1938, 2005) stejné využití. Na těchto místech jsou příslušné biotopy vyvinutější než biotopy stejného typu vzniklé v nedávné době. Každý typ biotopu má svá specifika a lze ho doložit vegetačně. Dvouletý výzkum vegetace v okolí Horní Víšky ukázal, že toto místo je značně specifické a metodika analogická s metodikou ČERNÉHO (1979), který studoval zaniklé středověké osady a jejich plužiny v oblasti Dražanské vrchoviny.

Závěry této práce ukazují, že srovnání historických map, floristická analýza a vegetační analýza jsou metody, dokazující že geobotanická indikace může reprezentovat specifický archeologický výzkum, založený na vegetační

stránce vývoje krajiny. Geobotanická indikace nám dává přímé i nepřímé důkazy o lidské existenci v krajině a přibližuje nám částečně i její kulturní a duchovní stránku. Lidské počínání v krajině a ve světě se totiž bez kulturní povahy neobejde a nelze je od sebe oddělovat.

Summary

Použité prameny

- BEGON, M., HARPER, J. L., TOWNSEND, C. R., 1997: *Ekologie – jedinci, populace a společenstva*. Vydavatelstvo Univ. Palackého, Olomouc.
- BĚLOHLÁVEK A KOL., 1985: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, díl Západní Čechy*, Praha.
- BENEŠ J., BRŮNA, V., 1994: *Má krajina paměť? – Sborník: archeologie a krajinná ekologie*. Nadace Projekt Sever, Most. s. 37 - 46.
- CÍLEK, V., 2002: *Krajiny vnitřní a vnější*. Dokořán, Praha.
- CÍLEK, V., 2005: *Krajina – paměť, útěcha a osud*. Veřejná správa 33/2005. příloha: Texty Václava Cílka.
- CULEK, M., ed., 1995: *Biogeografické členění České republiky*. Enigma pro MŽP ČR. Praha.
- ČADKOVÁ, I., ZAHRADNÍKOVÁ, M., 2002: *Berní rula, svazek 24, Kraj Plzeňský, díl II*. Státní ústřední archiv v Praze, Praha.
- ČERNÝ, E., 1979: *Zaniklé středověké osady a jejich plužiny*. Metodika historicko-geografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny, Praha.
- ČORNEJ, P. a kol. 2001: *Kdy, kde, proč & jak se to stalo v českých dějinách*. Reader's Digest Výběr, Praha.
- FORMAN, R. T. T., GODRON, M., 1993: *Krajinná ekologie*. Academia, Praha.
- FRÖTSCHL, O. a kol., 1964: *Über Grenzen hinweg; Zur Erinnerung – zur Erbauung und zur steten Mahnung*. Sudetendeutschen Landsmannschaft Geisenfeld (Hallertau) – (knihovna Státního okresního archivu v Tachově).
- GOJDA, M., 2000: *Archeologie krajiny – vývoj archetypů kulturní krajiny*. Academia, Praha.

- GOJDA, M., 2002: *Letecký průzkum a paměť české krajiny*. Sborník: *Krajina 2002 – od poznání k integraci*. MŽP, Praha. str. 24–29.
- GUTH, J., 2002: *Metodiky mapování biotopů soustavy Natura 2000 a Smaragd*. 3. přepracované vydání. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- HEJNÝ, S., SLAVÍK, B. (eds.), 1990: *Květena České republiky 2*. Academia, Praha.
- CHALUPA, A. a kol. 1966: *Tereziánský katastr český – Rustikál, svazek 2*. Archivní správa Ministerstva vnitra, Praha.
- CHYTRÝ, M., KUČERA, T., KOČÍ, M., 2001: *Katalog biotopů České republiky*, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- JELÍNEK, F., 2000: *Kulturní krajina očima ekologa*. In: *Téma pro 21. století - Kulturní krajina (aneb proč ji chránit?)*, str. 121-125. MŽP, Praha.
- KELLER, J., 1995: *Úvod do sociologie*. SLON, Praha.
- KOVANDOVÁ, M., 2004: *Tvorba geodetické dokumentace archeologických nalezišť v západních Čechách*. ČVUT Praha. Nepubl. diplomová práce. Praha.
- KRÖBER, A., L., KLUCKHOHNE, C., 1952: *Culture - A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge.
- KUBÁT, K. a kol., 2002: *Klíč ke květeně České republiky*. Academia, Praha.
- KUNA, M. a kol., 2004: *Nedestruktivní archeologie*. Academia, Praha.
- LANGHANS, E., 2001: *Kořen - Z historie jedné vesnice na Chebsku*. Občanské sdružení Pomozme si sami, Olbramov.
- LIPSKÝ, Z., 1998: *Krajinná ekologie pro studenty geografických oborů*. Katedra fyzické geografie a geoekologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Praha.

- LIPSKÝ, Z., 2000: *Sledování změn v kulturní krajině*. ČZU v nakladatelství Lesnická práce. Kostelec nad Černými lesy.
- LIPSKÝ, Z., 2002: *Sledování historického vývoje krajinné struktury s využitím starých map*. Sborník: *Krajina 2002 – od poznání k integraci*, 2002, s. 44 - 48, Ústí nad Labem.
- LÖW, J., 1995: *Rukověť projektanta místního územního systému ekologické stability*. Nakladatelství Doplněk Brno pro MŽP. Brno.
- LÖW, J., MÍCHAL, I., 2003: *Krajinný ráz*. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy.
- MATOUŠEK, V., 2004a: *Krajina po bitvě – Naučná stezka krajinou bitvy u Třebele 1647*. Brožura vydaná u příležitosti naučné stezky v oblasti bitvy u Třebele. MÚ v Černošíně, Česko-německý fond budoucnosti a společnost Pomozme si sami. Černošín.
- MATOUŠEK, V., 2004b: *Krajina po bitvě*. Fakulta humanitních studií UK, Praha. Nepublikovaná habilitační práce.
- MÍCHAL, I., 1992: *Ekologická stabilita*. Veronica. Brno
- MÍCHAL, I., 1998: *Přírodní les a jeho dynamika*. in: MÍCHAL, I., PETŘÍČEK, V. a kol., 1998: *Péče o chráněná území II. - Lesní společenstva*. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Praha.
- MÍCHAL, I., PETŘÍČEK, V., 1999: *Přístup do krajiny nejen z hlediska zákonných předpisů*. Sborník: *Krajinotvorné programy*, str. 128–131, Příbram.
- MIKŠÍČEK, P., 2005: *Základní typologie osídlení a struktury sociokulturního prostoru pohraničí*. Sborník: *Tvář naší země – krajina domova*, svazek 3. Společnost pro krajinu, str. 51-56, Praha.
- NEUHÄUSLOVÁ, Z. a kol., 1998: *Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky*. Textová část. Academia, Praha.
- ODUM, E. P., 1977: *Základy ekologie*. Academia, Praha.

- PRACH, K., 1987: *Stručný přehled vývoje rostlinstva v Čechách od poslední doby ledové se zaměřením na Tachovsko*. Sborník okresního muzea v Tachově č. 11. Tachov.
- PRACH, K., 1996: *Úvod do vegetační ekologie*. Jihočeská univerzita, Biologická fakulta. České Budějovice.
- ŘEPA, P., 1985: *Oblasti klidu okresu Tachov*. Okresní muzeum v Tachově, Tachov.
- SÁDLO, J., 1994: *Krajina jako interpretovaný text*. Sborník: Archeologie a krajinná ekologie. Most. s. 47 - 54.
- SÁDLO, J., STORCH, D., 2000: *Biologie krajiny*. Vesmír, Praha.
- SÁDLO, J., POKORNÝ, P., HÁJEK, P., DRESLEROVÁ, D., CÍLEK, V., 2005: *Krajina a revoluce - významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. Malá Skála, Praha. 248 str.
- SKÁLOVÁ, M., 2002: *Pokus o rekonstrukci vývoje krajiny v tachovském mikroregionu Horní a Dolní Vísky*. Bakalářská práce FHS UK v Praze.
- SKLENIČKA, P., 2001: *Permanentní krajinné struktury - jejich funkce a vývoj*. Sborník: *Tvář naší země - krajina domova*, Svazek 1. Česká komora architektů, str. 8 - 15, Praha.
- SKLENIČKA, P., 2003: *Základy krajinného plánování*. Nakladatelství Naděžda Skleničková, Praha.
- SOMMER, G. J., 1838: *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt - 6. Band: Pilsner Kreis. (Království České; popsáno statisticko-topograficky – svazek šestý: Kraj Plzeňský)* in <<http://www.hamelika.cz/>>, [cit. 15. 9. 2005]. [online]
- SÝKORA, J., 1998: *Venkovský prostor. 1. díl – historický vývoj vesnice a krajiny*. ČVUT, Praha.
- TRPÁK, P., TRPÁKOVÁ, I., 2001: *Listy z paměti krajiny*. Sborník: *Krajnotvorné programy*, 2001, s. 165 - 170, Příbram.

TRPÁK, P., TRPÁKOVÁ, I., 2004: *Pamět krajiny - nastavené zrcadlo přítomnosti*. Přednáška z konference „Krajina a voda“. [CD – krajina a voda].

TYLOR, E.,B., 1958: *Primitive Culture*, svazek č.I. New York.

ÚRADNÍČEK, L., MADĚRA, P., KOLIBÁČOVÁ, S., KOBLÍŽEK, J., ŠEFL, J., 2001: *Dřeviny České republiky*. Matice lesnická, Písek.

ZONNEVELD, I. S., 1979: *Land Evaluation and Land(scape) Science*. International Training Center, Enschede, Nizozemí.

ZONNEVELD, I. S., 1995: *Land Ecology*. SPB Academic Publishing, Amsterdam.

Encyklopedické prameny:

Podrobný seznam míst pro Čechy; zpracován na základě výsledků sčítání lidu ze dne 31. prosince 1910. 1916. CK statistická ústřední komise. Vídeň.

Atlas podnebí Československé republiky. 1961. Ústřední správa geodesie a kartografie. Praha.

Atlas československých dějin. 1965. Ústř.správa geodézie a kartografie, Praha.

Přehled vývoje správního rozdělení okresu Tachov. 1979. Okresní národní výbor v Tachově, Tachov.

Akademický slovník cizích slov. 1998. Academia, Praha.

Legislativní prameny:

Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně životního prostředí

Zákon č. 17/1992 Sb. o životním prostředí

Zákon č. 47/1920 Sb. přidělový zákon

Úmluva o krajině

Internetové prameny:

URL: <<http://www.hamelika.cz/>>

URL: <<http://mapmaker.nature.cz/>>

URL: <<http://supermapy.centrum.cz/>>

URL: <<http://oldmaps.geolab.cz/>>

Ilustrace:

Hana Anděrová - akademická malířka

Použité zkratky

AOPK	Agentura ochrany přírody a krajiny
BC	Biocentrum
BK	Biokoridor
BK	Buk
BO	Borovice
CENIA	Česká informační agentura životního prostředí (angl. zkratka)
ČR	Česká republika
ČSR	Česká socialistická republika
ČSSR	Československá socialistická republika
ČÚZK	Český úřad zeměměřický a katastrální
DB	Dub
GIS	Geografické informační systémy
CHKO	chráněná krajinná oblast
IP	Interakční prvek
JD	Jedle
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
L.P.	Léta Páně
MD	Modřín
MŽP	Ministerstvo životního prostředí
NP	Národní park
n.l.	Našeho letopočtu
NPP	Národní přírodní památka
NPR	Národní přírodní rezervace
OPRL	Oblastní plán rozvoje lesa
PP	Přírodní památka
PR	Přírodní rezervace
př. n. l.	Před naším letopočtem
SM	Smrk
SOKAT	Státní okresní archiv Tachov
SV	Severovýchod
ÚHÚL	Ústav hospodářské úpravy lesa
ÚSES	Územní systém ekologické stability
VKP	Významný krajinný prvek
ZCHÚ	Zvláště chráněné území